

AGRARISCH COLLECTIEF
WAADRÂNE

NFW en Waadrâne maken werk van Natuur Inclusieve Landbouw

Resultaten enquête Natuurinclusieve Landbouw 2017

Opdrachtgever: Noardlike Fryske Walden

Januari 2018

Grantz bv, Gert Jan van 't Land

provinsje fryslân
provincie fryslân

Voor dit project is steun ontvangen vanuit het ELFPO, "Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling", Europa investeert in zijn platteland.

<https://www.europaomdehoek.nl/fondsen/elfpo>

Gert Jan van 't Land
06 8354 9995

Inhoudsopgave

1	Samenvatting, conclusies en advies	4
1.1	Samenvatting	4
1.2	Conclusies en advies: werk maken van Natuur Inclusieve Landbouw	7
2	Inleiding: het onderzoek en de enquête	9
2.1	Aanleiding en doel van het onderzoek	9
2.2	Methode van onderzoek en deelname aan de enquête	12
2.2.1	<i>Methode van onderzoek</i>	12
2.2.2	<i>Deelname aan de enquête (respons)</i>	13
2.2.3	<i>Indeling van enquêtedeelnemers: boeren en stakeholders</i>	14
2.3	Boeren in de enquête: representativiteit en kenmerken	14
2.3.1	<i>Representativiteit en kenmerken van boeren in het NFW gebied</i>	15
2.3.2	<i>Representativiteit en kenmerken van Waadrâne boeren</i>	15
2.4	Soorten vragen	15
2.5	Opbouw van deze rapportage	16
3	Natuurinclusieve landbouw	17
3.1	Wat boeren zeggen	17
3.1.1	<i>Belang van natuurinclusieve landbouw voor het eigen bedrijf</i>	17
3.1.2	<i>Belang van natuurinclusieve landbouw voor het boerenbedrijf</i>	18
3.1.3	<i>Is het eigen bedrijf natuurinclusief?</i>	18
3.1.4	<i>Verschil tussen belang en feiten</i>	18
3.2	Wat regionale stakeholders zeggen	19
3.2.1	<i>Belang van natuurinclusieve landbouw voor het boerenbedrijf</i>	19
3.2.2	<i>Belang van de NIL-kenmerken voor het boerenbedrijf</i>	19
3.2.3	<i>In welke mate voldoen boeren aan NIL?</i>	20
3.2.4	<i>Verschil tussen belang en feiten</i>	20
3.3	Verschillen tussen boeren en regionale stakeholders	20
4	Huidige verdienmodellen	21
4.1	Beheervergoedingen: ANLb en SNL activiteiten	21
4.1.1	<i>De activiteiten die de boerenbedrijven uitvoeren</i>	21
4.1.2	<i>Bijdrage aan de omzet</i>	22
4.1.3	<i>ANLb / SNL kostendekkend?</i>	22
4.2	Commerciële NIL activiteiten	22
4.2.1	<i>De commerciële niet-ANLb/SNL-activiteiten</i>	22
4.2.2	<i>Bijdrage aan de omzet</i>	23
4.3	Niet commerciële NIL-activiteiten	24
4.3.1	<i>De niet commerciële activiteiten die de boerenbedrijven uitvoeren</i>	24

4.3.2	<i>Bijdrage aan de omzet</i>	26
-------	------------------------------	----

5 Nieuwe verdienmodellen 28

5.1	Beheertaken in de omgeving en biomassa uit de omgeving	28
5.1.1	<i>De kansen die boerenbedrijven zien</i>	28
5.1.2	<i>De kansen die regionale stakeholders zien</i>	29
5.2	Erkenning voor NIL-activiteiten in markt en beleid	30
5.2.1	<i>De mening van de boerenbedrijven</i>	31
5.2.2	<i>De mening van de regionale stakeholders</i>	34
5.3	Andere toepassing van wetten en regels	34
5.3.1	<i>Aanpassing van regels bevordert natuurinclusieve landbouw</i>	35
5.3.2	<i>Welke regels/wetten kunnen eenvoudiger of duidelijker?</i>	35
5.3.3	<i>Welke subsidie en vergoedingen kunnen eenvoudiger of duidelijker?</i>	36
5.3.4	<i>Effect op de omzet van vereenvoudiging van regels</i>	37
5.4	Nieuwe vormen van samenwerking in de regio (regiofondsen)	39
5.4.1	<i>De mening van de boeren</i>	39
5.4.2	<i>De mening van de regionale stakeholders</i>	41

6 Versterken van natuurinclusieve landbouw 43

6.1	Kennis over NIL in het boerenbedrijf	43
6.2	Ideeën om NIL te bevorderen	43
6.3	Wilt u zelf een bijdrage aan NIL leveren?	45

7 Opmerkingen, incentive, resultaten onderzoek 47

7.1	Opmerkingen naar aanleiding van de enquête	47
7.2	Incentive	48
7.3	Toezenen enquête resultaten	48

Bijlage 1. Kenmerken van enquêtedeelnemers en onderbouwing representativiteit

Bijlage 2. Inbreng van expertise in het onderzoekstraject

Bijlage 3. Reacties op open vragen.

Bijlage 4. De enquête.

1 Samenvatting, conclusies en advies

1.1 Samenvatting

Het onderzoek

Natuurinclusieve landbouw (NIL) is volgens het uitgangspunt van de Noardlike Fryske Walden (NFW) en Agrarisch Collectief Waadrâne landbouw die in balans is met natuur, milieu, landschap en economie. Deze vorm van landbouw past bij het streven van de NFW en de Waadrâne naar een gebiedseigen, vitale landbouw die vervlochten is met het cultuur-historische landschap met bijbehorende natuurwaarden.

Om 'volhoudbaar' te zijn is het niet alleen van belang dat natuurinclusieve landbouw in balans is met de natuur, landschap en milieu. Natuurinclusieve landbouw moet ook een (voldoende) sterke economische basis bieden voor het boerenbedrijf. Er zijn zorgen over de 'volhoudbaarheid' van natuurinclusieve landbouw in het licht van de druk op efficiency en schaalvergroting. **Dit onderzoek probeert een bijdrage te leveren op precies dit punt: op welke manier kan natuurinclusieve landbouw volhoudbaar worden en blijven.**

In het kader van dit onderzoek wordt natuurinclusieve landbouw opgevat als een vorm van landbouw met waar de volgende kenmerken in voldoende mate aanwezig zijn:

- Een goede balans tussen agrarische bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu.
- Bedrijfsvoering die natuur en landschap versterkt.
- Inzetten van natuur en landschap in de bedrijfsvoering.
- Toepassen van duurzame en milieuvriendelijke productiemethoden.
- Een sterke economische basis.

Voor NFW en de Waadrâne is 'natuurinclusief' niet een kwestie van wel of niet, maar een geleidelijke schaal.

Dit rapport doet verslag van een enquête die in totaal 362 keer werd ingevuld. De enquête werd ingevuld door 37% van de NFW-leden die een uitnodiging hiertoe kregen (257 enquêtedeelnemers) en door 32% van de Waadrâne leden die hiertoe een uitnodiging kregen (42 enquêtedeelnemers). De enquête werd geheel of gedeeltelijk ingevuld door 250 boeren en 110 regionale stakeholders (medewerkers en bestuurders van lokale en regionale overheden, instellingen en organisaties en niet-agrarische bedrijven) (twee enquêtedeelnemers vulden niet in tot welke groep ze behoren). Boeren en regionale stakeholders kregen verschillende vragen voorgelegd.

Zowel in het NFW-gebied als in het Waadrâne-gebied lijkt het erop dat boeren die meer doen aan natuur, milieu en landschap in de enquête iets vaker aanwezig zijn dan gemiddeld. Dat betekent dat bij het interpreteren van de enquêteresultaten er rekening mee kan worden gehouden dat in de enquête de mening van boeren die gemotiveerd zijn voor natuur, landschap en milieu mogelijk meer gewicht heeft dan gemiddeld bij boeren in de regio. Hoewel het goed is om deze kanttekening te plaatsen, moet ook worden opgemerkt dat de geënquêteerde boeren een zeer aanvaardbare afspiegeling vormen van de alle boeren die zijn uitgenodigd om deel te nemen aan de enquête (en de boeren in de regio). Dat blijkt uit een vergelijking van de enquêtedeelnemers (zie bijlage 1) met alle boeren in de regio. In die zijn de enquêteresultaten voldoende representatief.

Natuurinclusieve landbouw in het NFW- en Waadrâne gebied

De boeren vinden natuurinclusieve landbouw belangrijk: een duidelijke meerderheid vindt NIL belangrijk voor het boerenbedrijf in het algemeen en ongeveer tweedere vindt dat

natuurinclusieve landbouw belangrijk is voor het eigen bedrijf. Een zeer ruime meerderheid van de regionale stakeholders is het hiermee eens. De regionale stakeholders vinden natuurinclusieve landbouw belangrijker dan de boeren.

De boeren vinden in meerderheid dat hun bedrijf deels of (vrijwel) geheel voldoet aan de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw. De boeren vinden echter wel dat de eigen economische basis minder krachtig is dan gewenst. De regionale stakeholders vinden dat de boerenbedrijven op alle 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw achterblijven bij hun wensbeeld. Ook zijn de regionale stakeholders minder positief dan de boeren over de mate waarin de boerenbedrijven natuurinclusief zijn.

Huidige verdienmodellen

Dit onderzoek onderscheidt drie verdienmodellen voor natuurinclusieve landbouw. De boeren geven hierover in de enquête het volgende aan:

- **Beheervergoedingen.** De meeste boeren (84%) hebben activiteiten waarvoor de overheid een bijdrage verstrekt in het kader van het Agrarisch Natuurbeheer en/of de Subsidieregeling Natuurbeheer en Landschapsbeheer (ANLb/SNL-activiteiten). Droge dooradering en open grasland komen het meeste voor (dit zijn ANLb/SNL-activiteiten). De bijdrage van ANLb/SNL-activiteiten aan de omzet is gemiddeld 2,3% en daarmee van ondergeschikt belang voor de omzet. Een meerderheid van de boeren (63%) vindt de ANLb-/SNL-bijdrage niet kostendekkend.
- **Commerciële NIL-activiteiten.** Meer dan de helft van de boeren had activiteiten die bijdragen aan natuurinclusieve landbouw en die tegelijkertijd een bijdrage (kunnen) leveren aan de omzet maar waarvoor geen ANLb/SNL-vergoeding werd ontvangen. 38% heeft duurzame energieopwekking, tot 15% heeft duurzame bedrijfsprocessen, 14% heeft educatie-activiteiten en 8% recreatie. De bijdrage aan de omzet is overwegend in de bandbreedte 1%-5% en daarmee ook van beperkte betekenis.
- **Niet commerciële NIL-activiteiten.** Bijna alle boeren (86%) hebben natuurinclusieve activiteiten waar geen enkele vorm van opbrengst of vergoeding tegenover staat: meer dan de helft van de boeren beperkt de impact van het bedrijf op de waterkwaliteit en op de bodem, 42% minimaliseert klimaateffecten en 33% minimaliseert de effecten op het landschap. Een derde wekt duurzame energie op en 26% neemt maatregelen om de soortenrijkdom te versterken. De boeren zien een gemiddelde positieve bijdrage van deze activiteiten op de bedrijfsomzet van 4%.

Nieuwe verdienmodellen

In dit onderzoek is een aantal nieuwe verdienmodellen voorgelegd aan boeren en regionale stakeholders. Zij geven hierover het volgende aan:

- **Beheertaken en biomassa uit de omgeving.** Circa éénderde van de boeren ziet kansen dat boerenbedrijven beheertaken in de omgeving uitvoeren en/of biomassa uit de omgeving hergebruiken. Het sluiten van kringlopen en het uitvoeren van taken voor behorende organisaties (zoals de gemeente en de provincie) worden als suggestie genoemd. Meer dan tweederde van de regionale stakeholders ziet deze kansen ook. Boeren en stakeholders noemen ook andere interessante suggesties die een afweging waard zijn.
- **Erkenning voor producten afkomstig uit NIL.** Er is veel steun voor het idee dat de markt en beleidsmakers erkenning geven aan natuurinclusieve landbouw. Erkenning kan aanleiding geven tot een hogere prijs voor producten die afkomstig zijn uit NIL of voor meer 'beleidsvrijheid' om NIL vorm te geven. Erkenning vraagt om een methode van borging van natuurinclusieve landbouw; de afnemers van NIL-productie moeten immers wel kunnen vaststellen dat er sprake is van NIL. 81% van de boeren en 77% van de regionale stakeholders vinden het een goed idee om een methode van borging uit te werken. Borging is volgens de boeren goed voor natuur, landschap,

milieu én bedrijfsvoering. De meeste regionale stakeholders vinden een hogere prijs voor NIL-producten redelijk (84%) en zijn ook zelf bereid om meer te betalen voor NIL-producten (80%). Zowel de boeren (88%) als de regionale stakeholders (75%) vinden dat NIL-boeren meer ruimte zouden moeten krijgen bij de toepassing van overheidsregels op het gebied van natuur, milieu en landschap en hiervan in beperkte mate zouden mogen afwijken als dit bijdraagt aan natuurinclusieve landbouw. Uit de enquête blijkt veel steun voor de uitgangspunten hiervoor die we aan de boeren hebben voorgelegd. Vrijwillige deelname wordt het belangrijkste gevonden, evenals steun voor de borging bij overheden, ketenpartners en organisaties in de regio. De belangrijkste wens van de boeren is dat borging praktisch uitvoerbaar is. Borging moet leiden tot een serieuze bijdrage aan natuur, landschap en milieu. Maar er moet ook voldoende oog zijn voor de inspanning die de boer verricht.

- **Andere toepassing van wetten en regels.** Een meerderheid van de boeren is van mening dat vereenvoudiging/verduidelijking/verandering van overheidsregels kan leiden tot een betere kwaliteit van natuur, landschap en milieu. Een grote meerderheid van de boeren verwacht dat dit (o.a. door kostenreductie) bijdraagt aan een sterke economische basis van het boerenbedrijf. Veel boeren (71%) zijn van mening dat de mestregels anders kunnen zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu. Minder dan de helft van de boeren kruise ook andere overheidsregels aan, onder andere op het gebied van ANLb- en SNL-diensten (42%), milieu/handhaving (42%), subsidiëring van asbestsanering (40%) en uitvoering van asbestsanering (37%).
- **Regiofondsen voor NIL.** De meeste boeren (84%) en regionale stakeholders (82%) vinden een regiofonds voor natuur, landschap en/of milieu een goed idee. 89% van de regionale stakeholders vindt het een goed idee dat boeren vanuit de samenleving een vorm van beloning, vergoeding of ondersteuning ontvangen als zij natuur, landschap en milieu goed verzorgen. De boeren en de regionale stakeholders zijn opvallend eensgezind over de mogelijke bronnen om een regiofonds te voeden. 82% van de regionale stakeholders en 84% van de boeren vindt dat een regiofonds nader zou moeten worden uitgewerkt. Zowel boeren als regionale stakeholders noemen de lokale/regionale overheid (71%) en bedrijven in de keten (62%) het vaakst als partijen die een bijdrage kunnen doen aan een regiofonds. Een duidelijke meerderheid van de boeren (circa 60%) en de regionale stakeholders (circa 75%) reageert positief op het idee dat inwoners van de regio kunnen meedenken over de manier waarop natuurinclusieve landbouw wordt uitgevoerd.

Versterken van natuurinclusieve landbouw

Het actief betrekken van andere partijen bij natuurinclusieve landbouw is de meest genoemde suggestie van boeren om natuurinclusieve landbouw te bevorderen. Daarnaast werd een groot aantal andere ideeën genoemd, zoals een hogere prijs voor natuurinclusief geproduceerde landbouwproducten, het creëren van waarborgen voor de natuur, aanpassing van regelgeving en belastingen, andere productiemethoden en slimme combinaties van productie en natuur/landschap/milieu. Een meerderheid van de boeren (57%) is van mening dat er onvoldoende kennis is over natuurinclusieve landbouw.

1.2 Conclusies en advies: werk maken van Natuur Inclusieve Landbouw

Natuurinclusieve landbouw

- *Er is breed draagvlak voor het verder ontwikkelen van natuurinclusieve landbouw.*
De boeren en de regionale stakeholders vinden natuurinclusieve landbouw belangrijk. Dit ondersteunt de ambitie van NFW en de Waadrâne om natuurinclusieve landbouw verder te ontwikkelen.
- *Aandacht voor het versterken van de economische basis voor natuurinclusieve landbouw is terecht.*
De boeren geven aan dat zij al zeer actief bezig zijn met natuurinclusieve landbouw, maar zien dat de economische basis hiervoor achterblijft bij hun wens.

Nieuwe verdienenmodellen

- *Kleine bijdragen aan de omzet kunnen al veel betekenen voor NIL.*
De huidige verdienenmodellen leveren met een beperkte bijdrage aan de omzet toch al veel impact aan natuurinclusieve landbouw. Dat doet vermoeden dat de hefboom van nieuwe verdienenmodellen op natuurinclusieve landbouw al snel aanzienlijk kan zijn. Dit ondersteunt het idee dat kleine stappen richting de versterking van de economische basis voor natuurinclusieve landbouw belangrijk effecten kunnen hebben.
- *Er is steun voor het idee dat boeren beheertaken verrichten.*
Het verrichten van beheertaken in de omgeving en het gebruik van biomassa uit de omgeving is een kans die vraagt om een gezamenlijk plan van de sector en de terreinbeherende organisaties. Het ontwikkelen van een plan kan ondersteund worden met subsidies.
- *Er is veel steun bij boeren en regionale stakeholders voor het ontwikkelen van een vorm van erkenning van natuurinclusieve landbouw die ook bijdraagt aan de bedrijfseconomische basis voor NIL.*
Erkenning van NIL in de productieketen van landbouwproducten vraagt om een vorm van borging van NIL-kwaliteit. De enquêteresultaten geven aanleiding om erkenning en borging verder uit te werken in samenwerking met alle relevante keten- en gebiedspartijen. Ook deze ambitie kan worden ondersteund met subsidies.
- *Er is veel steun voor het idee dat verandering van overheidsregels kan bijdragen aan natuur, landschap en milieu en aan een sterke economische basis van het boerenbedrijf.*
De enquête geeft dan ook aanleiding om dit idee verder uit te werken.
- *Er is veel draagvlak voor een regiofonds.*
Als idee om een nieuwe vorm van samenwerking in de regio vorm te geven is in de enquête een regiofonds getoetst. Hiervoor blijkt veel draagvlak te bestaan. De regionale stakeholders vinden natuurinclusieve landbouw belangrijker dan de boeren, en zij vinden ook dat de gewenste mate van natuurinclusieve landbouw nog niet is bereikt. Dit biedt een krachtig argument voor een nauwere betrokkenheid van regionale stakeholders (overheden, bedrijven) en ook burgers bij de ontwikkeling van natuurinclusieve landbouw. Het idee dat regiopartijen samen verantwoordelijkheid nemen voor natuurinclusieve landbouw (natuur, landschap en milieu) is innovatief en kan vermoedelijk mede daarom verder worden ontwikkeld met behulp van subsidies. Zowel de provincie, het Rijk als de EU zullen vermoedelijk interesse hebben in deze ontwikkeling. Deze ontwikkeling kan een 'niche' bieden die natuurinclusieve landbouw in deze ontwikkelingsfase nodig heeft. Dat vraagt om experimenteerruimte (zie het volgende aandachtsstreepje).

Experimenteerruimte

- *Het ontwikkelen van experimenteerruimte en pilots is een goede methode om ambities te realiseren.*

Hiermee kan invulling worden gegeven aan een eerste stap richting nieuwe verdienmodellen. Dit vraagt om inzet van alle betrokkenen. Uit de enquête blijkt dat veel boeren en regionale stakeholders hieraan een bijdrage willen leveren. Hierop kan verder worden gebouwd, mede met de steun van overheden die natuurinclusieve landbouw willen bevorderen. Het advies is om mede met hulp van de enquêtegegevens een of meer denksessie te beleggen met de hierin geïnteresseerde boeren en regiostakeholders om te bespreken welke bijdrage zij kunnen en willen leveren.

Informatie en communicatie over NIL

- *Meer informatie en communicatie over natuurinclusieve landbouw is gewenst. Het verschil in waarneming van boeren en regionale stakeholders over de mate waarin boerenbedrijven natuurinclusief zijn, vraagt om meer afstemming en communicatie tussen boeren en overheden, instellingen, organisaties en burgers. Veel boeren noemen dit dan ook terecht een wens.*

2 Inleiding: het onderzoek en de enquête

2.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Dit rapport doet verslag van een enquête over natuurinclusieve landbouw die in 2017 (en de eerste week van 2018) is gehouden onder boeren en regionale stakeholders (medewerkers en bestuurders van lokale en regionale overheden, bedrijven, organisaties en instellingen) in Noord- en Noordoost Friesland.

Natuurinclusieve landbouw (NIL) is volgens het uitgangspunt van de Noardlike Fryske Walden (NFW) en Agrarisch Collectief Waadrâne landbouw die in balans is met natuur, milieu, landschap en economie. Deze vorm van landbouw past bij het streven van de Noardlike Fryske Walden en de Waadrâne naar een gebiedseigen, vitale landbouw die vervlochten is met het cultuurhistorische landschap met bijbehorende natuurwaarden.

De overheid, de landbouwsector, ketenpartijen en ook de samenleving hechten veel waarde aan NIL. NIL wordt gezien als een noodzakelijke ontwikkeling om tot duurzame landbouw te komen.

Om 'volhoudbaar' te zijn is het niet alleen van belang dat natuurinclusieve landbouw in balans is met de natuur, landschap en milieu. Natuurinclusieve landbouw moet ook een (voldoende) sterke economische basis bieden voor het boerenbedrijf. Er zijn zorgen over de 'volhoudbaarheid' van de huidige vorm van landbouw in relatie tot natuur, landschap en milieu. Het huidige economische model in de landbouw belooft in sterke mate efficiency. Dit draagt bij aan schaalvergroting en een focus op bedrijfsprocessen. Dit kan de relatie tussen de boer en de omgeving (natuur, landschap en milieu) onder druk zetten. Natuur, landschap en milieu kosten immers geld en dragen niet altijd bij aan efficiency en schaalvergroting. De door de samenleving (en veel boeren) gewenste aandacht voor natuur, landschap en milieu vraagt daarom om een verdienmodel dat **alle** waarden beloont die natuurinclusieve landbouw oplevert, niet alleen de directe outputs van het landbouwproductieproces maar ook de NIL-waarden op het gebied van natuur, landschap en milieu. Over dit uitgangspunt bestaat brede maatschappelijke overeenstemming. Er is nog onvoldoende duidelijkheid over de wijze waarop dit duurzaam kan worden uitgevoerd. Er is een zoektocht gaande naar volhoudbare natuurinclusieve landbouw. Dit onderzoek probeert een bijdrage te leveren op precies dit punt: op welke manier kan natuurinclusieve landbouw volhoudbaar worden en blijven.

Dit onderzoek richt zich daarom op de relatie tussen landbouw en natuur, landschap en milieu en de economische basis die dit mogelijk kan maken.

In dit kader is behoefte aan duidelijkheid over wat natuurinclusief precies betekent. Hierover heeft NFW een standpunt ontwikkeld in samenspraak met markt- en regiopartijen. Uit een marktconsultatie die NFW hield in 2016 in het kader van een onderzoek naar marktvoorwaarden voor natuurinclusieve landbouw bleek dat er veel behoefte is aan een concrete uitwerking van het begrip 'natuurinclusieve landbouw'¹. In het kader van het in de voetnoot aangehaalde onderzoek heeft NFW met inbreng vanuit beleid, wetenschap en praktijk het begrip NIL voorlopig afgebakend. Dit heeft geleid tot de volgende kenschets van natuurinclusieve landbouw.

¹ Certificering als middel voor natuurinclusieve landbouw, NFW, 2016, p. 8.

Voor NFW is 'natuurinclusief' niet een kwestie van wel of niet, maar een geleidelijke schaal. Natuurinclusieve landbouw is in potentie voor elke agrariër toegankelijk en NIL is een vrijwillige keuze. Om iets over de mate van natuurinclusiviteit van een landbouwbedrijf te kunnen zeggen, stelt NFW in het in de voetnoot aangehaalde rapport voor om gebruik te maken van de volgende kenmerken van Natuurinclusieve landbouw (NIL). Voor een 'volhoudbare' NIL voegt NFW hier aan toe dat de aanwezigheid van een verdienmodel randvoorwaardelijk is. Op grond hiervan stelt NFW dat natuurinclusieve landbouw de volgende kenmerken heeft:

- Minimaliseren van de impact van het bedrijf op de omgeving (= bodem + water + biodiversiteit + landschap/landschapsbeleving).
- Actief zorgen voor de natuur.
- Benutten van natuurlijke processen.
- Een NIL-verdienmodel.

Op grond van deze uitgangspunten wordt natuurinclusieve landbouw in het kader van dit onderzoek opgevat als een vorm van landbouw met waar de volgende kenmerken in voldoende mate aanwezig zijn:

- Een goede balans tussen agrarische bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu.
- Bedrijfsvoering die natuur en landschap versterkt.
- Inzetten van natuur en landschap in de bedrijfsvoering.
- Toepassen van duurzame en milieuvriendelijke productiemethoden.
- Een sterke economische basis.

De kernvraag in dit onderzoek is daarom: welke mogelijkheden zien boeren en regionale stakeholders in het gebied van NFW en de Waadrâne voor het versterken van de vijf aspecten van natuurinclusieve landbouw.

Het onderzoek brengt daartoe om te beginnen in beeld in welke mate de boerenbedrijven op dit moment naar mening van boeren en regionale stakeholders voldoen aan de kenmerken van NIL, welke NIL-activiteiten de boeren uitvoeren, welk belang boeren en regionale stakeholders hechten aan NIL en welke bijdrage NIL op dit moment levert aan het economisch functioneren van het boerenbedrijf. De enquête onderzoekt daarom tot welke inkomstenstroom de NIL-activiteiten leiden. In de enquête worden de volgende NIL-activiteiten en inkomstenstromen onderscheiden:

- *Beheervergoedingen.* Activiteiten die leiden tot een vergoeding op grond van het ANLb (Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer) en de SNL (de subsidie Natuur en Landschap). De enquête brengt in beeld welke activiteiten boeren uitvoeren en welke bijdrage dit levert aan de omzet.
- *Commerciële NIL-activiteiten.* Inkomsten-genererende NIL-activiteiten waarvoor de boeren geen vergoeding ontvangen van de overheid (of meer specifiek: activiteiten die bijdragen aan natuurinclusieve landbouw en die tegelijkertijd een bijdrage (kunnen) leveren aan de omzet maar waarvoor geen ANLb/SNL-vergoeding werd ontvangen). De enquête brengt in beeld welke activiteiten boeren uitvoeren en welke bijdrage dit levert aan de omzet.
- *Niet-commerciële NIL-activiteiten.* NIL-activiteiten waar geen enkele vorm van vergoeding tegenover staat. De enquête brengt in beeld welke activiteiten boeren uitvoeren en welke gevolgen dit heeft voor de inkomsten van de boeren.

Het onderzoek brengt verder in beeld welke ideeën boeren en regionale stakeholders hebben voor het versterken van NIL en volhoudbare economische dragers van NIL. In de enquête worden vier wegen naar een nieuw verdienmodel voor NIL onderzocht. Drie van deze wegen zijn gericht op het vergroten van inkomsten door NIL-activiteiten:

- *Activiteiten die kunnen bijdragen aan NIL.* De enquête richt zich vooral op kansen voor het uitvoeren van beheertaken in de omgeving van de boer en het inzetten van biomassa uit de omgeving in de bedrijfsvoering van de boer.
- *Verhogen van de waarde/opbrengst van NIL.* De enquête onderzoekt op welke manier boeren een zodanige vergoeding kunnen krijgen voor NIL-producten zodat dit bijdraagt aan het realiseren van dekking voor de extra kosten die NIL-productie met zich mee kan brengen.
- *Nieuwe vormen van samenwerking/governance.* De enquête onderzoekt of er nieuwe manieren zijn om met gebiedspartijen samen te werken aan het versterken van natuurinclusieve landbouw (met het doel om natuur, landschap en milieu te bevorderen) en op basis van deze nieuwe vorm van samenwerking financiële middelen voor NIL te creëren.

Een vierde weg is gericht op het wegnemen van belemmeringen voor NIL-activiteiten en het verlagen van de kosten van NIL:

- *De kosten en belemmeringen van NIL verlagen of wegnemen.* De enquête onderzoekt of er onnodige belemmerende of kostenverhogende factoren zijn in de agrarische bedrijfsvoering die het verrichten van NIL-activiteiten in de weg staan. Op welke manier kunnen we de kosten van NIL verlagen en/of belemmeringen die NIL in de weg staan wegnemen? De enquête richt zich vooral op de verwachte effecten van een andere manier om wetten en regels op het boerenbedrijf te hanteren en daardoor de boer meer vrijheid te geven om tot NIL te komen. Dit vraagt om meer 'beleidsvrijheid' voor de boer.

Deze denkrichtingen (het vergroten van inkomsten en het wegnemen van belemmeringen) zijn ontleend aan het managementboek *'Blue Ocean Strategy'*² en sluiten ook aan bij denkrichtingen die worden ontwikkeld in recente rapporten over natuurinclusieve landbouw. Een WUR-rapport uit 2015³ stelt dat nieuwe verdienmodellen voor natuurinclusieve landbouw tot stand kunnen komen op basis van waardecreatie en kostenreductie.

Dit onderzoek richt zich op ideeën en kansen die in de ogen van NFW en de Waadrâne in principe uitvoerbaar zijn. Dat wil niet zeggen dat de ideeën uit de enquête zonder meer direct toepasbaar zijn. Om de inzichten uit deze enquête toe te passen zal ontwikkeling en experimenteerruimte nodig zijn; nieuwe werkwijzen komen immers niet tot stand zonder een goede voorbereiding en een experimenteerfase. Het aangehaalde WUR-rapport wijst in dit kader op het belang van experimenteerruimte om nieuwe werkwijzen als pilot te ontwikkelen. In een recent rapport wijst ook het Planbureau voor de Leefomgeving op het belang van experimenteerruimte om nieuwe ambities te realiseren⁴. De auteurs van dit rapport denken dat het verstandig is om hiervoor een 'niche' te ontwikkelen die dit mogelijk maakt. Een niche kenmerkt zich door een stabiele toepassing van nieuwe spelregels. Dat betekent onder andere flexibele toepassing van overheidsregels (met als effect kostenreductie en efficiënter behalen van NIL-doelstellingen). Verder wijzen ze op het belang van 'nieuwe financieringsconstructen' die natuurinclusieve landbouw mogelijk maken en sterkere waarborgen voor stabiele betalingen door overheden aan de landbouw. In de enquête worden daarom ook deze denkrichtingen verkend.

² W. Chan Kim, Renée Mauborgne, *Blue Ocean Strategy, How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant*, Harvard Business School Press, 2005.

³ John Grin, Nico Polman, Marijke Dijkshoorn-Dekker, Theo Vogelzang, *Verdienmodellen voor natuurinclusieve landbouw, Wat ondernemers al doen, en wat de overheid kan doen om opschaling te bevorderen*, WUR, 2015, p. 2, p. 15.

⁴ Planbureau voor de Leefomgeving, *Lerende evaluatie van het Natuurpact Naar nieuwe verbindingen tussen natuur, beleid en samenleving*, 2017, p. 18, p. 147.

Dit onderzoek is een vervolg op het project ‘*verdienmodellen natuurinclusieve landbouw*’ dat voortvloeit uit de streekagenda ANNO, het samenwerkingsverband van overheden, ondernemers en maatschappelijke organisaties in Noordoost-Fryslân.

Dit onderzoek is een initiatief van de vereniging Noardlike Fryske Wâlden (NFW) en het Agrarisch Collectief Waadrâne. De vereniging Noardlike Fryske Wâlden (NFW) is een vereniging van 6 afdelingen in Noordoost-Fryslân waarin bijna 800 leden, boeren en particulieren aan agrarisch natuurbeheer doen. Het Agrarisch Collectief Waadrâne verenigt boeren die zich richten op agrarisch natuur- en landschapsbeheer in de gemeenten Dongeradeel, Ferwerderadiel en delen van de gemeenten Leeuwarderadeel en Het Bildt.

2.2 Methode van onderzoek en deelname aan de enquête

2.2.1 Methode van onderzoek

In de periode januari 2017 – april 2017 werd met ondersteuning door Grantz bv (Gert Jan van 't Land) het onderzoekskader (zie vorige paragraaf) en op basis daarvan een vragenlijst ontwikkeld door medewerkers en bestuur van NFW. Het onderzoekskader en de vragenlijst werden besproken en ontwikkeld in samenspraak met een aantal boeren en regionale stakeholders. Bij de ontwikkeling van de vragenlijst werd gebruik gemaakt van de deskundigheid van de NFW-expertgroep op het gebied van duurzame landbouw en systeeminnovatie in de landbouw en daarbuiten. De conceptopzet van de enquête werd vervolgens besproken met een inhoudelijke klankbordgroep met een brede vertegenwoordiging uit de streek. De expertgroep is twee keer bijeen geweest, de inhoudelijke klankbordgroep één keer. In bijlage 2 is informatie over de inbreng van expertise opgenomen. De vragenlijst is besproken met het bestuur van het Agrarisch Collectief Waadrâne.

In de periode 21 april 2017 – 1 juli 2017 ontvingen leden van NFW en de Waadrâne per mail een uitnodiging om deel te nemen aan een enquête over natuurinclusieve landbouw. Ook werden enkele reminders verstuurd. In een nieuwsbrief van LTO werd een oproep geplaatst om deel te nemen aan de enquête. De enquête kon op de enquête-webservice Survey Monkey worden ingevuld. Vlak voor het sluiten van de gegevensverzameling op 10 januari 2018 werd een laatste reminder verzonden om deel te nemen aan de enquête aan de NFW-leden en NFW-relaties.

Het startschot voor de enquête werd op vrijdagmiddag 21 april 2017 gegeven door NFW-vicevoorzitter Wout van Vulpen. Hij overhandigde de enquête aan gedeputeerde Johannes Kramer van de provincie Friesland, wethouder Albert van der Ploeg van de gemeente Dongeradeel, tevens voorzitter van de Stichting Living Lab Natuurinclusieve Landbouw, en dagelijks bestuurslid Jan van Weperen van Wetterskip Fryslân. Zie de foto hierna.

De gegevensverzameling werd op 10 januari 2018 afgesloten. 90% van de enquêtereacties kwam binnen in de periode april-juni 2017.

NFW-vicevoorzitter Wout van Vulpen reikt de eerste enquêtes uit aan gedeputeerde Johannes Kramer, wethouder en voorzitter Living Lab Natuurinclusieve Landbouw Albert van der Ploeg en waterschapsbestuurder Jan van Weperen.

2.2.2 Deelname aan de enquête (respons)

De uitnodiging om deel te nemen aan de enquête werd op de volgende wijze verspreid:

- 691 leden van NFW van wie het mailadres bekend was werden per mail uitgenodigd om deel te nemen aan de enquête. Van 47 leden waren twee of meer mailadressen beschikbaar; beide adressen werden gebruikt. Er werden 4 reminders verstuurd.
- 131 leden van de Waadrâne werden per mail uitgenodigd om deel te nemen aan de enquête. Er werd 1 reminder verstuurd.
- 74 relaties van NFW kregen per mail een uitnodiging om de enquête in te vullen. In de groep relaties bevinden zich medewerkers van lokale en regionale overheden, kennisorganisaties en landbouw-, milieu- en natuurorganisaties. Er werden 4 reminders verstuurd aan deze groep.
- Circa 150 leden van Provinciale Staten en de gemeenteraden van Achtkarspelen, Dantumadiel, Kollumerland, Smallingerland, Tytsjestradiel werden per mail uitgenodigd om de enquête in te vullen. In de mail bevond zich een weblink die naar de enquête leidde. **Deze groep ontving geen reminder.**
- In een nieuwsbrief van LTO werd een oproep geplaatst om de enquête in te vullen.

Deze acties leidden tot de volgende deelname aan de enquête:

- *Leden NFW en Waadrâne.* 299 leden van NFW en De Waadrâne namen deel aan de enquête. De enquête werd ingevuld door 37% van de NFW-leden die een uitnodiging tot deelname aan de enquête kregen (257 enquêtedeelnemers). De deelname van Waadrâne leden was 32% (42 enquêtedeelnemers). De deelname aan de enquête

door leden van NFW en De Waadrâne is hiermee relatief groot. Veel internetenquêtes hebben een lagere respons, een respons van 20% of minder is gebruikelijk⁵.

- *Relaties van NFW en Raads- en Statenleden.* De enquête werd ingevuld door 53 relaties van NFW en leden van Provinciale Staten en gemeenteraadsleden. De respons in deze groep is 24%. De groep relaties van NFW betreft een groep van 74 vertegenwoordigers van gemeenten, kennisorganisaties en landbouw-, milieu- en natuurorganisaties en naar schatting 150 leden van Provinciale Staten en gemeenteraden. Dat betekent dat naar schatting 24% van deze groep deelnam aan de enquête. De deelname in deze groep is daarmee ook duidelijk hoger dan gemiddeld, zeker in het licht van het feit dat de Raads- en Statenleden geen reminders ontvingen.
- *lezers nieuwsbrief LTO.* De oproep tot deelname aan de enquête in de nieuwsbrief van LTO leidde tot 10 ingevulde enquêtes. Dit aantal geeft geen aanleiding tot het berekenen van een respons.

2.2.3 Indeling van enquêtedeelnemers: boeren en stakeholders

De enquête werd in totaal 362 keer ingevuld. In de enquête kregen boeren en andere enquêtedeelnemers verschillende vragen voorgelegd. Bij het verwerken van de enquêteresultaten wordt daarom een onderscheid gemaakt tussen boeren en regionale stakeholders. Deze groepen zijn als volgt samengesteld:

- *Boeren.* Aan de enquête namen 250 boeren deel. Dit betreft de enquêtedeelnemers die bij de vraag naar hun rechtsvorm 'boerenbedrijf' aankruisten.
- *Regionale stakeholders.* 110 'regionale stakeholders' vulden de enquête in. In deze categorie zijn personen ingedeeld die bij de vraag naar hun rechtsvorm aangaven dat zij verbonden zijn aan:
 - *Niet agrarische bedrijven:* 20 enquêtedeelnemers.
 - *De overheid:* 25 enquêtedeelnemers, waarvan 17 bij een gemeente, 4 bij een waterschap en 3 bij de provincie en 1 bij een andere overheid.
 - *Een andere organisatie (geen bedrijf en geen overheid):* 11 enquêtedeelnemers, waarvan 1 bij een organisatie voor natuurbeheer, 1 bij een organisatie voor boeren, 3 bij een andere organisatie met een maatschappelijke doelstelling en 6 bij een andere organisatie (dit betreft onderzoeks-, advies- en scholingsinstellingen, een overheid en een organisatie voor landschapsbeheer).
 - *Particulieren (geen bedrijf, overheid of organisatie):* 54 enquêtedeelnemers, waarvan 28 (52%) een directe relatie hebben met de landbouw (de enquêtedeelnemer is zelf werkzaam bij de landbouw of een familielid is werkzaam bij de landbouw).
- *Anders.* 2 enquêtedeelnemers gaven geen informatie op basis waarvan zij konden worden ingedeeld als boer of regionale stakeholder.

2.3 Boeren in de enquête: representativiteit en kenmerken

Zowel in het NFW-gebied als in het Waadrâne-gebied lijkt het er op dat boeren die meer doen aan natuur, milieu en landschap in de enquête iets vaker aanwezig zijn dan gemiddeld. Dat betekent dat bij het interpreteren van de enquêteresultaten er rekening mee kan worden gehouden dat in de enquête de mening van boeren die gemotiveerd zijn voor natuur, landschap en milieu mogelijk meer gewicht heeft dan gemiddeld voor boeren in de regio. De gegevens die zijn verzameld over de enquêtedeelnemers (zie bijlage 1) ondersteunen niettemin de indruk dat de geënquêteerde boeren een zeer aanvaardbare afspiegeling

⁵ Zie b.v. drs. Peter van Westendorp, dr. Lex Olivier, *Valkuilen in Marktonderzoek*, Center for Information Based Decision Making en Marketing Research, 2014, p. 14.

vormen van de alle boeren die zijn uitgenodigd om deel te nemen aan de enquête en de boeren in de regio in het algemeen. Deze indrukken worden in de paragrafen § 2.3.1 en § 2.3.2 hierna uitgewerkt voor het NFW-gebied en het Waadrâne-gebied.

2.3.1 Representativiteit en kenmerken van boeren in het NFW gebied

198 boeren uit het NFW gebied namen deel aan de enquête. Zij vormen een zeer aanvaardbare afspiegeling vormen van alle boeren in het NFW-gebied. De indruk dat iets meer dan gemiddeld boeren die meer doen aan natuur, milieu en landschap in de enquête aanwezig zijn is gebaseerd op de volgende enquêteresultaten:

- De gemiddelde vergoeding op grond van Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer en de Subsidieregeling Natuurbeheer en Landschapsbeheer (ANLb/SNL) die de NFW-enquêtedeelnemers ontvangen is duidelijk hoger dan gemiddeld bij NFW-boeren (zie bijlage 1).
- Het aandeel van bedrijven met biologische bedrijfsvoering in de enquête (10%) is duidelijk hoger dan gemiddeld in de provincie Friesland (3%, ofwel 145 bedrijven van in totaal 4.412 bedrijven) (gegevens CBS voor 2016).

De gegevens die zijn verzameld over de enquêtedeelnemers (zie bijlage 1) ondersteunen niettemin de conclusie dat de boeren uit het NFW-gebied die deelnamen aan de enquête een zeer aanvaardbare afspiegeling vormen van de gehele groep boeren die lid is van NFW. De meeste kenmerken van NFW-enquêtedeelnemers stemmen immers goed overeen met de kenmerken van boeren in het gebied. Zie bijlage 1 voor een nadere onderbouwing.

2.3.2 Representativiteit en kenmerken van Waadrâne boeren

39 Waadrâne-boeren namen deel aan de enquête. Zij vormen een zeer aanvaardbare afspiegeling vormen van alle boeren die in het Waadrâne-gebied zijn gevestigd. De indruk dat iets meer dan gemiddeld boeren die meer doen aan natuur, milieu en landschap in de enquête aanwezig zijn is gebaseerd op de volgende enquêteresultaten:

- Het aandeel van bedrijven met biologische bedrijfsvoering in de enquête (8%) is duidelijk hoger dan het gemiddelde van alle Waadrâne-leden (3,7%).
- De Waadrâne-enquêtedeelnemers hebben gemiddeld meer natuurground (18%) dan gemiddeld aanwezig is bij boeren in de Waadrâne gemeenten (7%).

De gegevens die zijn verzameld over de enquêtedeelnemers (zie bijlage 1) ondersteunen niettemin de conclusie dat de boeren uit het Waadrâne -gebied die deelnamen aan de enquête een aanvaardbare afspiegeling vormen van de gehele groep boeren die lid is van De Waadrâne. Een aantal belangrijke kenmerken van de Waadrâne-enquêtedeelnemers stemt immers overeen met de kenmerken van boeren in het gebied. Zie bijlage 1 voor een nadere onderbouwing.

2.4 Soorten vragen

In de enquête worden vier soorten vragen gesteld:

- *Meerkeuzevragen met één keuzemogelijkheid:* veel enquêtevragen waren van een traditioneel type: een vraag met meerdere antwoordcategorieën. De enquêtedeelnemer kiest één antwoordcategorie.
- *Meerkeuzevragen met meerdere keuzemogelijkheden:* ook waren er veel enquêtevragen van het type: een vraag met meerdere antwoordcategorieën. De enquêtedeelnemer kan meerdere antwoordcategorieën aankruisen.
- *Open vragen.* Ook waren er open enquêtevragen. Bij dit type vraag kan de enquêtedeelnemer een antwoord zelf formuleren.

- *Vragen met schuifbalk.* Bij een aantal vragen konden enquêtedeelnemers antwoord geven door het verplaatsen van een 'schuif' tussen twee antwoorden. Dat gebeurt op de volgende manier. Enquêtedeelnemers konden een schuif verplaatsen tussen twee tegengestelde antwoorden. Aan de linkerzijde van de schuif stond bijvoorbeeld 'totaal onbelangrijk' of 'in het geheel niet' en aan de rechterzijde van de schuif bijvoorbeeld 'zeer belangrijk' of 'volledig'. Aan de plek waar de schuif werd geplaatst, wordt een waarde toegekend van 1 tot 100 (de schuif geheel links komt overeen met de waarde 1, de schuif geheel rechts komt overeen met de waarde 100).

Een print van de enquête is opgenomen in een separate bijlage.

2.5 Opbouw van deze rapportage

De opbouw van deze rapportage is als volgt:

- In dit hoofdstuk zijn de methode, het doel en de relevantie van het onderzoek besproken. Ook is een aantal in dit onderzoek gebruikte begrippen ingekaderd.
- Hoofdstuk 3 geeft weer hoe boeren en regionale stakeholders denken over natuurinclusieve landbouw.
- De huidige verdienmodellen voor natuurinclusieve landbouw worden besproken in hoofdstuk 4. In dit hoofdstuk wordt aangegeven welke natuurinclusieve activiteiten de boeren uitvoeren met welk resultaat voor de bedrijfsvoering.
- In hoofdstuk 5 wordt weergegeven hoe de boeren en de regionale stakeholders denken over nieuwe verdienmodellen. Welke kansen zien zij om kosten en lasten van natuurinclusieve landbouw te verlagen en welke kansen zien ze voor nieuwe natuurinclusieve activiteiten en de verdienmodellen hiervoor. Specifiek worden de reacties van de enquêtedeelnemers op vier nieuwe verdienmodellen onderzocht: beheertaken verrichten in de omgeving en biomassa uit de omgeving van het boerenbedrijf gebruiken, erkenning voor NIL-activiteiten van boerenbedrijven die kan bijdragen aan een hogere prijs voor NIL-producten, vereenvoudiging van wetten en regels waardoor NIL kan worden bevorderd en nieuwe vormen van samenwerking in de regio waardoor stakeholders in de regio samen verantwoordelijkheid kunnen nemen voor (en kunnen bijdragen aan de financiering van) natuur, landschap en milieu.
- Hoofdstuk 6 gaat in op de reacties van de enquêtedeelnemers op vragen of er voldoende kennis is over natuurinclusieve landbouw, welke ideeën en suggesties de enquêtedeelnemers hebben om NIL te bevorderen en met welke bijdrage de enquêtedeelnemers zelf willen bijdragen aan het bevorderen van NIL.
- Hoofdstuk 7 bevat de antwoorden op enkele slotvragen van de enquête: opmerkingen naar aanleiding van de enquête, de belangstelling voor de incentive die onder de enquêtedeelnemers is verloot en de belangstelling voor het toezenden van de enquêteresultaten.
- Bijlage 1 geeft een overzicht van de kenmerken van de boeren die deelnamen aan de enquête en geeft een onderbouwing van de representativiteit. De gegevens zijn gesplitst voor NFW-boeren en Waadrâne-boeren.
- Bijlage 2 geeft aan welke externe inbreng er is geweest bij de voorbereiding van dit onderzoek.
- Bijlage 3 geeft de letterlijke tekst weer van alle antwoorden op open vragen. De volgorde van de reacties volgt de bespreking van de enquêtevragen die in deze rapportage wordt aangehouden.
- Bijlage 4 (separaat) is een print van de enquête.

3 Natuurinclusieve landbouw

In de enquête kregen zowel boeren als regionale stakeholders de gelegenheid om aan te geven hoe belangrijk zij natuurinclusieve landbouw vinden voor het boerenbedrijf en in welke mate zij vinden dat het boerenbedrijf voldoet aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw. In dit onderzoek is natuurinclusieve landbouw vertaald in 5 kenmerken. Dit zijn 4 kenmerken op het gebied van natuur, milieu en landschap en 1 kenmerk op het gebied van het verdienmodel (zie hoofdstuk 2 voor meer uitleg hierover):

1. Een goede balans tussen agrarische bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu.
2. Bedrijfsvoering die natuur en landschap versterkt.
3. Inzetten van natuur en landschap in de bedrijfsvoering.
4. Toepassen van duurzame en milieuvriendelijke productiemethoden.
5. Een sterke economische basis.

3.1 Wat boeren zeggen

De boeren kregen drie vragen voorgelegd over het belang van natuurinclusieve landbouw. Samengevat zijn de reacties van de boeren als volgt:

- **NIL is belangrijk voor het eigen bedrijf.** Ongeveer tweederde van de boeren vindt natuurinclusieve landbouw belangrijk voor het eigen bedrijf (§ 3.1.1).
- **NIL is belangrijk voor het boerenbedrijf in het algemeen.** De meeste boeren vinden natuurinclusieve landbouw niet alleen belangrijk voor het eigen bedrijf, maar ook voor het boerenbedrijf in het algemeen. De boeren vinden *een sterke economische basis* en *een goede balans tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu* de belangrijkste NIL-kenmerken (§ 3.1.2).
- **Meerderheid van de bedrijven voldoet aan de kenmerken van NIL.** 60%-70% van de boerenbedrijven geeft aan deels of (vrijwel) volledig te voldoen aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw (een score van 61-100 op de schaal van 1-100). Een kleine groep (10%-20%) geeft aan dat ze niet of in beperkte mate voldoen aan de NIL kenmerken (§ 3.1.3).
- **Economische basis voldoet niet aan het wensbeeld.** De boeren vinden dat zij op economisch gebied achterblijven bij hun wensbeeld (§ 3.1.4).

3.1.1 Belang van natuurinclusieve landbouw voor het eigen bedrijf

Een ruime meerderheid van de boeren vindt natuurinclusieve landbouw belangrijk voor het eigen bedrijf. De boeren konden het belang van natuurinclusieve landbouw voor het eigen bedrijf aangeven op een schaal van 1-100. Een duidelijke meerderheid van de boeren koos een waarde tussen 61 en 100. De gemiddelde score was 62. Dit wordt weergegeven in de grafiek.

3.1.2 Belang van natuurinclusieve landbouw voor het boerenbedrijf

Ook een ruime meerderheid van de boeren vindt natuurinclusieve landbouw belangrijk voor het boerenbedrijf in het algemeen. De boeren konden voor de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw door middel van een score van 1-100 aangeven hoe belangrijk zij dit kenmerk vinden voor het boerenbedrijf in het algemeen. Uit de reacties blijkt dat een meerderheid van de boeren natuurinclusieve landbouw belangrijk vindt voor het boerenbedrijf in het algemeen. De gemiddelde score die de boeren toekennen aan het belang van natuurinclusieve landbouw varieert per kenmerk tussen 63 en 80. De boeren hechten vooral waarde aan een *sterke economische basis* en een *goede balans tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu*. De tabel hierna geeft op basis van de gemiddelde score aan welk belang de boeren hechten aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw voor het boerenbedrijf in het algemeen.

De mate waarin volgens boeren de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw van belang zijn voor boerenbedrijven in het algemeen	Gemiddelde score van 217 enquête-deelnemers op schaal 1-100
Een goede balans tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu	71
Versterken van natuur en landschap.	63
Inzetten van natuur en landschap in de bedrijfsvoering.	63
Toepassen van duurzame en milieuvriendelijke productiemethoden.	68
Een sterke economische basis.	80

3.1.3 Is het eigen bedrijf natuurinclusief?

Een duidelijke meerderheid van de boeren is van mening dat ze voldoen aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw. De boeren gaven op een schaal van 1-100 aan in welke mate het eigen bedrijf voldoet aan de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw. Uit de reacties blijkt dat een meerderheid van de boeren vindt dat het eigen bedrijf voldoet aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw. De gemiddelde score die de boeren toekennen aan het eigen bedrijf varieert per kenmerk tussen 63 en 70. Meer in detail: 60%-70% van de boeren geeft aan te voldoen aan alle kenmerken van natuurinclusieve landbouw (dit staat gelijk aan een score van 61-100 voor een kenmerk). De tabel hierna geeft op basis van de gemiddelde score aan in welke mate de boeren van mening zijn dat hun eigen bedrijf voldoet aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw.

De mate waarin volgens boeren het eigen bedrijf voldoet aan de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw	Gemiddelde score van 228 enquête-deelnemers op schaal 1-100
Mijn bedrijf heeft een goede balans tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu	70
Mijn bedrijf versterkt natuur en landschap.	69
Mijn bedrijf zet natuur en landschap in de bedrijfsvoering in.	63
Mijn bedrijf past duurzame en milieuvriendelijke productiemethoden toe.	64
Mijn bedrijf heeft een sterke economische basis.	69

3.1.4 Verschil tussen belang en feiten

De boeren vinden dat zij op economisch gebied achterblijven bij hun wensbeeld. De boeren waarderen een sterke economische basis met een gemiddelde score van 80 terwijl zij de economische basis van hun eigen bedrijf beoordelen met 69. Voor de andere kenmerken van natuurinclusieve landbouw stemmen het wensbeeld en de feitelijke situatie min of meer overeen.

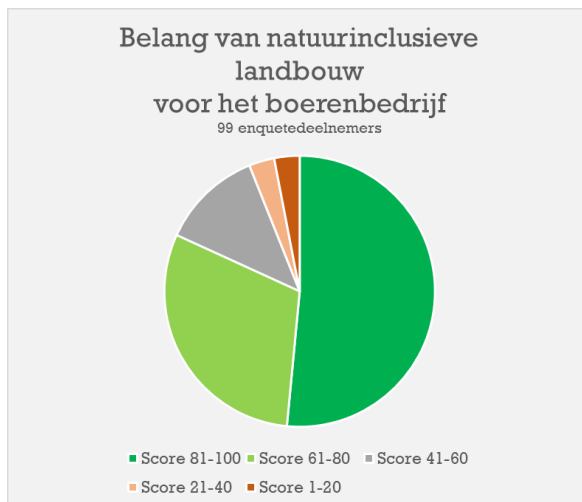

3.2 Wat regionale stakeholders zeggen

De regionale stakeholders kregen net zoals de boeren drie vragen voorgelegd over het belang van natuurinclusieve landbouw. Samengevat zijn de reacties van de regionale stakeholders als volgt:

- **NIL is belangrijk voor het boerenbedrijf.** Een zeer ruime meerderheid van de regionale stakeholders vindt natuurinclusieve landbouw belangrijk voor het boerenbedrijf (§ 3.2.1) (zij gaven een score van 61-100 voor dit belang).
- **De 5 NIL-kenmerken zijn belangrijk voor het boerenbedrijf.** Een zeer ruime meerderheid van de regionale stakeholders vindt alle 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw belangrijk voor het boerenbedrijf (§ 3.2.2) (een score van 61-100).
- **Boeren voldoen in beperkte mate aan de NIL-kenmerken.** De regionale stakeholders zijn niet erg optimistisch over de mate waarin boerenbedrijven in hun eigen omgeving voldoen aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw (§ 3.2.3) (de gemiddelde score was voor de natuur-/milieu- en landschapskenmerken circa 50).
- **Boerenbedrijf voldoet niet aan het wensbeeld.** Volgens de regionale stakeholders blijven de boerenbedrijven op alle kenmerken van natuurinclusieve landbouw achter bij het belang dat de regionale stakeholders hechten aan deze kenmerken (§ 3.2.4).

3.2.1 Belang van natuurinclusieve landbouw voor het boerenbedrijf

Een zeer ruime meerderheid van de regionale stakeholders vindt natuurinclusieve landbouw belangrijk voor het boerenbedrijf. De regionale stakeholders konden het belang van natuurinclusieve landbouw voor het boerenbedrijf aangeven op een schaal van 1-100. Een zeer ruime meerderheid van de regionale stakeholders (81%) koos een waarde tussen 61 en 100. De gemiddelde score was 78. Dit wordt weergegeven in de grafiek.

3.2.2 Belang van de NIL-kenmerken voor het boerenbedrijf

Een zeer ruime meerderheid van de regionale stakeholders vindt alle 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw belangrijk voor het boerenbedrijf. De regionale stakeholders konden voor de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw door middel van een score van 1-100 aangeven hoe belangrijk zij dit kenmerk vinden voor het boerenbedrijf. De gemiddelde score die de regionale stakeholders toekennen aan het belang van natuurinclusieve landbouw varieert per kenmerk tussen 75 en 80. Hieruit blijkt dat een zeer ruime meerderheid van de regionale stakeholders natuurinclusieve landbouw belangrijk (score 61-100) vindt voor het boerenbedrijf. De tabel hierna geeft op basis van de gemiddelde score aan welk belang de regionale stakeholders hechten aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw.

De mate waarin de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw volgens regionale stakeholders van belang zijn voor boerenbedrijven	Gemiddelde score van 99 enquête-deelnemers op schaal 1-100
Een goede balans tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu	80
Versterken van natuur en landschap.	75
Inzetten van natuur en landschap in de bedrijfsvoering.	75
Toepassen van duurzame en milieuvriendelijke productiemethoden.	80
Een sterke economische basis.	79

3.2.3 In welke mate voldoen boeren aan NIL?

De regionale stakeholders zijn niet erg optimistisch over de mate waarin boerenbedrijven in hun eigen omgeving voldoen aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw. De regionale stakeholders gaven de boerenbedrijven een gemiddelde score van 51 punten op een schaal van 1-100 voor elk van de 4 natuur/landschap/milieu-kenmerken. De mate waarin de boerenbedrijven voldoen aan het kenmerk 'een sterke economische basis' werd positiever beoordeeld met de gemiddelde score 64. De tabel hierna geeft op basis van de gemiddelde score aan in welke mate de regionale stakeholders van mening zijn dat de boerenbedrijven in de omgeving voldoen aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw.

De mate waarin boerenbedrijven in de omgeving volgens regionale stakeholders voldoen aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw	Gemiddelde score van 98 enquête-deelnemers op schaal 1-100
Boerenbedrijven in uw omgeving hebben een goede balans tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu	51
Boerenbedrijven in uw omgeving versterken natuur en landschap.	51
Boerenbedrijven in uw omgeving zetten natuur en landschap in de bedrijfsvoering in.	51
Boerenbedrijven in uw omgeving passen duurzame en milieuvriendelijke productiemethoden toe.	51
Boerenbedrijven in uw omgeving hebben een sterke economische basis.	64

3.2.4 Verschil tussen belang en feiten

Volgens de regionale stakeholders blijven de boerenbedrijven op alle kenmerken van natuurinclusieve landbouw achter bij het belang dat de regionale stakeholders hechten aan deze kenmerken. De regionale stakeholders zien vooral op de 4 natuur/landschap/milieu-kenmerken van natuurinclusieve landbouw een groot verschil tussen het wensbeeld en de werkelijkheid.

3.3 Verschillen tussen boeren en regionale stakeholders

De regionale stakeholders vinden natuurinclusieve landbouw in het algemeen belangrijker voor het boerenbedrijf dan de boeren. Dat geldt voor de vraag naar het belang van natuurinclusieve landbouw in het algemeen (zie § 3.1.1 en § 3.2.1) en ook voor de het belang van de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw (zie § 3.1.2 en § 3.2.2).

Zowel de boeren als de regionale stakeholders hechten veel waarde aan een sterke economische basis voor het boerenbedrijf en een goede balans tussen bedrijfsvoering en natuur, landschap en milieu.

De regionale stakeholders zijn negatiever dan de boeren over de mate waarin boerenbedrijven voldoen aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw.

4 Huidige verdienmodellen

De enquête brengt de huidige verdienmodellen voor natuurinclusieve landbouw in het gebied van de Noardlike Fryske Wâlden en de Waadrâne in beeld. De enquête brengt drie aspecten van het huidige verdienmodel in kaart:

- **Activiteiten met beheervergoeding (ANLb/SNL).** De bijdrage die de boeren in 2016 ontvangen in het kader van Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) en in het kader van de Subsidie Natuurbeheer en Landschapsbeheer (SNL).
- **Commerciële activiteiten: niet-ANLb/SNL-activiteiten maar wel met omzetbijdrage.** De omzet die de boeren ontvangen uit activiteiten die zowel bijdragen aan de omzet als aan natuurinclusieve landbouw, maar waar geen ANLb-/SNL-vergoeding tegenover staat.
- **Niet-commerciële activiteiten zonder enige vorm van vergoeding.** De bedrijfseconomische gevolgen van activiteiten die boeren uitvoeren op het gebied van natuurinclusieve landbouw waar geen vorm van vergoeding tegenover staat.

4.1 Beheervergoedingen: ANLb en SNL activiteiten

De boeren kregen de vraag welke ANLb/SNL-activiteiten (Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer/ Subsidie Natuurbeheer en Landschapsbeheer) zij in 2016/2017 uitvoerden en de bijdrage die deze activiteiten leverden aan de omzet. Samengevat zijn de reacties van de boeren als volgt:

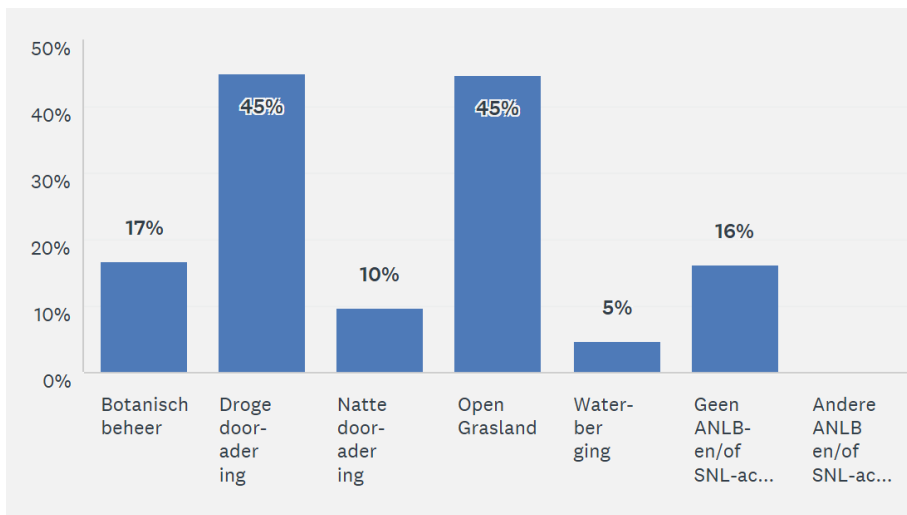
- **De meeste boeren hebben ANLb/SNL-activiteiten.** 84% van de boerenbedrijven die deelnamen aan de enquête had ANLb-/SNL-activiteiten. Droge dooradering en open grasland komen het meeste voor (§ 4.1.1).
- **De bijdrage aan de omzet is van ondergeschikt belang voor de omzet.** De ANLb-/SNL-bijdrage levert gemiddeld een bijdrage aan de omzet van 2,3% (§ 4.1.2).
- **Een meerderheid van de boeren vindt de ANLb-/SNL-bijdrage niet kostendekkend.** 63% is van mening dat de ANLb-/SNL-vergoeding onvoldoende of niet kostendekkend is (§ 4.1.3).

4.1.1 De activiteiten die de boerenbedrijven uitvoeren

84% van de boerenbedrijven die deelnamen aan de enquête had ANLb-/SNL-activiteiten in 2016/17. Droge dooradering en open grasland zijn de meest voorkomende ANLB-activiteiten.

De ANLb en SNL-activiteiten bij de boerenbedrijven wordt weergegeven in de grafiek. Deze vraag werd door 215 keer beantwoord.

Een gedetailleerde beschrijving van de beheerpakketten is te vinden op het portaal natuur en landschap en op de websites van NFW en

Waadrâne. In bijlage 3 zijn de reacties weergegeven van enquêtedeelnemers die van de gelegenheid gebruik hebben gemaakt om hun keuze toe te lichten.

4.1.2 Bijdrage aan de omzet

De bijdrage van ANLb/SNL aan de omzet is 2,3%. Deze bijdrage is als volgt berekend:

- De gemiddelde bedrijfsomzet van de enquêtedeelnemers bedroeg in 2016 € 367.000.
Toelichting: dit betreft de gemiddelde omzet van 149 enquêtedeelnemers die een ANLb/SNL-bijdrage hadden ontvangen en hierover gegevens hadden verstrekt. De gemiddelde omzet van alle bedrijven bedroeg € 351.000. De berekende gemiddelden zijn afgerond op € 1.000.
- De gemiddelde ANLb/SNL-bijdrage bedroeg in 2016 € 8.700.
Toelichting: het berekende gemiddelde is afgerond op € 100, berekend op basis van 150 enquêtedeelnemers die aangaven dat zij een ANLb/SNL-uitkering hadden ontvangen in 2016; er waren ook 25 enquêtedeelnemers die aangaven dat zij geen ANLb/SNL-bijdrage hadden ontvangen in 2016; deze € 0 ontvangers zijn niet meegeteld voor het berekenen van de gemiddelde ANLb/SNL-bijdrage per bedrijf).

Meer informatie over de omzet en ANLb/SNL-bijdragen van de enquêtedeelnemers is te vinden in bijlage 1 met gegevens over de enquêtedeelnemers in het NFW-gebied en in het Waadrâne gebied.

In de enquête werd de vraag gesteld om te ramen welke bijdrage ANLb/SNL leveren aan de omzet. De resultaten van deze vraag zijn minder nauwkeurig dan de hier gepresenteerde cijfers en zij komen ook minder goed overeen met de gegevens die bekend zijn bij NFW over de hoogte van ANLb/SNL bijdragen. Daarom is in deze paragraaf gekozen voor de door enquêtedeelnemers verstrekte bedragen.

4.1.3 ANLb / SNL kostendekkend?

63% van de enquêtedeelnemers is van mening dat de vergoeding niet of onvoldoende kostendekkend is, 34% is van mening dat de vergoeding precies kostendekkend is. Een kleine groep (3%) geeft aan dat de vergoeding meer dan kostendekkend is.

4.2 Commerciële NIL activiteiten

De boeren kregen de vraag welke activiteit zij in 2016/2017 uitvoerden op het gebied van natuur, landschap en/of milieu en waarvoor zij geen ANLb/SNL-vergoeding ontvingen. Ook werd gevraagd welke bijdrage deze 'niet-ANLb/SNL'-activiteiten leverden aan de omzet. Samengevat zijn de reacties van de boeren als volgt:

- **Meer dan de helft van de boeren had niet-ANLb/SNL-activiteiten die bijdragen aan natuurinclusief landbouwen en die een bijdrage (kunnen) leveren aan de omzet.** Duurzame energieopwekking komt het meest voor (38%). Tot 15% van de boeren heeft duurzame bedrijfsprocessen, 14% heeft educatie-activiteiten en 8% recreatie (§ 4.2.1).
- **De bijdrage aan de omzet is gemiddeld 6%.** Een meerderheid van de boeren zegt dat de activiteiten een positieve bijdrage leveren aan de omzet, overwegend in de bandbreedte 1%-5% (§ 4.2.2).

4.2.1 De commerciële niet-ANLb/SNL-activiteiten

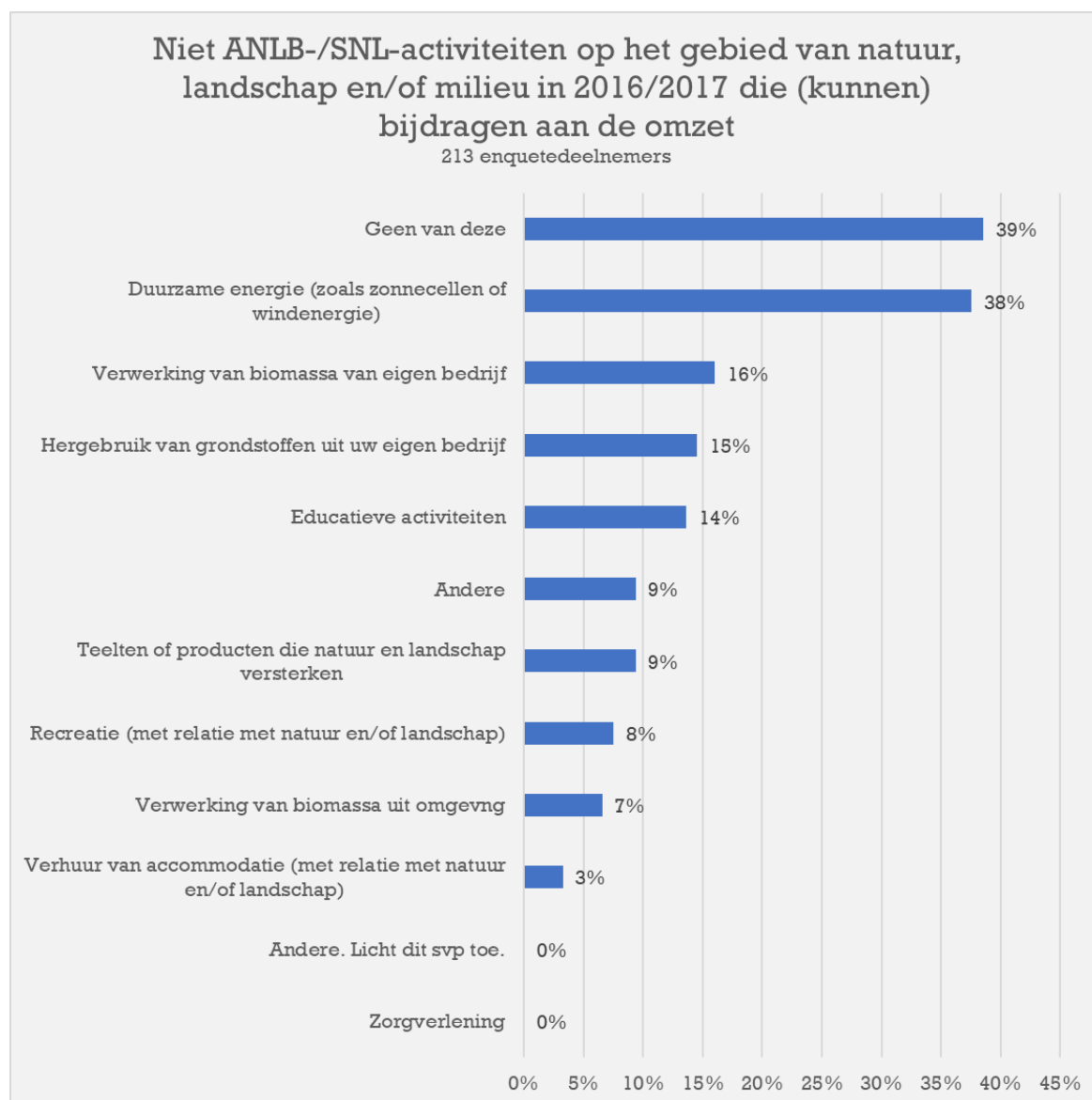
61% van de boerenbedrijven die aan de enquête deelnamen had andere NIL-activiteiten die een bijdrage (kunnen) leveren aan de omzet. Dit betreft de volgende activiteiten:

- *Energieopwekking.* Het opwekken van duurzame energie (zoals zonnecellen of windenergie) kwam het vaakst voor (bij 38% van de boerenbedrijven).

- **Het bedrijfsproces.** 16% van de bedrijven verwerkt biomassa (berm- of natuurmaaisel, hekkelmateriaal of andere biomassa) van het eigen bedrijf, 7% verwerkt deze biomassa uit de omgeving. 15% hergebruikt grondstoffen uit het eigen bedrijf. 9% heeft teelten of producten die natuur en landschap versterken.
- **Andere activiteiten.** 14% voert educatieve activiteiten uit. 8% biedt recreatieve activiteiten aan en 3% verhuurt accommodatie. 9% van de bedrijven gaf aan nog andere activiteiten te hebben.

De antwoorden van de enquêtedeelnemers worden weergegeven in de grafiek.

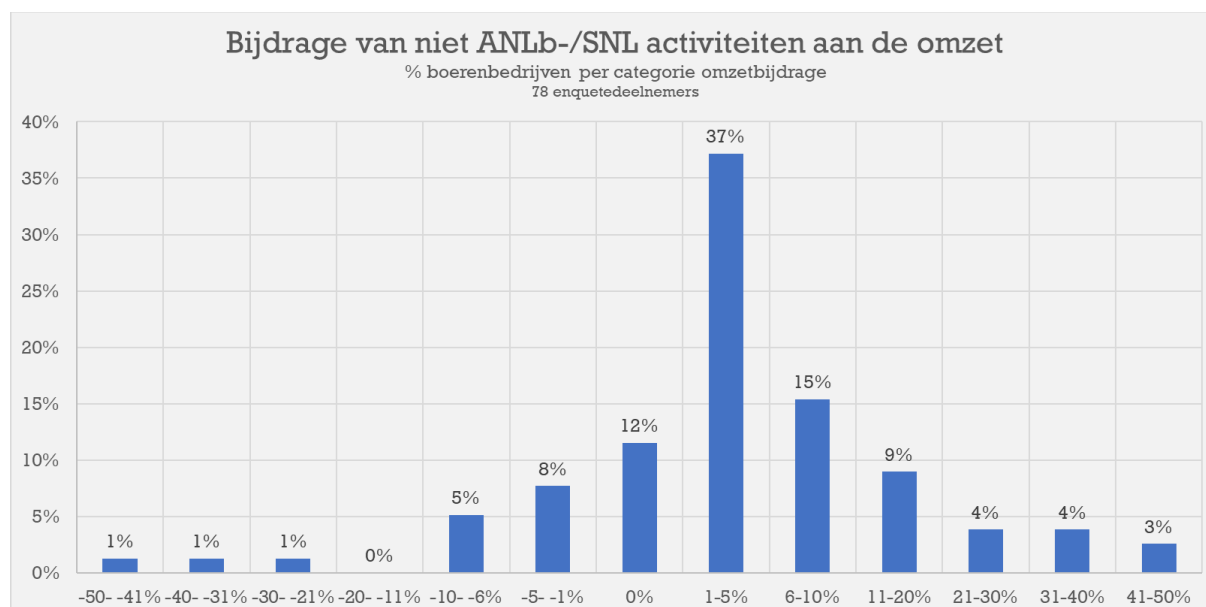
20 enquêtedeelnemers gaven een toelichting op hun niet-ANLb-/SNL-activiteiten (o.a. op welke 'andere activiteiten' zij hebben). Deze reacties zijn weergegeven in bijlage 3.

4.2.2 Bijdrage aan de omzet

78 enquêtedeelnemers die hadden aangegeven dat zij andere NIL-activiteiten uitvoeren raamden de gemiddelde bijdrage van deze activiteiten aan de omzet op 6%. De grafiek

hierna laat zien dat er een aanzienlijke spreiding is rond dit gemiddelde. Bij circa 15% gaan deze activiteiten ten koste van de omzet.

37 boeren gaven aan dat ze niet precies wisten wat de bijdrage van de andere (niet-ANLb/SNL) NIL-activiteiten aan de omzet is. 49% van deze groep gaf aan dat deze activiteiten een positieve bijdrage leveren aan de omzet, 41% in deze groep is van mening dat de bijdrage niet positief/niet negatief en 11% is van mening dat de bijdrage van de andere NIL-activiteiten aan de omzet negatief is.

4.3 Niet commerciële NIL-activiteiten

In de enquête kregen de boeren de vraag welke activiteiten zij in 2016/2017 hadden op het gebied van natuurinclusieve landbouw waar geen enkele vorm van opbrengst of vergoeding tegenover staat. In de enquête werd toegelicht dat het hierbij gaat om activiteiten waartoe geen wettelijke verplichting bestaat en waarvoor geen ANLb/SNL-vergoeding en ook geen andere vorm van vergoeding wordt ontvangen. De boeren kregen ook de vraag voorgelegd wat de effecten hiervan zijn op de omzet. Samengevat zijn de reacties van de boeren als volgt:

- **Bijna alle boeren (86%) geven aan dat zij NIL-activiteiten hebben waar geen enkele vorm van opbrengst of vergoeding tegenover staat.** Dit betreft de volgende activiteiten: meer dan de helft van de bedrijven beperkte de impact van het bedrijf op de waterkwaliteit en bodem. 42% minimaliseert klimateffecten en 33% minimaliseert de effecten op het landschap. Een derde wekt duurzame energie op. 26% neemt maatregelen om de soortenrijkdom te versterken (§ 4.3.1).
- **De gemiddelde bijdrage van deze activiteiten op de bedrijfsomzet is 4%** (§ 4.3.2).

4.3.1 De niet commerciële activiteiten die de boerenbedrijven uitvoeren

86% van de boerenbedrijven die aan de enquête deelnamen had in 2016/17 andere NIL-activiteiten waar geen vorm van vergoeding of opbrengst tegenover staat. Dit betreft de volgende activiteiten:

- *Beperking van de milieu-impact.* Meer dan de helft beperkt de impact van het bedrijf op de waterkwaliteit (54%) en de bodem (53%). 42% beperkt de impact van het

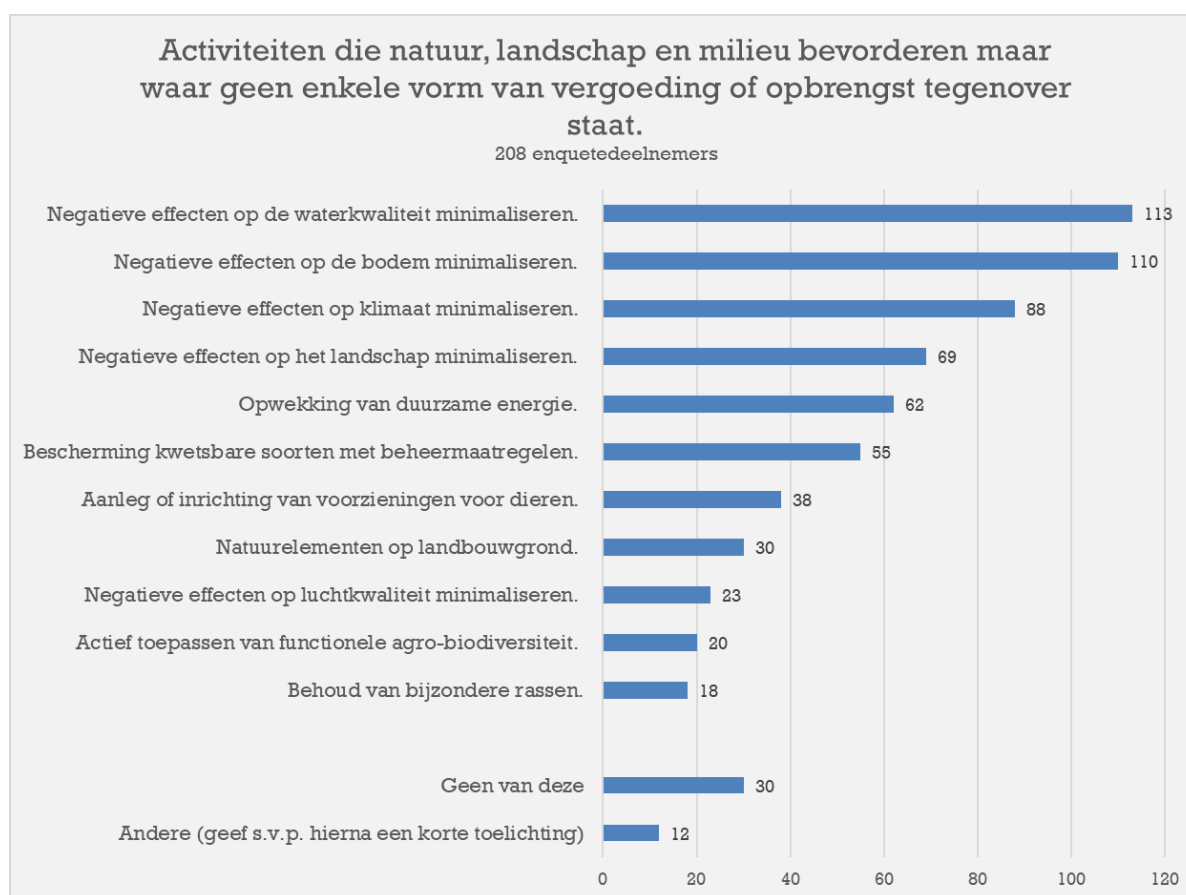

bedrijf op het klimaat, 33% beperkt de impact op het landschap en 11% beperkt de gevolgen voor de luchtkwaliteit.

- *Duurzame energie.* 30% wekt duurzame energie op.
- *Ondersteuning van natuurwaarden.* 26% neemt beheermaatregelen om kwetsbare soorten te beschermen, 18% heeft voorzieningen voor dieren, 14% legt natuurelementen aan en 10% heeft functionele agro-biodiversiteit.
- *Bijzondere rassen.* 9% draagt bij aan behoud van bijzondere rassen.
- *Andere maatregelen.* 6% heeft andere activiteiten.

De maatregelen worden in detail weergegeven in de grafiek en de tabel hierna.

Toelichting: in de tabel worden de volledige omschrijvingen weergegeven die de enquêtedeelnemers konden aankruisen; in de grafiek zijn de antwoordcategorieën samengevat. Enquêtedeelnemers konden meer dan één activiteit aankruisen.

29 enquêtedeelnemers maakten gebruik van de gelegenheid om een toelichting te geven (onder andere om aan te geven welke 'andere activiteit' zij uitvoeren). De reacties zijn weergegeven in bijlage 3. De toelichtingen hadden 15 keer (7%) betrekking op de inzet van bedrijfsmiddelen en 11 keer (5%) op bevordering van natuur, 5 keer werd een andere opmerking gemaakt die geen relatie had met de gestelde vraag.

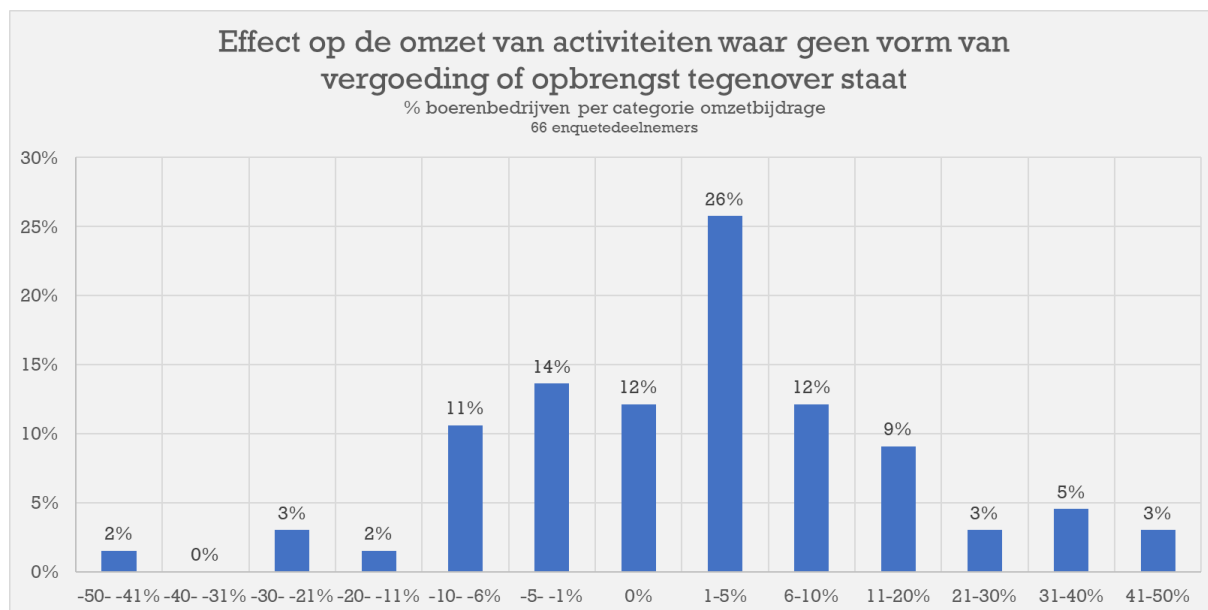

Activiteiten die natuur, landschap en milieu bevorderen maar waar geen enkele vorm van vergoeding of opbrengst tegenover staat.	Aantal keren genoemd (door 208 enquête-deelnemers)	% van de enquête-deelnemers die categorie noemt
Maatregelen om negatieve effecten (van uw bedrijf) op de waterkwaliteit te minimaliseren. Voorbeelden zijn beperkt gebruik van antibiotica en/of bestrijdings-/beschermingsmiddelen.	113	54%
Maatregelen om negatieve effecten (van uw bedrijf) op de bodem te minimaliseren. Bijvoorbeeld vergroting van organische stofgehalte en/of verminderen van bodemverdichting (door rekening te houden met weersomstandigheden, draagkracht van de grond en gewicht mechanisatie bij het uitvoeren van bodembewerking).	110	53%
Maatregelen om negatieve effecten op het klimaat te minimaliseren. Bijvoorbeeld door teelt van eigen ruwvoer of aankoop van ruwvoer dat geteeld is in de eigen regio (binnen een straal van circa 25 km). Dit in plaats van aankoop van ruwvoer elders (verder weg).	88	42%
Maatregelen om negatieve effecten op het landschap te minimaliseren. Een voorbeeld is instandhouding van kleinschaligheid.	69	33%
Opwekking van duurzame energie. Voorbeelden zijn opwekking van windenergie of zonne-energie.	62	30%
Bescherming van kwetsbare soorten dieren en planten op landbouwgrond met beheermaatregelen. Voorbeelden zijn beheer van landschapselementen en weidevogelbeheer met consequenties voor de bedrijfsvoering (bijvoorbeeld door uitgesteld maaien).	55	26%
Aanleg of inrichting van voorzieningen voor dieren. Voorbeelden zijn vleermuiskasten en nestgelegenheid voor bijen en andere insecten.	38	18%
Aanleg of inrichting van natuurelementen op landbouwgrond. Voorbeelden zijn plasdras en natuurvriendelijke oevers.	30	14%
Maatregelen om negatieve effecten (van uw bedrijf) op de luchtkwaliteit te minimaliseren. Bijvoorbeeld met een emissiearme stal.	23	11%
Actief toepassen van functionele agro-biodiversiteit. Bijvoorbeeld akkerranden voor natuurlijke plaagdierbestrijding.	20	10%
Behoud van bijzondere rassen.	18	9%
Andere (geef s.v.p. hierna een korte toelichting)	12	6%
Geen van deze	30	14%

4.3.2 Bijdrage aan de omzet

Bij 66 enquêtedeelnemers die hadden aangegeven dat zij andere NIL-activiteiten hebben waar geen vorm van vergoeding of opbrengst tegenover staat, was het gemiddelde effect van deze activiteiten op de omzet +4%. De grafiek hierna laat zien dat er een aanzienlijke spreiding is rond dit gemiddelde. Meer dan de helft van de boeren rapporteert een positieve bijdrage aan de omzet, meestal in de categorie +1% - +5%. Bij circa 30% gaan deze activiteiten ten koste van de omzet.

Van 65 enquêtedeelnemers die niet precies wisten wat de omzeteffecten zijn van activiteiten waar geen vorm van vergoeding of opbrengst tegenover staat, gaf 22% aan dat deze een positieve bijdrage leveren aan de omzet, 60% in deze groep is van mening dat de bijdrage niet positief/niet negatief en 18% is van mening dat de bijdrage van de andere NIL-activiteiten aan de omzet negatief is. 11 enquêtedeelnemers maakten gebruik van de gelegenheid om een toelichting te geven. De reacties zijn weergegeven in bijlage 3.

5 Nieuwe verdienmodellen

De enquête onderzoekt nieuwe verdienmodellen voor natuurinclusieve landbouw. De enquête brengt de volgende nieuwe verdienmodellen voor boeren in beeld en verzamelt de indrukken hierover van zowel boeren als van regionale stakeholders:

- **Beheertaken en biomassa uit de omgeving.** Het uitvoeren van beheertaken in de omgeving van het boerenbedrijf en het inzetten van biomassa uit de omgeving. Onderzocht wordt welke bijdrage deze activiteiten kunnen leveren aan de omzet van het boerenbedrijf en aan natuurinclusieve landbouw.
- **Erkenning voor producten afkomstig uit NIL.** De enquête onderzoekt de wijze waarop het verkrijgen van erkenning in de markt en in beleid voor landbouwproductie op basis van natuurinclusieve productiemethoden kan plaatsvinden en welke bijdragen dit kan leveren aan de omzet en aan versterking en borging van natuurinclusieve landbouw.
- **Andere toepassing van wetten en regels.** Onderzocht wordt welke bijdrage vereenvoudiging van wetgeving kan leveren aan natuurinclusieve landbouw en omzet.
- **Nieuwe vormen van regionale samenwerking (regiofondsen voor NIL).** De enquête onderzoekt de bijdrage die een nieuwe inhoudelijke en financiële relatie tussen bewoners en boeren kan leveren aan zowel natuurinclusieve landbouw als aan de omzet. In dit verband onderzoekt de enquête onder andere de wijze waarop een regionaal werkend fonds natuurinclusieve landbouw kan bevorderen.

5.1 Beheertaken in de omgeving en biomassa uit de omgeving

In de enquête kregen de boeren en de regionale stakeholders de vraag welke beheertaken boeren in de omgeving van hun bedrijf kunnen uitvoeren en welke biomassa uit de omgeving boeren kunnen inzetten in hun bedrijfsprocessen. Samengevat zijn de reacties als volgt:

- **36% van de boeren ziet kansen dat boerenbedrijven beheertaken in de omgeving uitvoeren en/of biomassa hergebruiken die buiten het eigen perceel ontstaat.** Het sluiten van kringlopen en het uitvoeren van taken voor beherende organisaties (zoals de gemeente en de provincie) worden als suggestie genoemd.
- **68% van de regionale stakeholders ziet deze kansen.** Het uitvoeren van beheertaken voor beherende organisaties (zoals de gemeente en de provincie) en het hergebruik van biomassa uit de omgeving worden het vaakst genoemd. Er zijn ook andere ideeën die een afweging verdienen.

5.1.1 De kansen die boerenbedrijven zien

36% van de boeren geeft aan dat er kansen zijn voor het boerenbedrijf om beheertaken in de omgeving uit te voeren of biomassa uit de omgeving in het bedrijf te (her)gebruiken. In de vraag werd toegelicht dat dit een bron van inkomsten kan zijn en kan leiden tot efficiencyvoordelen en kostenbesparingen. In de vraag werden ook voorbeelden van beheertaken en inzet van biomassa genoemd: onderhoud van zandwegen, maaien van bermen, onderhoud van sloten, inzet van berm- of natuurmaaisel, materiaal dat overblijft na het schoonmaken van sloten (hekkelmateriaal). 210 boeren beantwoordden deze vraag. 22 boeren gaven een idee over de manier waarop dit idee kan worden uitgewerkt. Dit leidde tot 25 suggesties. De resultaten staan in de tabel hierna. De exacte reacties zijn opgenomen in bijlage 3.

Idee voor uitvoeren van beheertaken of hergebruik van biomassa zoals genoemd door 22 boeren	Aantal keren genoemd
Gebruik van eigen krachtvoer, sluiten kringlopen (inclusief samenwerking van bedrijven om dit mogelijk te maken = toeleveren aan elkaar)	6
Taken verrichten voor gemeente, terreinbeherende organisaties (TBO's)	5
Educatie, toerisme, recreatie, verkoop (genoemd worden: streekproducten, houtverkoop, braamstruiken)	3
Een ander verdienmodel voor landschap en natuur (genoemd worden: ontwikkelen met o.a. zuivelbedrijven en Staatsbosbeheer, adoptie van landschapselementen)	2
Composteren zonder bokashi	1
Gebruik van kruidenrijk grasland op minder geschikte grond t.b.v. voeder	1
Gebruik van machines en kennis	1
Meer financiële ondersteuning voor zonnepanelen	1
Verwarming van woningen met takken en ander materiaal (houtkachels)	1
Andere reacties (b.v. dat natuur wel en geld niet leidend moet zijn)	4

5.1.2 De kansen die regionale stakeholders zien

68% van de regionale stakeholders geeft aan dat er kansen zijn voor het boerenbedrijf om beheertaken in de omgeving uit te voeren of biomassa uit de omgeving in het bedrijf te (her)gebruiken. In de vraag werd toegelicht dat dit een bron van inkomsten kan zijn en kan leiden tot efficiencyvoordelen en kostenbesparingen. In de vraag werden ook voorbeelden van beheertaken en inzet van biomassa genoemd: onderhoud van zandwegen, maaien van bermen, onderhoud van sloten, inzet van berm- of natuurmaaisel, materiaal dat overblijft na het schoonmaken van sloten. 94 regionale stakeholders beantwoordden deze vraag. 64 regionale stakeholders gaven een idee over de manier waarop dit idee kan worden uitgewerkt. Dit leidde tot 94 suggesties. De resultaten staan in de tabel hierna. De exacte reacties zijn opgenomen in bijlage 3.

Idee voor uitvoeren van beheertaken of hergebruik van biomassa zoals genoemd door 94 regionale stakeholders	Aantal keren genoemd
Onderhoudstaken uitvoeren voor anderen zoals de gemeente	22
Hergebruik biomassa eigen bedrijf	17
Hergebruik biomassa uit de omgeving	13
Beheertaken uitvoeren op gebied van natuur en bodem	9
Bermmaaisel en hekkelmateriaal inzetten	8
Waterdiensten	4
Verkopen van vergiste materialen, productie van compost(korrels)	4
Productie van snoeihout voor houtkachels, snippers produceren	3
Energie leveren	3
Streekproducten ontwikkelen en verkopen	1
Verbetering luchtkwaliteit door veehouderij	1
Recreatiediensten	1
Anders (het is uitvoerbaar, het moet wel geld opleveren, het kost veel tijd, diensten moeten worden ontwikkeld)	8

5.2 Erkenning voor NIL-activiteiten in markt en beleid

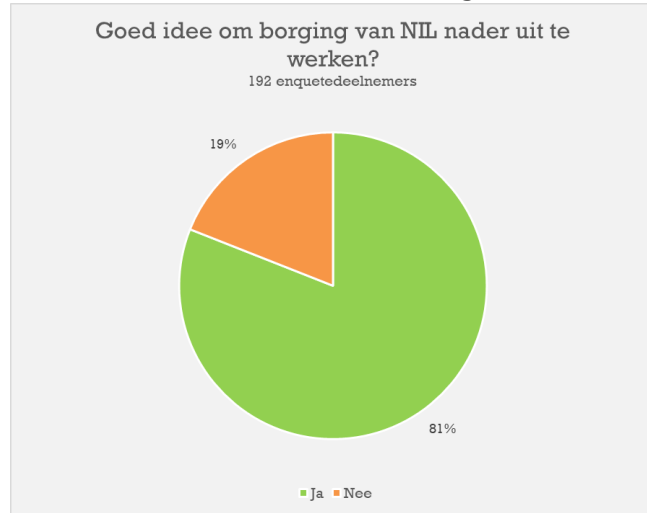
In de enquête kregen zowel de boeren als de regionale stakeholders enkele vragen over de bijdrage die erkenning voor NIL-activiteiten zou kunnen leveren aan zowel de omzet van de boer als aan natuurinclusieve landbouw. In dit onderzoek werd het uitgangspunt gekozen dat erkenning van de waarde van NIL-productie vraagt om een vorm van borging van de NIL-kwaliteit van een boerenbedrijf voor de afnemer – of dit nu het bedrijfsleven is, de consument of de overheid. Uit oogpunt van toegankelijkheid werd deze vorm van borging in de vragenlijst aangeduid met de term ‘certificaat’. Samengevat zijn de reacties als volgt:

- **Er is veel steun voor een systeem van erkenning/borging van NIL kwaliteit.** 81% van de boeren vindt het een goed idee om een systeem van borging van NIL-kwaliteit verder uit te werken. 77% van de regionale stakeholders steunt een systeem van erkenning/borging van NIL-kwaliteit.
- **De meeste regionale stakeholders vinden een hogere prijs voor NIL-producten redelijk (84%) en zijn ook zelf bereid om meer te betalen voor NIL-producten (80%).**
- **Een grote meerderheid van de boeren is het eens met een aantal uitgangspunten voor het borgen van de NIL-kwaliteit.** De meeste steun is er voor vrijwillige deelname (92%) en de noodzaak dat overheden, ketenpartners en organisaties de borging steunen (90%).
- **Praktische uitvoerbaarheid is de belangrijkste wens van de boeren.**
- **De zakelijke markt is de belangrijkste doelgroep voor een systeem van borging van NIL-kwaliteit.** Meer dan 60% van 192 boeren is van mening dat de borging van NIL-kwaliteit van boerenbedrijven zich moet richten op zakelijke relaties.
- **Borging is goed voor NIL en bedrijfsvoering.** Een ruime meerderheid van de boeren denkt dat het borgen van de NIL-kwaliteit goed is voor zowel natuur, landschap en milieu als voor het bedrijfsresultaat.
- **Een lage drempel, maar wel een serieuze bijdrage. Maar ook voldoende oog voor de inspanning van de boer.** De drempel voor deelname moet volgens de boeren laag zijn, maar de boer moet wel een serieuze prestatie leveren. Er moet ook voldoende oog zijn voor de inspanning (ofwel de input) die de boer levert.
- **Er is geen eensgezindheid over het schaalniveau: toepassing door alleen het collectief of toepassing op nationaal niveau.**
- **NIL-boeren zouden meer ruimte moeten krijgen bij de toepassing van overheidsregels op het gebied van natuur, milieu en landschap.** 88% van de boeren en 75% van de regionale stakeholders is het er mee eens dat landbouwbedrijven waar natuurinclusieve landbouw is geborgd in beperkte mate mogen afwijken van overheidsregels op het gebied van milieu, natuur en landschap. In de volgende paragraaf (§ 5.3) worden de effecten van vereenvoudiging/verduidelijking van overheidsregels op de omzet en de natuurinclusiviteit van het boerenbedrijf nader besproken.

5.2.1 De mening van de boerenbedrijven

81% van de boeren vindt het een goed idee om een systeem van erkenning/borging van

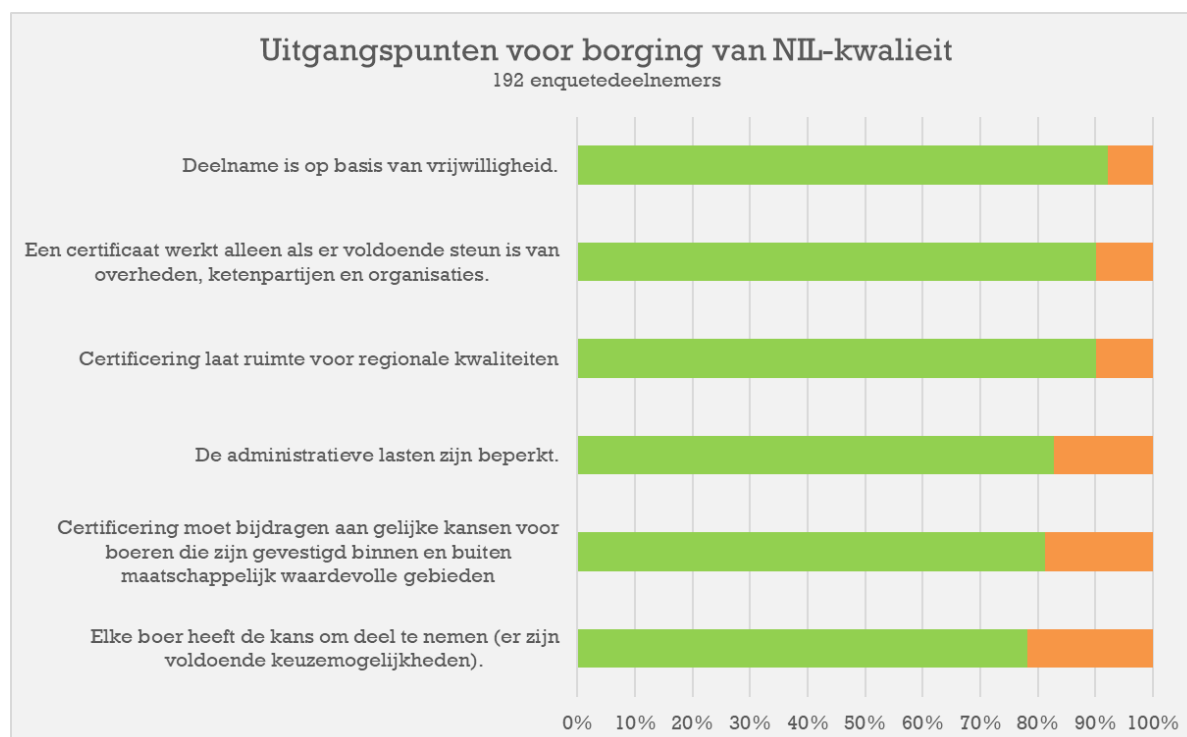

NIL-kwaliteit verder uit te werken. De boeren kregen de volgende vraag voorgelegd: *‘Vindt u een certificaat voor natuurinclusieve landbouw in principe een goed idee om verder uit te werken?’* Deze vraag werd door 192 boeren beantwoord. Deze vraag werd aan de boeren voorgelegd nadat zij alle andere vragen in deze paragraaf hadden beantwoord en zij zich daarmee een beeld hadden kunnen vormen van de verschillende aspecten van een systeem van NIL-kwaliteitsborging.

Een praktische en goed uitvoerbare werkwijze is de belangrijkste wens van de boeren over een systeem van NIL-kwaliteitsborging. 33 boeren noemden dit als wens of opmerking over een systeem van borging van NIL-kwaliteit. 15 boeren gaven aan dat een systeem van kwaliteitsborging geen meerwaarde biedt. De tabel hierna toont de resultaten van de volgende open vraag: *‘Wat is uw belangrijkste wens of opmerking over een certificaat voor natuurinclusieve landbouw?’* Deze vraag werd door 63 boeren beantwoord.

Belangrijkste wens of opmerking over een certificaat voor Natuur Inclusieve Landbouw (63 enquetedeelnemers)	Aantal keren genoemd
De werkwijze moet uitvoerbaar zijn en tot duidelijke meerwaarde leiden	33
Certificering heeft geen meerwaarde, kan zich niet onderscheiden	15
Alle boeren moeten kunnen meedoen	2
Certificering kan bijdragen aan een positief beeld	2
Certificering moet bijdragen aan een blijvende NIL-uitdaging	2
Andere reacties <i>De volgende opmerkingen werden gemaakt: certificaat moet passen bij biologisch boeren, bijdragen aan kleinschaligheid, bijdragen aan bodemkwaliteit, bijdragen aan klimaat, bijdragen aan kringloop, opmerkingen over de opzet van de enquête.</i>	6

Een grote meerderheid van de boeren stemt in met de uitgangspunten die in de enquête worden genoemd voor het borgen/erkennen van de NIL-kwaliteit. De boeren kregen de volgende vraag voorgelegd: *‘graag uw mening over enkele uitgangspunten voor een certificaat voor natuurinclusieve landbouw, geef dit s.v.p. per uitgangspunt aan met ‘eens/oneens’.* 78% - 92% van de boeren gaf aan het eens te zijn met de uitgangspunten die in de enquête werden genoemd. Dit wordt weergegeven in de grafiek hierna. De meeste steun is er voor vrijwillige deelname (92%) en de noodzaak dat overheden, ketenpartners en organisaties de borging steunen (90%).

De zakelijke markt is de belangrijkste doelgroep voor een systeem van borging/erkenning van NIL-kwaliteit. Meer dan 60% van 192 boeren is van mening dat de borging/erkenning van NIL-kwaliteit van boerenbedrijven zich moet richten op zakelijke relaties, 36% vindt dat de borging zich op consumenten moet richten en 22% ziet de overheid als doelgroep. In de vraag werd de boer bewust gemaakt dat uit onderzoek blijkt dat borging van kwaliteit niet erg effectief is op de consumentenmarkt. De exacte vraag die de boeren kregen voorgelegd was als volgt: *‘wat is uw mening over de doelgroep voor een certificaat natuurinclusieve landbouw: voor de consument, voor de overheid of voor bedrijven in de landbouwketen? Uit onderzoek blijkt dat de consumentenmarkt voor gecertificeerde producten erg klein is en daarom niet geschikt is als een groot aantal boerenbedrijven hieraan deelneemt’.*

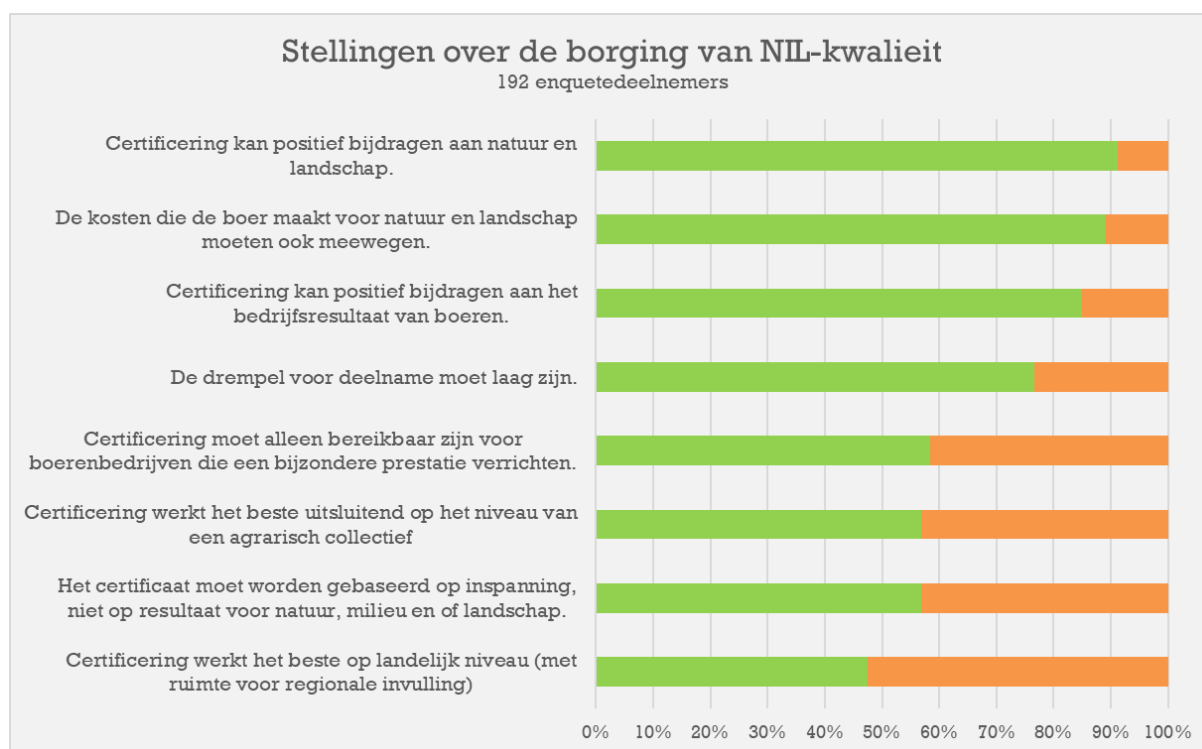
De boeren kregen ook enkele andere stellingen voorgelegd over een systeem van borging van NIL-kwaliteit. De resultaten:

- **Borging/erkenning is goed voor NIL én bedrijfsresultaat.** Een grote meerderheid van de boeren denkt dat een vorm van NIL-kwaliteitsborging positief kan bijdragen aan natuur en landschap (91%) en aan het bedrijfsresultaat (85%).
- **Geen hoge drempel voor deelname, wel een serieuze prestatie.** 77% van de boeren vindt dat de drempel om deel te nemen aan een systeem van borging/erkenning laag moet zijn. Een groot deel van de boeren vindt dat de deelnemer wel een serieuze NIL-prestatie moet neerzetten: 58% vindt dat deelname alleen bereikbaar moet zijn voor boerenbedrijven die een bijzondere prestatie verrichten op het gebied van natuurinclusieve landbouw.
- **Er moet voldoende oog zijn voor de inspanning van de boer.** 89% vindt dat de kosten die de boer maakt voor natuur en landschap moeten worden meegewogen en 57% vindt dat de borging/erkenning eerder op de inspanning van de boer moet worden gebaseerd dan op de NIL-resultaten die de boer bereikt.
- **Er zijn verschillende inzichten over het schaalniveau voor een systeem van borging van NIL-kwaliteit.** 57% is positief over het schaalniveau van een agrarisch

collectief, 47% vindt dat dit het beste werkt op landelijk niveau (met ruimte voor regionale invulling).

Dit wordt weergegeven in de grafiek hierna. De grafiek geeft de resultaten weer van de volgende vraag: 'Graag uw mening over enkele stellingen over certificering. Geef dit s.v.p. aan met 'eens/oneens'.

NIL-boeren zouden meer ruimte moeten krijgen bij de toepassing van overheidsregels

op het gebied van natuur, milieu en landschap. 88% van de boeren is het er mee eens dat landbouwbedrijven waar natuurinclusieve landbouw is geborgd in beperkte mate mogen afwijken van overheidsregels op het gebied van milieu, natuur en landschap. De exacte vraag die de boeren kregen voorgelegd was als volgt: 'Wat vindt u van het idee dat houders van een certificaat voor natuurinclusieve landbouw in beperkte mate mogen afwijken van overheidsregels die bedoeld zijn om milieu, natuur en landschap te beschermen? Een boerenbedrijf dat positief bijdraagt aan

natuur en landschap kan gebaat zijn bij een meer flexibele bedrijfsvoering. Niet voldoen aan elke regel afzonderlijk, maar wel een netto positief resultaat voor natuur, landschap en milieu bereiken. Dit is nu nog niet toegestaan – wat vindt u er van als dit wel zou kunnen?'

De gedachte hierachter is dat flexibele benadering waarin de boer zelf meer ruimte krijgt om milieu, natuur en landschap en bedrijfsvoering op elkaar af te stemmen kan leiden tot een beter resultaat voor zowel natuurinclusieve bedrijfsvoering als omzet. Ruimte voor eigen

keuzes in de bedrijfsvoering levert ruimte voor experiment en voor een op de eigen omstandigheden afgestemde keuze tussen onderdelen van natuurinclusieve landbouw. De vraag kiest als uitgangspunt dat deze ruimte uitsluitend ontstaat voor boeren waar aan de hand van criteria kan worden vastgesteld dat ze (voldoende) natuurinclusief zijn.

In de volgende paragraaf (§ 5.3) worden de effecten van vereenvoudiging/verduidelijking van overheidsregels op de omzet en de natuurinclusiviteit van het boerenbedrijf onder de loep genomen.

5.2.2 De mening van de regionale stakeholders

Zichtbaar maken van NIL door middel van erkenning/borging is een goed idee. Een grote meerderheid van de regionale stakeholders (77%) vindt het een goed idee als door middel van een systeem van erkenning/borging van NIL-kwaliteit zichtbaar wordt gemaakt. De regionale stakeholders kregen de volgende vraag voorgelegd: *‘vindt u het een goed idee als door middel van een certificaat zichtbaar wordt of een product afkomstig is van een natuurinclusief boerenbedrijf dat in balans is met natuur, landschap, milieu (en economie)?’* 77% van 96 regionale stakeholders gaf ‘ja’ en 23% ‘nee’ als antwoord op deze vraag.

Een hogere prijs voor NIL-producten is redelijk. Een grote meerderheid van de regionale stakeholders (84%) vindt het redelijk dat boeren die aantoonbaar natuurinclusief produceren voor hun producten een hogere prijs ontvangen. De regionale stakeholders kregen de volgende vraag voorgelegd: *‘vindt u het redelijk dat boeren met een certificaat voor natuurinclusieve landbouw een hogere vergoeding ontvangen voor hun producten?’* 84% van 96 regionale stakeholders antwoordde *‘ja, ik vind een hogere vergoeding voor boeren met een certificaat voor natuurinclusieve landbouw een goed idee’* en 16% *‘nee, ik vind een hogere vergoeding in dat geval niet nodig’*.

Regionale stakeholders zijn zelf bereid om meer te betalen voor NIL-producten. Ook is een grote meerderheid van de regionale stakeholders (80%) bereid om meer te betalen voor producten die aantoonbaar natuurinclusief worden geproduceerd. De regionale stakeholders kregen de volgende vraag voorgelegd: *‘wilt u zelf meer betalen voor een product als dit is voorzien van een certificaat voor natuurinclusieve landbouw?’* 80% van 96 regionale stakeholders antwoordde *‘ja, ik ben in principe bereid om daarvoor extra te betalen’* en 20% antwoordde *‘nee, ik vind een hogere prijs daarvoor niet nodig’*.

NIL-boeren zouden meer ruimte moeten krijgen bij de toepassing van overheidsregels op het gebied van natuur, milieu en landschap. Dat vindt 75% van 96 regionale stakeholders. Zij antwoordden bevestigend op de vraag *‘wat vindt u van het idee dat houders van een certificaat voor natuurinclusieve landbouw in beperkte mate mogen afwijken van overheidsregels die bedoeld zijn om milieu, natuur en landschap te beschermen? Een boerenbedrijf dat positief bijdraagt aan natuur en landschap kan gebaat zijn bij een meer flexibele bedrijfsvoering. Niet voldoen aan elke regel afzonderlijk, maar wel een netto positief resultaat voor natuur, landschap en milieu bereiken. Dit is nu nog niet toegestaan – wat vindt u er van als dit wel zou kunnen?’* 25% van de regionale stakeholders gaf aan dit geen goed idee te vinden.

5.3 Andere toepassing van wetten en regels

In de enquête kregen de boeren enkele vragen over de effecten die zij verwachten van vereenvoudiging (en/of duidelijker toepassing) van wetgeving op hun omzet en op de mate van natuurinclusiviteit van het boerenbedrijf. De aanleiding voor deze vragen is de gedachte dat vereenvoudiging/duidelijker toepassing van regels zonder verlies van kwaliteit op het

gebied van natuur, landschap en/of milieu een bijdrage kan leveren aan de natuur-inclusiviteit van het boerenbedrijf. Dit kan op twee manieren:

- vereenvoudiging/verduidelijking van regels kan de kosten voor de boeren reduceren
- door meer ruimte/flexibiliteit te creëren voor de eigen bedrijfsvoering krijgt de boer meer ruimte voor het realiseren van natuur-/milieu- en/of landschapswaarden.

Beide kunnen de basis voor natuurinclusieve landbouw versterken. Samengevat zijn de reacties van de boeren als volgt:

- **Boeren zijn van mening dat vereenvoudiging/verduidelijking/verandering van overheidsregels kan leiden tot een betere kwaliteit van natuur, landschap en milieu.** 63% geeft aan dat dit effect zal optreden, 34% geeft aan dat dit effect misschien optreedt.
- **Een grote meerderheid van de boeren verwacht dat vereenvoudiging/verduidelijking/verandering van overheidsregels ook bijdraagt aan een sterke economische basis van het boerenbedrijf** (§ 5.3.4).
- **Veel boeren (71%) zijn van mening dat de mestregels anders kunnen zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu.** Minder dan de helft van de boeren kruise ook andere overheidsregels aan, onder andere op het gebied van ANLb- en SNL-diensten (42%), milieu/handhaving (42%), subsidiëring van asbestsanering (40%) en uitvoering van asbestsanering (37%) (zie § 5.3.2 en 5.3.1).

5.3.1 Aanpassing van regels bevordert natuurinclusieve landbouw

63% van de boeren is van mening dat vereenvoudiging/verduidelijking/verandering van

overheidsregels kan leiden tot een betere kwaliteit van natuur, landschap en milieu, 34% is van mening dat dit misschien mogelijk is terwijl slechts 3% denkt dat het niet mogelijk is om langs deze weg de kwaliteit van natuur, landschap en milieu te verbeteren. Deze vraag werd door 200 boeren beantwoord. De vraag kwam aan het einde van een aantal andere vragen over de vereenvoudiging/verduidelijking van regels en werd gepresenteerd als een samenvatting van de reacties die de boeren in eerdere vragen hadden gegeven. De precieze tekst van de vraag was als volgt: 'Samenvattend: kan vereenvoudiging/verandering/verdui-

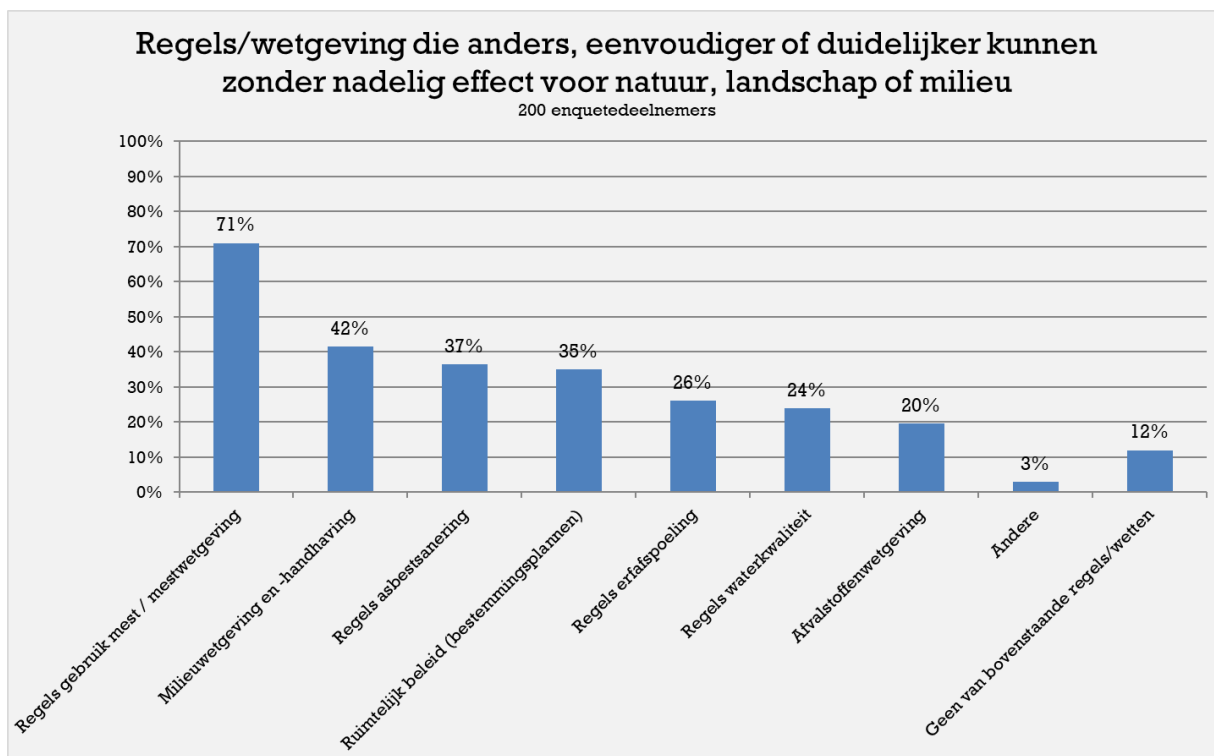
delijking van overheidsregels leiden tot betere natuur, landschap en milieukwaliteit?'

5.3.2 Welke regels/wetten kunnen eenvoudiger of duidelijker?

Op de vraag 'Welke regels/wetgeving kunnen anders, eenvoudiger of duidelijker zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu?' kruise 71% van de boeren aan dat dit geldt voor de wetgeving en regels voor mest, 42% milieuwetgeving en -handhaving en 37% de regels op het gebied van asbestsanering. Ook kruise de boeren vaak de volgende regelgeving aan: ruimtelijk beleid, erfafspoeling, waterkwaliteit en afvalstoffenwetgeving. 28 boeren gaven een toelichting op hun antwoord; deze toelichtingen zijn opgenomen in bijlage 3. De beantwoording van deze vraag wordt weergegeven in de tabel en de grafiek hierna.

Regels/wetgeving die anders, eenvoudiger of duidelijker kunnen zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu (200 enquêtedeelnemers)	Aantal keren genoemd	% van de enquêtedeelnemers die categorie noemt
Regels gebruik mest / mestwetgeving	142	71%
Milieuwetgeving en -handhaving	83	42%
Regels asbestsanering	73	37%
Ruimtelijk beleid (bestemmingsplannen)	70	35%
Regels erfafspoeling	52	26%
Regels waterkwaliteit	48	24%
Afvalstoffenwetgeving	39	20%
Andere	6	3%
Geen van bovenstaande regels/wetten	24	12%

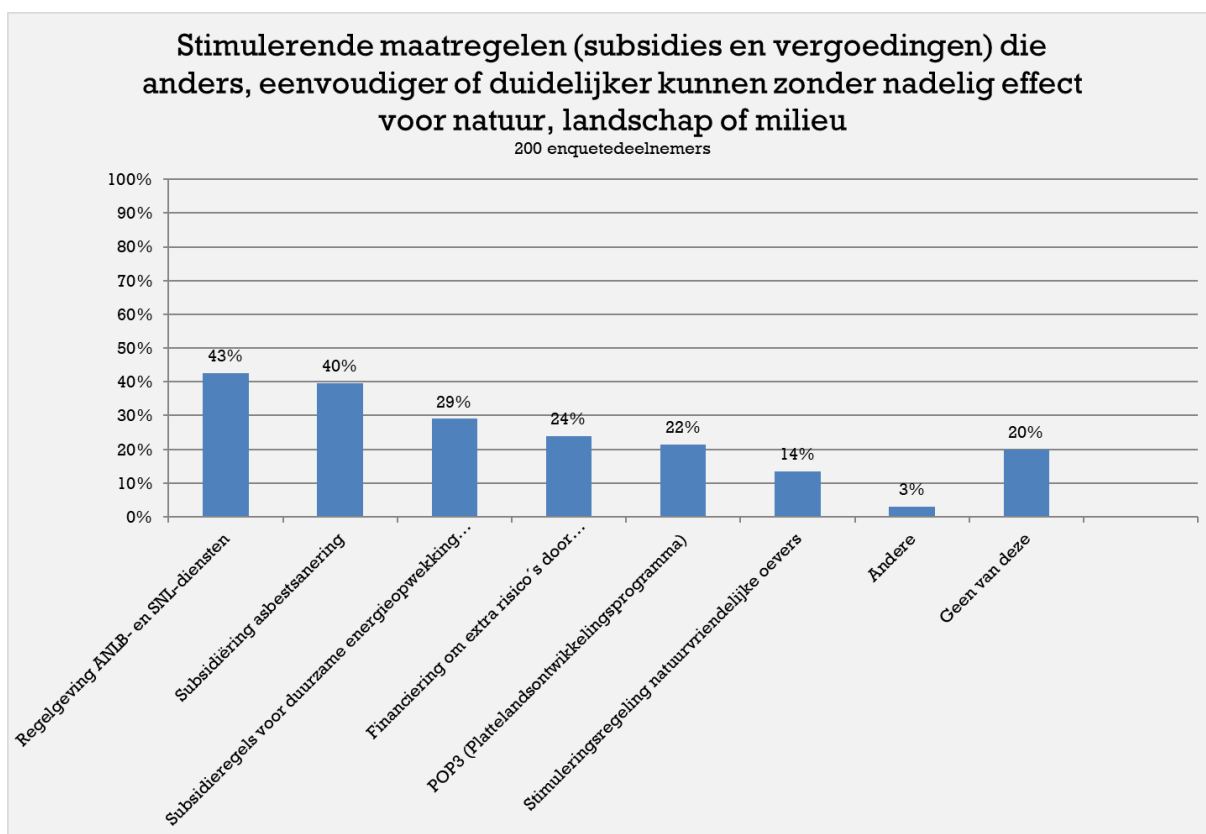

5.3.3 Welke subsidie en vergoedingen kunnen eenvoudiger of duidelijker?

Op de vraag 'Welke stimulerende maatregelen (subsidies en vergoedingen) kunnen anders, eenvoudiger of duidelijker zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu?' kruiste 43% de regelgeving voor ANLB- en SNL-diensten aan en 40% de regels voor subsidiëring van asbestsanering. Ook andere regelgeving werd aangekruist, maar minder vaak. 17 boeren gaven een toelichting op hun antwoord; deze toelichtingen zijn opgenomen in bijlage 3. De beantwoording van deze vraag wordt weergegeven in de tabel en de grafiek hierna.

Simulerende maatregelen (subsidies en vergoedingen) die anders, eenvoudiger of duidelijker kunnen zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu (200 enquêtedeelnemers)	Aantal keren genoemd	% van de enquêtedeelnemers die categorie noemt
Regelgeving ANLB- en SNL-diensten	85	43%
Subsidiëring asbestsanering	79	40%
Subsidieregels voor duurzame energieopwekking (b.v. PV-cellen, windenergie)	58	29%
Financiering om extra risico's door natuurinclusieve investeringen op te vangen.	48	24%
POP3 (Plattelandontwikkelingsprogramma)	43	22%
Stimuleringsregeling natuurvriendelijke oevers	27	14%
Andere	6	3%
Geen van deze	40	20%

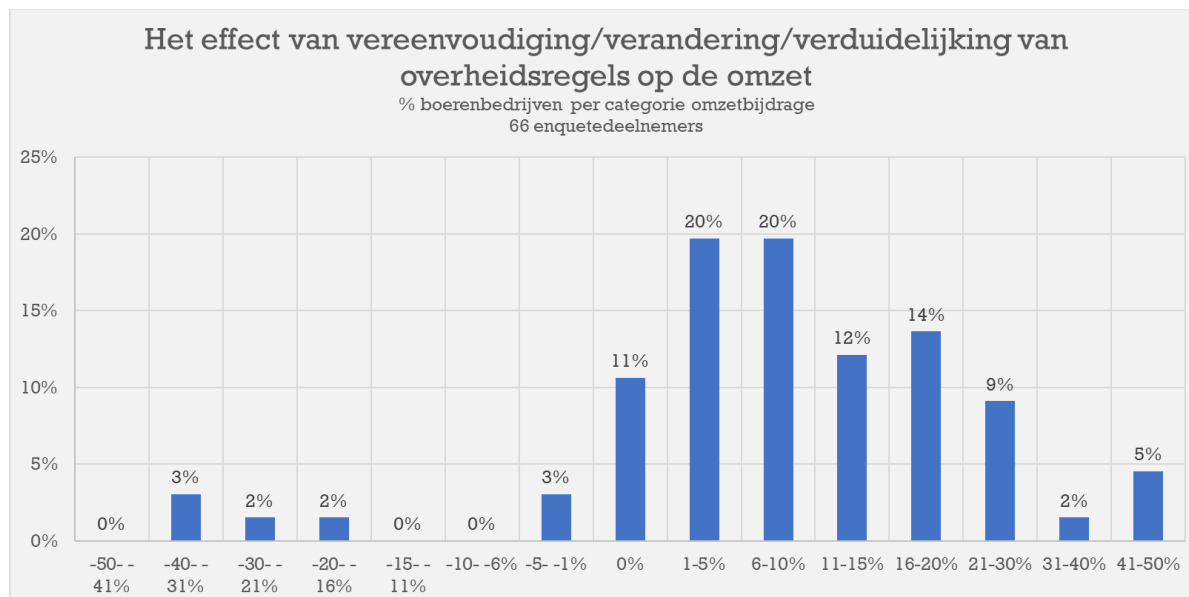
5.3.4 Effect op de omzet van vereenvoudiging van regels

79% van 66 boeren die hebben aangegeven dat ze goed een schatting kunnen maken van de omzeteffecten van vereenvoudiging/verandering/verduidelijking van overheidsregels verwacht een positief effect op de omzet van het vereenvoudigen van wetten en regels, 11% verwacht dat dit geen effect heeft en 10% verwacht een negatief effect op de omzet. Gemiddeld verwachten deze 66 boeren dat de omzet door vereenvoudiging van regels kan toenemen met 10%.

Onder 89 boeren die hebben aangegeven dat ze niet zo precies de omzeteffecten kunnen voorspellen gaf 40% aan dat vereenvoudiging/verandering/verduidelijking van overheidsregels een positieve bijdrage aan de omzet zal leveren, 60% denkt dat dit effect

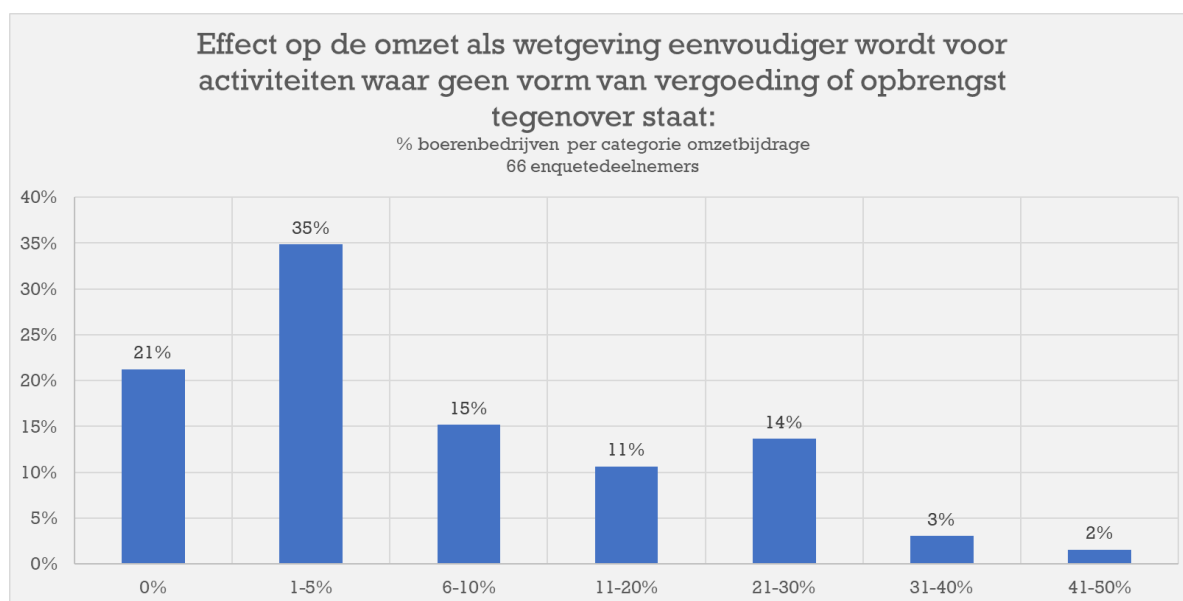

neutraal is (niet positief/niet negatief) en geen enkele boer verwacht een negatief effect op de omzet.

We hebben dezelfde vraag ook specifiek gesteld over het effect op de omzet dat boeren verwachten van vereenvoudiging van overheidsregels die van toepassing zijn op activiteiten op het gebied van natuurinclusieve landbouw waar geen enkele vorm van vergoeding tegenover staat (geen ANLb/SNL-vergoeding en ook geen andere inkomsten). Dit type activiteiten is besproken in § 4.3 van het hoofdstuk over de huidige verdienmodellen van natuurinclusieve landbouw.

Gemiddeld verwachten 66 boeren die hebben aangegeven dat ze goed een schatting kunnen maken van de omzeteffecten een omzettoename hierdoor van 8,5%. Dit blijkt uit de grafiek hierna.

Onder 63 boeren die hebben aangegeven dat ze niet zo precies de omzetteffecten kunnen voorspellen gaf 27% aan dat ze een positieve bijdrage aan de omzet verwachten door van vereenvoudiging van overheidsregels die van toepassing zijn op activiteiten op het gebied van natuurinclusieve landbouw waar geen enkele vorm van vergoeding tegenover staat. 32% in deze groep is van mening dat hierdoor geen positief of negatief effect op de omzet zal optreden en 41% weet niet wat het effect op de omzet zal zijn.

5.4 Nieuwe vormen van samenwerking in de regio (regiofonds)

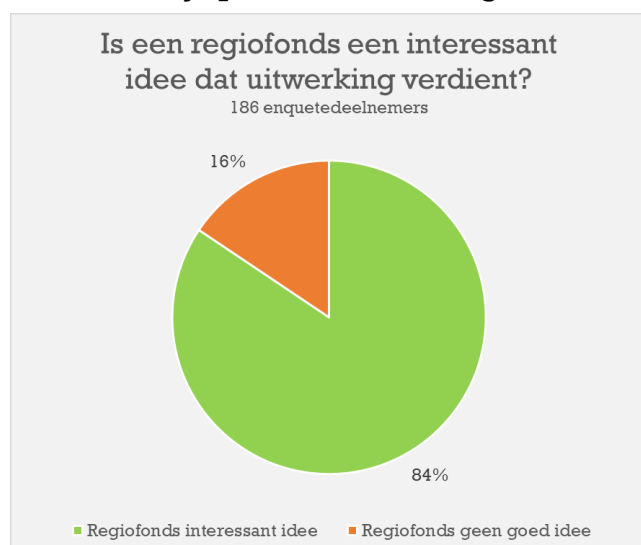
Een nieuwe vorm van samenwerking tussen overheden, bedrijven, burgers en boeren op het gebied van beheer van natuur, milieu en landschap kan ook bijdragen aan versteviging van zowel natuur, landschap en milieu als aan het verdienmodel voor natuurinclusieve landbouw. Een regiofonds dat bij kan dragen aan het realiseren van waarden op het gebied van natuur, milieu en landschap kan een uitwerking zijn van deze gedachte. In de enquête kregen zowel de boeren als de regionale stakeholders hierover een aantal vragen voorgelegd.

Samengevat zijn de reacties als volgt:

- **De meeste boeren (84%) en regionale stakeholders (82%) vinden een regiofonds voor natuur, landschap en/of milieu een goed idee.** 89% van de regionale stakeholders vindt het een goed idee dat boeren vanuit de samenleving een vorm van beloning, vergoeding of ondersteuning ontvangen als zij natuur, landschap en milieu goed verzorgen. 82% van de regionale stakeholders en 84% van de boeren vindt dat een regiofonds nader zou moeten worden uitgewerkt.
- **De boeren hebben de meeste voorkeur voor een rechtstreekse bijdrage uit een fonds voor natuurinclusieve activiteiten (80%).**
- **Zowel boeren als regionale stakeholders noemen de lokale/regionale overheid (71%) en bedrijven in de keten (62%) het vaakst als partijen die een bijdrage kunnen doen aan een regiofonds.** De boeren en de regionale stakeholders zijn opvallend eensgezind over de mogelijke bronnen om een regiofonds te voeden.
- **Een duidelijke meerderheid van de boeren (circa 60%) en de regionale stakeholders (circa 75%) reageert positief op het idee dat inwoners van de regio kunnen meedenken over de manier waarop natuurinclusieve landbouw wordt uitgevoerd.**

5.4.1 De mening van de boeren

De boeren zijn positief over een regiofonds. De boeren kregen over deze nieuwe vorm van

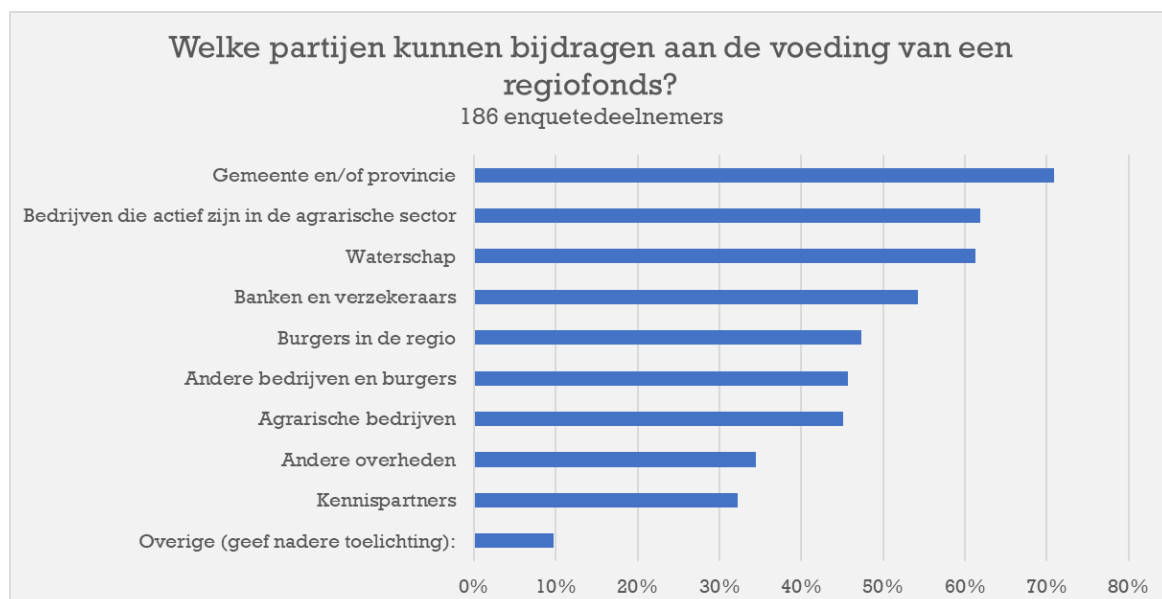
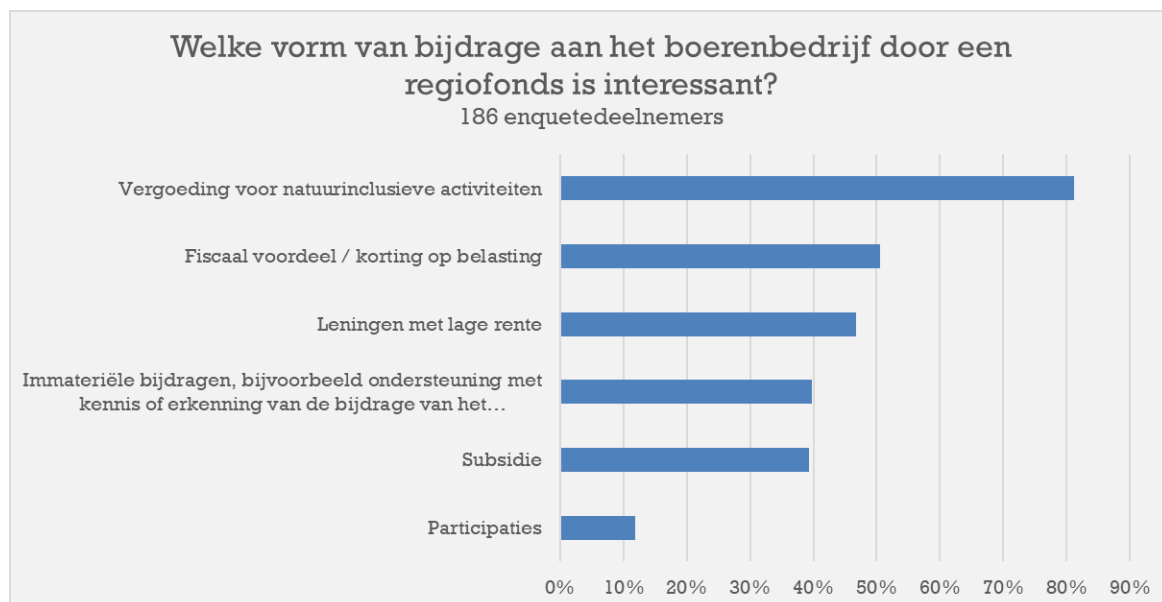

samenwerking de volgende vraag voorgelegd: 'Stel dat er een regiofonds zou zijn voor het gebied van het agrarisch collectief en dat dit regiofonds een impuls zou geven aan boeren die activiteiten voor natuur, landschap en/of milieu uitvoeren. Het fonds kan tijdelijk zijn (om de overgang naar natuurinclusieve landbouw te ondersteunen) of permanent. Vindt u zo'n regiofonds een interessant idee dat uitwerking verdient?'. 84% van de boeren vindt dit een goed idee, 16% vindt een regiofonds geen goed idee. Deze antwoorden zijn weergegeven in het diagram hiernaast.

De boeren zijn positief over bijdragen uit een regiofonds voor natuurinclusieve landbouw. 80% van de boeren vindt een bijdrage uit het fonds voor natuurinclusieve activiteiten een goed idee. 50% vindt het een goed idee dat het fonds de boeren een fiscaal voordeel biedt of een vorm van belastingkorting om natuurinclusieve landbouw te stimuleren. 40% vindt het interessant als het fonds subsidies en immateriële bijdragen kan verstrekken zoals kennis of een vorm van erkenning voor natuurinclusieve landbouw. Dit wordt weergegeven in de grafiek hierna.

De overheid en ketenpartners zijn volgens de boeren de belangrijkste bronnen voor voeding van een regiofonds. De boeren kruisten de volgende partijen aan die een bijdrage kunnen leveren aan het fonds: gemeente en provincie (71%), Bedrijven die actief zijn in de agrarische sector (b.v. verwerking van agrarische producten, grootverbruikers van agrarische producten) (62%), het waterschap (61%), banken en verzekeraars (54%) en verder burgers, agrarische bedrijven (circa 45%) en andere overheden en kennispartners (circa 30%-35%). Ook dit wordt weergegeven in de grafiek hierna.

Enkele boeren gaven nieuwe, zinvolle ideeën: loterijen en lokale belastingen kunnen ook een bijdrage leveren. Voor een overzicht van andere opmerkingen bij deze vraag, zie bijlage 3.

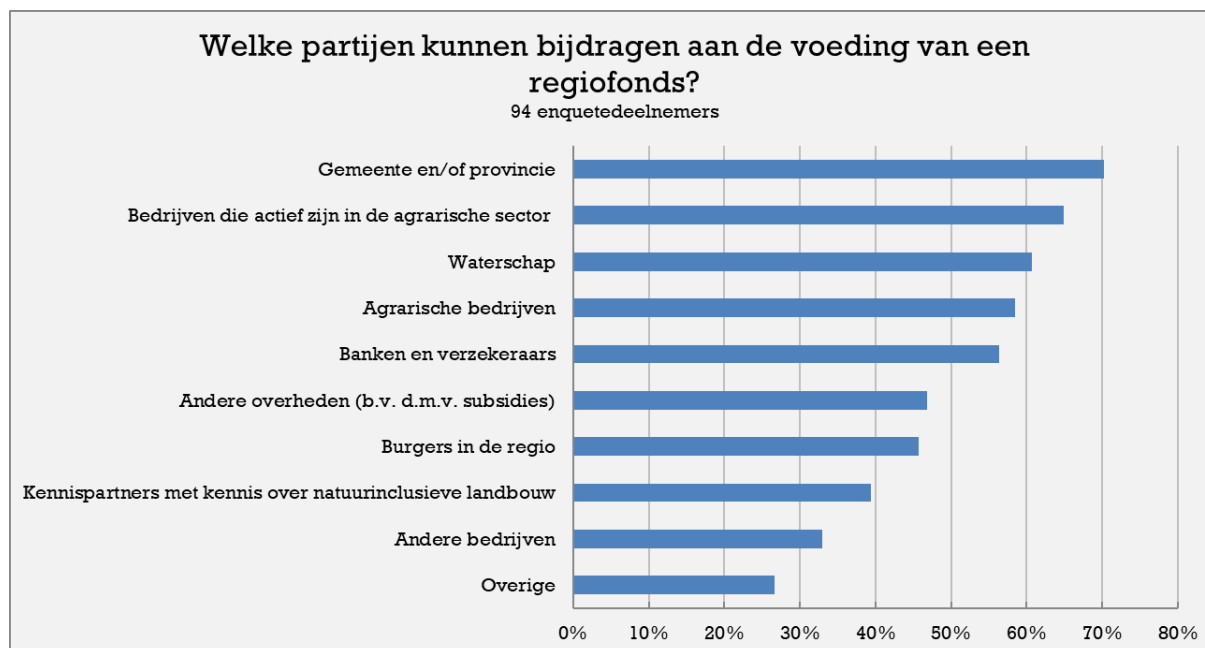
Een duidelijke meerderheid van de boeren reageert positief op het idee dat inwoners van de regio kunnen meedenken over de manier waarop natuurinclusieve landbouw wordt uitgevoerd: 62% in de NFW-gemeenten en 59% van de Waadrâne-boeren. De opstellers van de enquête hadden de gedachte dat een nieuwe vorm van samenwerking tussen gebiedspartijen, bijvoorbeeld door middel van een regiofonds, aanleiding zou kunnen geven tot een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de gebiedspartijen voor het fonds en de bestedingen uit het fonds. Een duidelijke meerderheid van de boeren gaf als antwoord *‘ja, het is een goed idee als de bewoners van de regio mee kunnen denken over natuurinclusieve landbouw’* op de volgende vraag *‘vindt u het een goed idee als de inwoners van de regio mee kunnen denken over de manier waarop natuurinclusieve landbouw (landbouw in balans met natuur, landschap, milieu en economie) wordt uitgevoerd? Met andere woorden: vindt u natuurinclusieve landbouw een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de regio?’*

5.4.2 De mening van de regionale stakeholders

Bijna alle regionale stakeholders zijn positief over een vergoeding aan boeren voor natuurinclusieve landbouw. De regionale stakeholders kregen over deze nieuwe vorm van samenwerking de volgende vraag voorgelegd: *‘de samenleving vraagt op het gebied van zorg voor natuur, landschap en milieu steeds meer van de boer. Vindt u het een goed idee dat boeren vanuit de samenleving een vorm van beloning, vergoeding of ondersteuning ontvangen als zij natuur, landschap en milieu goed verzorgen?’*. 89% van de regionale stakeholders vindt dit een goed idee, 11% vindt dit geen goed idee. De vraag werd beantwoord door 94 regionale stakeholders.

De regionale stakeholders waren overwegend van mening dat een regiofonds nadere uitwerking verdient. 82% reageerde positief op de volgende vraag: *‘stel dat er een regiofonds zou zijn voor het gebied van het agrarische collectief en dat dit regiofonds een impuls zou geven aan boeren die activiteiten voor natuur, landschap en/of milieu uitvoeren. Het fonds kan tijdelijk zijn (om de overgang naar natuurinclusieve landbouw te ondersteunen) of permanent. Vindt u zo’n regiofonds een interessant idee dat uitwerking verdient?’*. 18% vindt een regiofonds geen goed idee. De vraag werd beantwoord door 94 regionale stakeholders.

De overheid en ketenpartners zijn volgens regionale stakeholders de belangrijkste bronnen voor voeding van een regiofonds. De regionale stakeholders kruisten de volgende partijen aan die een bijdrage kunnen leveren aan het fonds: gemeente en provincie (70%), Bedrijven die actief zijn in de agrarische sector (b.v. verwerking van agrarische producten, grootverbruikers van agrarische producten) (65%), het waterschap (61%), agrarische bedrijven (59%), banken en verzekeraars (56%), burgers in de regio (46%), andere bedrijven (33%) en kennispartners (39%). 27% kruiste de categorie ‘overig’ aan en gaf hierbij als toelichting: supermarkten en grootwinkelbedrijf (4 keer genoemd), Europese subsidies (2 keer genoemd). Voor een overzicht van andere opmerkingen bij deze vraag, zie bijlage 3.

75% van de regionale stakeholders reageert positief op het idee dat inwoners van de regio kunnen meedenken over de manier waarop natuurinclusieve landbouw wordt uitgevoerd. De opstellers van de enquête hadden de gedachte dat een nieuwe vorm van samenwerking tussen gebiedspartijen, bijvoorbeeld door middel van een regiofonds, aanleiding zou kunnen geven tot een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de gebiedspartijen voor het fonds en de bestedingen uit het fonds. Een duidelijke meerderheid van alle betrokkenen reageert positief op dit idee. 75% van de regionale stakeholders gaf als antwoord *‘ja, het is een goed idee als de bewoners van de regio mee kunnen denken over natuurinclusieve landbouw’* op de volgende vraag *‘vindt u het een goed idee als de inwoners van de regio mee kunnen denken over de manier waarop natuurinclusieve landbouw (landbouw in balans met natuur, landschap, milieu en economie) wordt uitgevoerd? Met andere woorden: vindt u natuurinclusieve landbouw een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de regio?’* 25% kruiste *‘Nee, het is geen goed idee als de bewoners van de regio hierover mee kunnen denken’* aan.

6 Versterken van natuurinclusieve landbouw

De vragenlijst bevatte enkele vragen over andere manieren om natuurinclusieve landbouw te versterken. We vroegen aan de boeren of er voldoende kennis is over natuurinclusieve landbouw, we stelden twee open vragen: één vraag aan de boeren naar ideeën voor het versterken van natuurinclusieve landbouw en één vraag aan zowel de boeren als de regionale stakeholders of men ook zelf een bijdrage wil leveren aan natuurinclusieve landbouw en zo ja, welke bijdrage. Samengevat zijn de reacties op deze vragen als volgt:

- **Een meerderheid van de boeren (57%) is van mening dat er onvoldoende kennis is over natuurinclusieve landbouw.**
- **Het actief betrekken van andere partijen bij natuurinclusieve landbouw (ofwel meer communicatie) is de meest genoemde suggestie van boeren om natuurinclusieve landbouw te bevorderen.** Daarnaast werd een groot aantal andere ideeën genoemd, zoals een hogere prijs voor natuurinclusief geproduceerde landbouwproducten, het creëren van waarborgen voor de natuur, aanpassing van regelgeving en belastingen, andere productiemethoden en slimme combinaties van productie en natuur/landschap/milieu.

6.1 Kennis over NIL in het boerenbedrijf

57% van de boerenbedrijven die aan de enquête deelnamen is van mening dat er niet voldoende kennis is over natuurinclusieve landbouw. Zij antwoorden 'nee' op de vraag *'denkt u dat er in het boerenbedrijf in het algemeen voldoende kennis is over natuurinclusieve landbouw (landbouw in balans met natuur, landschap milieu en economie)'*.

6.2 Ideeën om NIL te bevorderen

91 boeren gaven antwoord op de vraag *'heeft u een goed idee om natuurinclusieve landbouw te bevorderen? Alle ideeën zijn welkom, ook ideeën die nog verder onderzoek nodig hebben of ideeën die niet gemakkelijk uitvoerbaar zijn'*. De reacties zijn in categorieën samengevat en worden weergegeven in de tabel hierna. De meest genoemde suggestie is om andere partijen actief te betrekken bij natuurinclusieve landbouw, bijvoorbeeld d.m.v. voorlichting, educatie/excursies, betere samenwerking en het bevorderen van draagvlak voor natuurinclusieve landbouw. Daarnaast werd een groot aantal andere ideeën genoemd, zoals een hogere prijs voor natuurinclusief geproduceerde landbouwproducten, het creëren van waarborgen voor de natuur, aanpassing van regelgeving en belastingen, andere productiemethoden en slimme combinaties van productie en natuur/landschap/milieu.

Idee voor het bevorderen van natuurinclusieve landbouw, ingedeeld in categorieën	
91 enquêtedeelnemers gaven reacties.	
Andere partijen betrekken bij natuurinclusieve landbouw. Methoden die hiervoor genoemd worden zijn: - Voorlichten (b.v. aan de zuivelindustrie, burgers, scholen, stedelingen universiteiten/ hogescholen, verenigingen). - Uitnodigen op de boerderij (b.v. d.m.v. excursies, open dagen, meer toegang tot boerenland). - Samen met andere partijen ideeën ontwikkelen, b.v. met dorpsbelangen, LTO en de politiek, samenwerken in werkgroepen. - Draagvlak creëren voor natuurinclusieve landbouw,	27

Idee voor het bevorderen van natuurinclusieve landbouw, ingedeeld in categorieën 91 enquêtedeelnemers gaven reacties.	Aantal keren genoemd
- Burgers die boerderij kunnen adopteren. - Burgers die meebepalen.	
Hogere prijs voor NIL producten o.a. door slimme verdienmodellen, verkoop van streekproducten, certificering	10
Waarborgen creëren voor de natuur. Methoden die hiervoor genoemd worden zijn: - Meer natuur op plaatsen die niet ergens anders voor worden gebruikt (b.v. waar nu leegstand is). - Een verbod op intensief bewerken van grasland. - Toepassen van natuurvriendelijker onderhoudsmethoden. - Kruidenrijk grasland in het hele gebied invoeren. - Ander materiaal tegen insporing gebruiken met het oog op bodemleven en insecten. - Biotoopversterkende maatregelen toepassen. - NIL-bouwwormen ontwikkelen en toepassen. - Goede voorbeelden toepassen (zoals Vogelstichting Nederland - erkenning voor productiemethode).	9
Andere belastingvormen / overheidsregels Methoden die hiervoor genoemd worden zijn: - Belasting op/stoppen met vergoeden van natuurexclusieve producten. - Belasting voor tuin ipv huis. - Bij kringloopwijzer compenseren voor NIL. - Langjarige afspraken maken voor vergoedingen. - Meer subsidies. - Betere handhaving bij bedrijven die niet natuurinclusief zijn.	8
Andere productiemethoden Methoden die hiervoor genoemd worden zijn: - Schouwvrije watergangen. - Om en om hekkelen. - Productie van ruige mest. - Biologische productiemethode in het hele gebied. - Geen gebruik van kunstmest. - Geen bestrijdingsmiddelen. - CO2 neutrale productiemethoden ontwikkelen en toepassen. - Compensatie van CO2 uitstoot door productie van hout/Elzensingels	7
Slimme combinaties ontwikkelen Methoden die hiervoor genoemd worden zijn: - Slimme combi's van functies en diensten (bv water natuur en energie, bouwmaterialen produceren, ecotoerisme). - Bodemleven stimuleren door compostering. - hekkelmateriaal composteren. - Onderhoud in het gebied door boeren laten doen. - Gemeentelijke biomassa gebruiken in het bedrijf. - Boeren die zelf krachtvoer produceren.	7
Kennis van boeren over de natuur delen en bewaren, b.v. door een film, kennisontwikkeling bij boeren, boeren die van elkaar leren.	3
Kleinschaligheid bevorderen o.a. door een toeslag hiervoor of een nieuw verdienmodel.	3

Idee voor het bevorderen van natuurinclusieve landbouw, ingedeeld in categorieën		Aantal keren genoemd
91 enquêtedeelnemers gaven reacties.		
Maatschappelijke taken uitvoeren Methoden die hiervoor genoemd worden zijn:		3
- Inzet wajongeren. - Mensen uit de regio werken mee aan onderhoud		
Andere opmerkingen, zoals dat agrarische bedrijven per definitie natuurinclusief zijn, dat aandacht voor het landschap belangrijk is, dat netjes houden van het erf minder belangrijk is, dat versoepeling van jachtregels gewenst is, dat minder ganzen gewenst is, dat het bedrijf zich aanpast aan het gebied.		9
Opmerkingen die twijfel uitdrukken. Enkele keren werd opgemerkt dat de boeren wel voldoende controle moeten blijven houden. Ook werd gewezen op haalbaarheid en uitvoerbaarheid en dat dieren wel geschikt moeten zijn voor natuurinclusieve landbouw.		6
Geen idee.		9

6.3 Wilt u zelf een bijdrage aan NIL leveren?

Een krappe meerderheid van de boeren en regionale stakeholders wil zelf een bijdrage leveren aan het verder ontwikkelen van natuurinclusieve landbouw. 52% van 275 enquêtedeelnemers antwoordde 'ja' op de vraag *'wilt u zelf een bijdrage leveren aan het verder ontwikkelen van natuurinclusieve landbouw?'* Wie 'ja' had geantwoord kreeg de vraag om toe te lichten welke bijdrage men zou kunnen leveren. 142 enquêtedeelnemers kwamen met een reactie. Deze zijn in categorieën samengevat en worden weergegeven in de tabel hierna. De meest genoemde eigen bijdrage is het toepassen van NIL-productiemethoden op het eigen bedrijf (42 keer genoemd), het inbrengen van kennis of het leveren van inzet, tijd en ideeën (41 keer genoemd). Minder vaak werden andere, niet onbelangrijke bijdragen genoemd: een bijdrage aan voorlichting en communicatie (14 keer), lobby/bestuurlijke ondersteuning (9 keer), meer betalen voor NIL-producten (5) en het bedrijf geschikt maken voor een NIL-pilot (5 keer genoemd). 15 enquêtedeelnemers reageerden 'ik doe al aan natuurinclusieve landbouw'.

Bijdrage die de enquêtedeelnemer zelf wil leveren aan het verder ontwikkelen van natuurinclusieve landbouw		Aantal keren genoemd
142 enquêtedeelnemers gaven reacties.		
NIL-productiemethoden toepassen Genoemd werden:		
- Op gebied van natuur: akkerranden, bloemen en planten, bos, ganzenbeheer, kruidenrijk grasland, groene lopers, natuurelementen versterken, nestkasten, onderhoud slootkanten, plasdras, versterken bodemleven, weidevogelbeheer. - Op gebied van inrichting en landschap: behoud gebiedskenmerken, ruimte voor boezemwater. - Op gebied van verdienmodellen: streekproducten, toerisme. - Op gebied van productiemethoden: bokashi, duurzame bemesting, energiekringloop verschillende gewassen, energietransitie, hoger waterpeil, regionale kringlopen versterken, vaste mest zonder bestrijdingsmiddelen, zonnepanelen.		42
kennis inbrengen, meedenken en tijd en inzet leveren Als mogelijke bijdragen werden genoemd: visie ontwikkelen, living lab ontwikkelen, meedenken over toegevoegde waarde van producten, inzet leveren		41
Ik doe al mee		15

Bijdrage die de enquêtedeelnemer zelf wil leveren aan het verder ontwikkelen van natuurinclusieve landbouw 142 enquêtedeelnemers gaven reacties.	Aantal keren genoemd
Bijdrage aan communicatie/voorlichting leveren Als mogelijke bijdragen werden genoemd: educatie, fietspad door het land, natuurwerkdag, bijdrage aan lobby, lezingen en excursies, boomsnoeidag.	14
Initiatieven ondersteunen, op collectief niveau helpen NIL mogelijk te maken Als mogelijke bijdragen werden genoemd: bijdrage leveren aan politieke/bestuurlijke besluitvorming, meedenken in de Raad over een regiofonds, bijdrage leveren aan lobby, overleg met de Friese Milieufederatie	9
Meer betalen voor producten	5
Bijdrage leveren als pilot locatie, voorbeeldbedrijf, inbrengen van grond	5
Complimentje (goed initiatief)	1
Anders Enkele enquêtedeelnemers lieten weten dat ze wel willen maar geen tijd hebben of dat ze te oud zijn, meer kennis nodig hebben, of dat ze hun bijdrage graag persoonlijk toelichten, of dat hun bijdrage reeds bekend is. Ook werd opgemerkt dat het landschap belangrijk is.	9
Weet niet/geen antwoord	12

7 Opmerkingen, incentive, resultaten onderzoek

7.1 Opmerkingen naar aanleiding van de enquête

Aan het einde van de enquête bestond voor alle enquêtedeelnemers de gelegenheid om een vraag of opmerking achter te laten. 67 van 362 enquêtedeelnemers maakten hiervan gebruik. 19 gaven aan dat ze geen opmerking hadden en 5 lieten een opmerking achter die niet rechtstreeks in verband stond met de enquête of het onderzoek. In bijlage 3 zijn de reacties opgenomen.

De reacties van de andere 43 enquêtedeelnemers (12%) konden worden ingedeeld in 4 categorieën:

- **14 suggesties.** Deze hadden betrekking op het regiofonds, bepaalde aspecten van natuurinclusieve landbouw, ideeën om samenwerking te versterken en waarschuwingen die betrekking hadden op de invloed van burgers op het boerenbedrijf, de haalbaarheid van nieuwe ideeën en de vrees dat nieuwe ideeën ook nieuwe regels uit kunnen lokken.
- **9 keer werd een overweging gedeeld.** Deze hadden betrekking op de situatie van het boerenbedrijf, alternatieven voor certificering, natuurinclusieve landbouw en de positie van NFW als organisatie van haar leden (die boeren zijn).
- **Kritiek en complimenten.** Er werd maar weinig kritiek op de enquête geleverd (12 keer = 3% van de enquêtedeelnemers). Zij vonden vaak de enquête aan de lange kant of sommige vragen lastig. Er waren ongeveer evenveel complimenten voor de enquête (9 keer = 2% van de enquêtedeelnemers).

De resultaten worden weergegeven in de tabel hierna.

Vraag of opmerking n.a.v. de enquête 67 enquêtedeelnemers gaven een reactie	Aantal keren genoemd, % enquêtedeelnemers
Suggesties: De volgende suggesties werden gedaan: - Het regiofonds/financiële suggesties: een regiofonds kan ook dienen voor ganzenschade, geld voor elzensingels is gewenst, wetterskip heeft belang bij een regiofonds. - Inhoudelijk: ganzen zijn de nieuwe weidevogels, maak een verplichting dat een boerenbedrijf een bepaald percentage van het gebied reserveert voor natuur, slootonderhoud en onderhoud zandwegen kan door boeren worden uitgevoerd. - Samenwerking: houd de lijnen kort, samenwerken door NFW met provincie, gemeenten, wetterskip is gewenst. - Waarschuwingen: burgers hebben te weinig kennis om mee te denken met het boerenbedrijf, let op dat zaken niet leiden tot een wettelijke verplichting, meedenken is mooi maar de boer als ondernemer moet zelf kunnen bepalen, staat de sector wel voldoende open voor dit soort ideeën?	14 (4%)
Kritiek op de enquête De volgende kritiekpunten werden genoemd: de enquête is lang, de enquête is moeilijk, bepaalde vragen ontbreken, de enquête slaat de plank mis, de enquête lijkt alleen voor melkveehouders bedoeld te zijn, de enquête is niet voldoende objectief.	12 (3%)

Vraag of opmerking n.a.v. de enquête 67 enquête deelnemers gaven een reactie	Aantal keren genoemd, % enquête deelnemers
Compliment voor het onderzoek / de enquête	9 (2%)
Overwegingen De volgende overwegingen werden gedeeld: - De situatie van het boerenbedrijf: boeren heben het moeilijk. - Certificering: certificering is lastige materie, regiomarketing is beter dan certificering, - NIL: hopelijk wordt NIL de norm, is het niet al te laat (veel vossen, ganzen en te weinig vogels en grassoorten), lopen we niet te ver voor de troepen uit?, NIL is niet nieuw, NIL is de enige keuze. - NFW: NFW is geen overheidsorganisatie en moet in de eerste plaats denken vanuit het boerenbedrijf.	9 (2%)
Overige opmerkingen die niet rechtstreeks betrekking hebben op het onderzoek.	5 (1%)
Geen opmerking of reactie	19

7.2 Incentive

De enquête deelnemers konden aangeven of zij in aanmerking wilden komen voor een incentive. De Noardlike Fryske Walden verloot onder de deelnemers aan de enquête: 1 gezellig diner voor het hele gezin. 1 ontbijt aan huis voor het hele gezin. 1 pakket met streekproducten. 165 enquête deelnemers (ofwel 67%) wil hiervoor in aanmerking komen. Zij lieten hiertoe hun e-mailadres achter. De mailadressen zijn doorgegeven aan de Noardlike Fryske Walden.

7.3 Toezenden enquête resultaten

162 enquête deelnemers gaven aan dat zij de enquête resultaten graag ontvangen. Aan alle enquête deelnemers is een dankbericht gezonden. Ook zullen alle mailadressen het bericht krijgen dat dit rapport desgewenst is in te zien op de website van NFW en de Waadrâne.

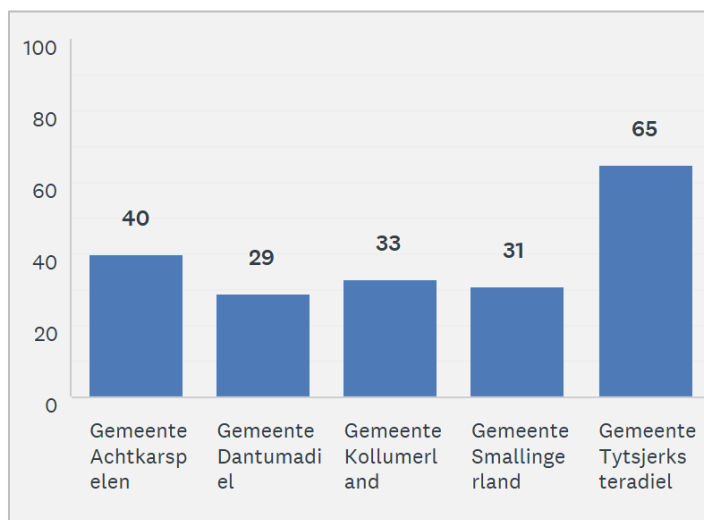
Bijlage 1 Samenstelling enquêtedeelnemers

Landbouwbedrijven in NFW-gemeenten

Hier worden de kenmerken weergegeven van de 199 landbouwbedrijven die hebben deelgenomen aan de enquête en die zijn gevestigd in de gemeenten Achtkarspelen, Dantumadiel, Kollumerland, Smallingeland en Tystjerkstradiel.

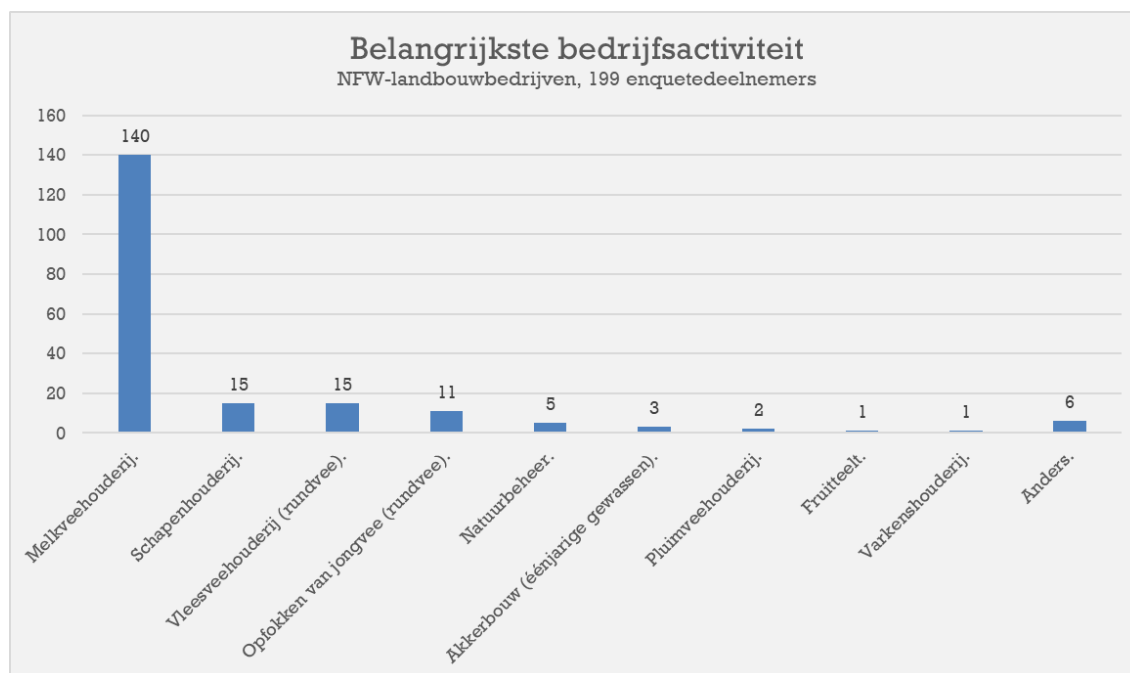
Gemeente

199 NFW-enquêtedeelnemers zijn gevestigd in alle 5 gemeenten van het NFW-gebied.

Bedrijfsactiviteit

De meeste enquêtedeelnemers (70%) zijn actief in de melkveehouderij.

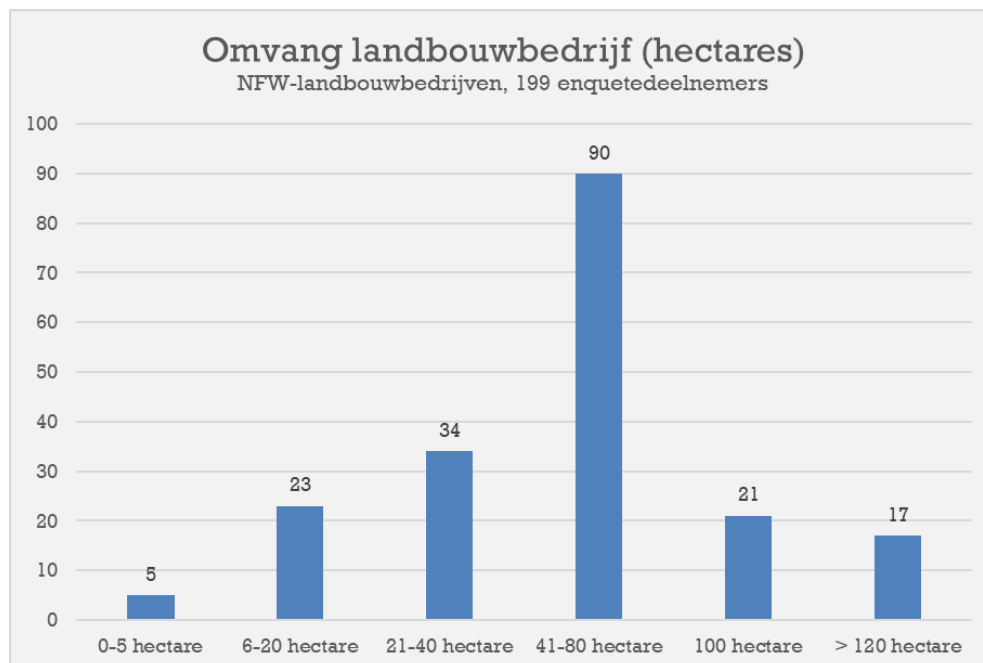

Biologische bedrijfsvoering

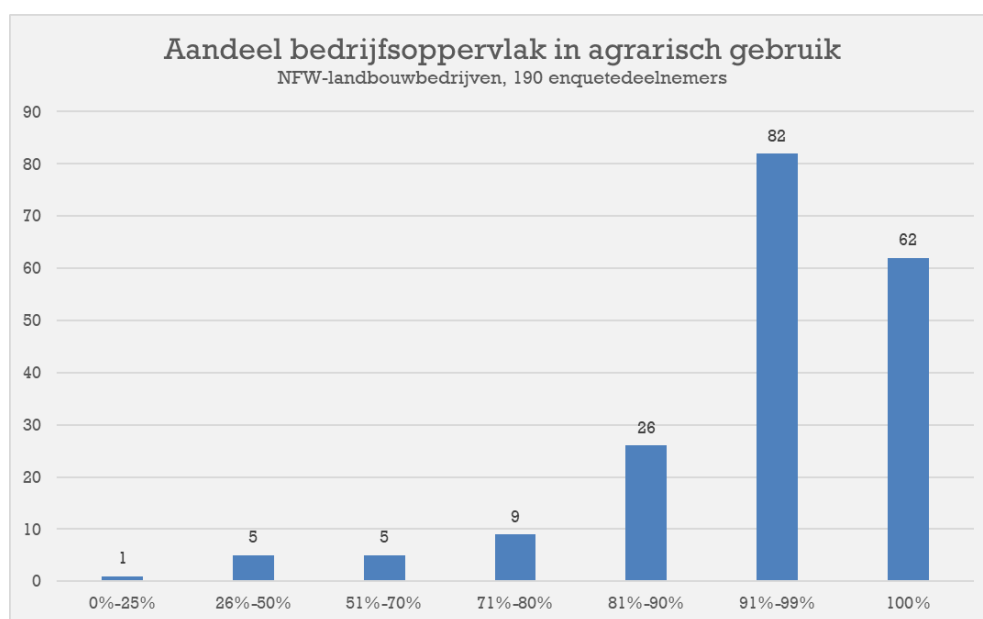
10% van de enquêtedeelnemers in het NFW-gebied heeft biologische bedrijfsvoering, 90% heeft niet-biologische bedrijfsvoering.

Gebruik van landbouwgrond

199 NFW-enquêtedeelnemers hebben 11.443 hectare landbouwgrond. Dit is berekend met behulp van de gegevens uit de grafiek hierna. De meeste enquêtedeelnemers hebben een bedrijf met een oppervlakte van circa 60 hectare.

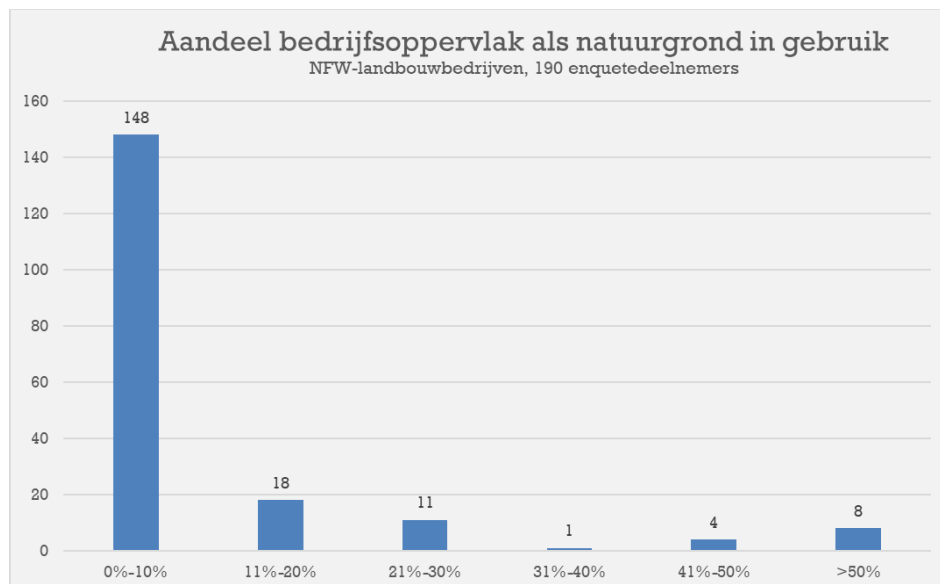

De meeste NFW-bedrijven hebben meer dan 90% van hun bedrijfsoppervlakte in gebruik voor agrarische activiteiten. Gemiddeld is 92% van de grond agrarisch in gebruik.

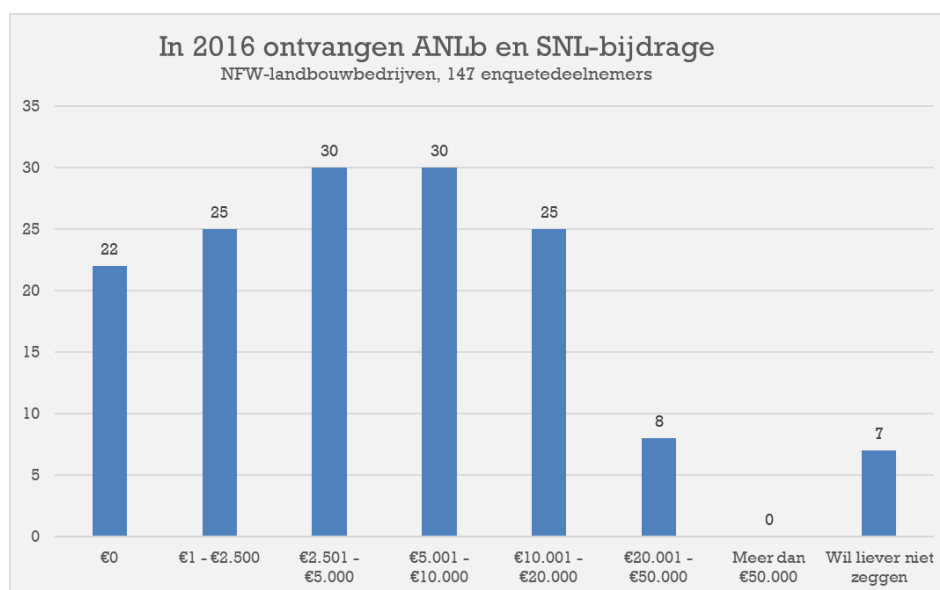

Het grootste deel van de NFW-bedrijven (78%) heeft minder dan 10% van de grond in gebruik als natuurgrond. Gemiddeld is 11% van de grond in gebruik als natuurgrond.

ANLb en SNL-bijdragen in 2016

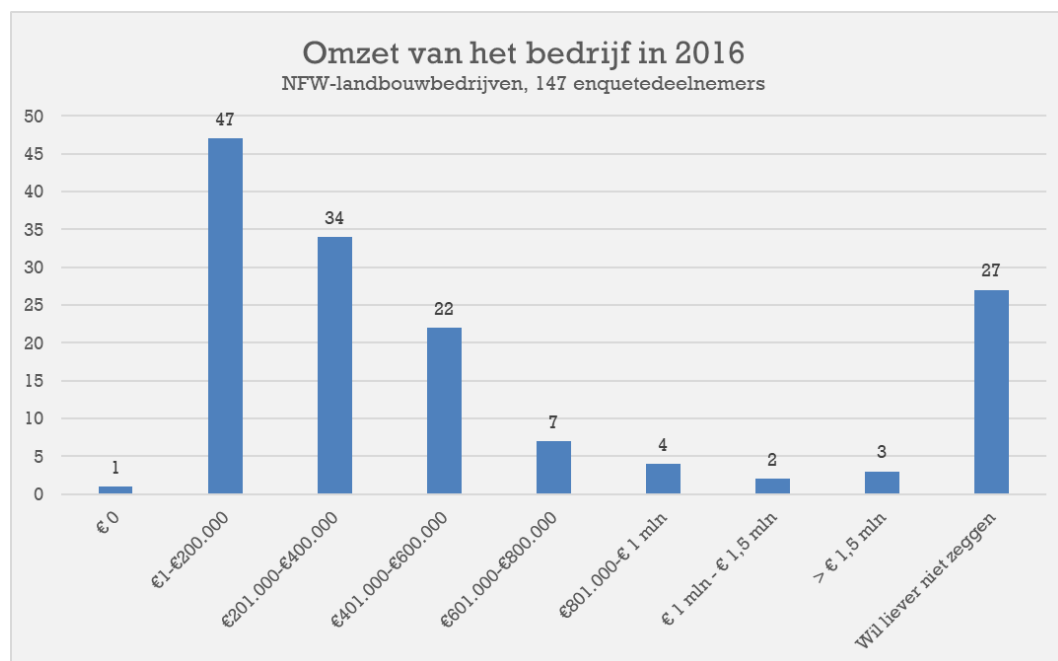
In totaal ontvingen 147 NFW-enquêtedeelnemers in 2016 iets meer dan € 1 miljoen aan ANLb en SNL-bijdragen. Dat blijkt uit de grafiek hierna. Dat is circa € 7.000 per NFW-enquêtedeelnemer (inclusief 29 enquêtedeelnemers die € 0 ontvingen of die liever geen antwoord gaven; het bedrag is afgerond op € 100). Het gemiddelde ANLb/SNL bedrag van 118 enquêtedeelnemer die een ANLb/SNL-bijdrage hadden ontvangen was in 2016 € 8.700 (afgerond op € 100). De bedragen zijn uitgerekend door het aantal te vermenigvuldigen met het klassenmidden.

Omzet

De gemiddelde omzet van de landbouwbedrijven die deelnamen aan de enquête in het NFW-gebied is € 351.000 (afgerond op € 1.000). Deze gemiddelde omzet is gebaseerd op 120 bedrijven die omzetgegevens hadden verstrekt. De bedragen zijn uitgerekend door het aantal te vermenigvuldigen met het klassemidden.

Representativiteit NFW-enquêtedeelnemers

In detail zijn de volgende gegevens over de NFW-enquêtedeelnemers verzameld die de conclusies over de representativiteit (§ 2.3) kunnen onderbouwen. Deze gegevens zijn deels ontleend aan enquêtegegevens (zie elders in deze bijlage), aan gegevens van NFW en aan CBS-gegevens.

- Volgens gegevens van het CBS bevinden zich in de 5 NFW-gemeenten 783 landbouwbedrijven. 198 (ofwel 25%) van deze bedrijven hebben deelgenomen aan de enquête. Dit is een substantiële hoeveelheid.
- De NFW-enquêtedeelnemers geven aan dat zij samen circa 11.500 hectare landbouwgrond hebben. Dat is 30% van de landbouwgrond die volgens gegevens van het CBS in 2016 in de 5 NFW-gemeenten aanwezig was. Dat betekent dat de enquêtedeelnemers een substantiële hoeveelheid landbouwgrond in het NFW-gebied vertegenwoordigen.
- 70% van de geënquêteerde NFW-boeren is actief in de melkveehouderij. Dit stemt overeen met het beeld dat de meeste NFW-leden melkveehouder zijn. Exacte gegevens over de bedrijfsactiviteit van de leden worden door NFW niet bijgehouden.
- 10% van de NFW-enquêtedeelnemers heeft biologische bedrijfsvoering. Dit is meer dan het gemiddelde aandeel van biologische bedrijven in de provincie Friesland (3%). Exacte gegevens over het aandeel biologische landbouw in het NFW-gebied worden door NFW niet bijgehouden. Het aandeel van 10% stemt wel overeen met het beeld dat een kleine minderheid van de boeren biologische bedrijfsvoering heeft.
- De meeste enquêtedeelnemers hebben een bedrijf met een oppervlakte van circa 60 hectare. Dit is iets meer dan het gemiddelde grondgebruik van een landbouwbedrijf in de 5 NFW-gemeenten van 50 hectare, en ook iets meer dan het landelijke

gemiddelde grondgebruik van melkveebedrijven van 52 hectare, maar wel in dezelfde orde van grootte (gegevens van het CBS).

- Het aandeel natuurgrond bij de NFW-enquête deelnemers is gemiddeld 11% (bij 78% van den NFW-enquête deelnemers bevindt het aandeel natuurgrond zich tussen 1% en 10%). Volgens gegevens van het CBS is bij landbouwbedrijven in de 5 NFW-gemeenten gemiddeld circa 7% van de grond in gebruik als niet-cultuurgrond. De definitie van het begrip niet-cultuurgrond is natuurlijk anders dan natuurgrond; niettemin zijn 7% en 11% in dezelfde orde van grootte. Het aandeel van 11% stemt verder overeen met de indruk dat het aandeel natuurgrond in het boerenbedrijf bij de meeste NFW-leden minder is dan 10%. Exacte gegevens hierover worden door NFW niet bijgehouden.
- 147 NFW-enquête deelnemers ontvingen volgens enquêtegegevens in 2016 iets meer dan € 1 miljoen aan ANLb en SNL-bijdragen. In het gehele NFW-gebied werd in 2016 een bedrag van circa € 2,7 miljoen aan ANLb en SNL-bijdragen uitgekeerd aan 552 boeren. Hiermee is circa 35% van de ANLb/SNL geldstroom in de enquête vertegenwoordigd bij 147 enquête deelnemers (dit is circa 75% van de NFW-boeren die aan de enquête deelnamen). Dat betekent dat de enquête deelnemers een hoger bedrag dan gemiddeld ontvangen in het kader van ANLb-/SNL.
- Dat blijkt ook uit een andere benadering van de cijfers. De gemiddelde ANLb en SNL-bijdrage per NFW-enquête deelnemer bedroeg in 2016 volgens enquêtegegevens circa € 8.700. Volgens de gegevens van NFW bedroeg de gemiddelde NFW-bijdrage per boer in 2016 gemiddeld circa € 5.000. Ook hieruit blijkt dat de enquête deelnemers een hoger bedrag dan gemiddeld ontvangen in het kader van ANLb-/SNL.
- De gemiddelde omzet van een NFW-enquête deelnemer is volgens enquêtegegevens circa € 350.000. Volgens CBS gegevens is gemiddelde omzet bij boerenbedrijven in de provincie Friesland € 403.000 (uitgedrukt in euro Standaard Opbrengst). De omzet van een melkveehouderij is volgens CBS-gegevens landelijk gezien 8% lager dan van een gemiddeld landbouwbedrijf; dat zou betekenen dat het gemiddelde melkbedrijf in Friesland een verwachte omzet heeft van circa € 375.000. Dat betekent dat de gemiddelde omzet van de NFW-enquête deelnemers goed overeenstemt met de gemiddelde omzet volgens CBS-gegevens. De omzet van de enquête deelnemers en van boerenbedrijven in Friesland in het algemeen is overigens lager dan het landelijke gemiddelde van € 449.000. De gemiddelde omzet bij melkveehouderijen in Nederland in 2017 is € 417.000. Bij NFW zijn geen gegevens over de omzet van de leden bekend.

Landbouwbedrijven in Waadrâne gemeenten

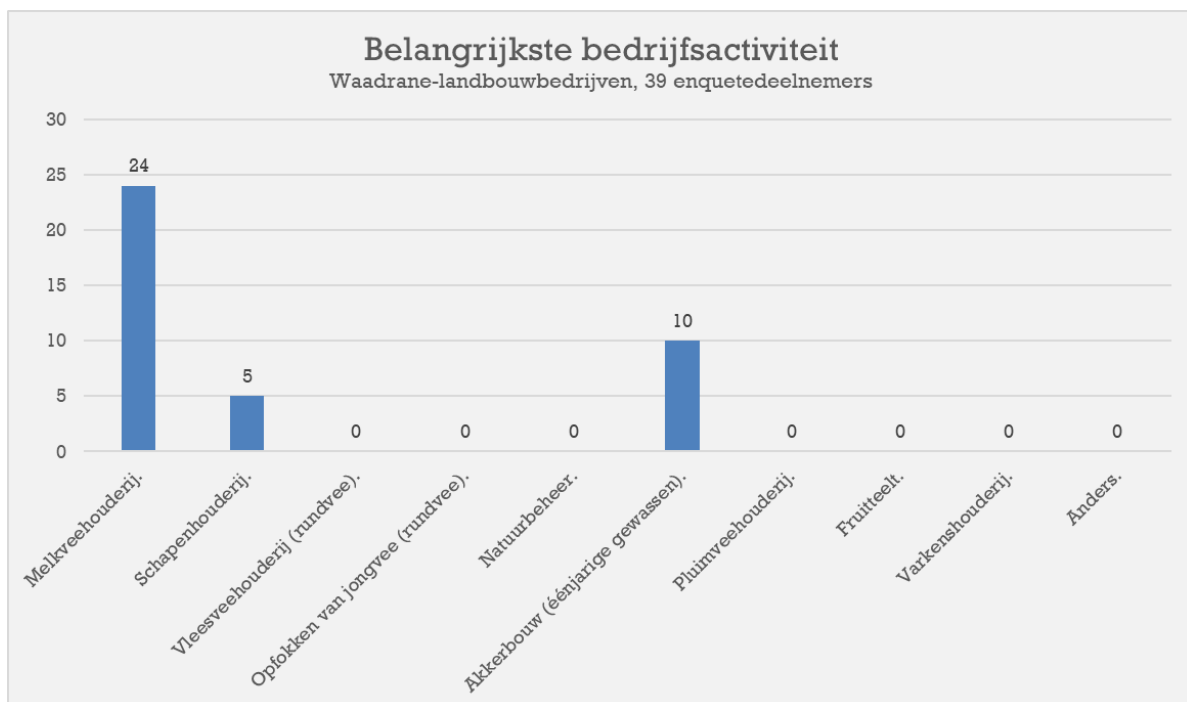
Hier worden de kenmerken weergegeven van de landbouwbedrijven die hebben deelgenomen aan de enquête en die zijn aangesloten bij het Agrarisch Collectief Waadrâne.

Gemeente

Één Waadrâne-enquêtedeelnemer is gevestigd in alle de gemeente Tystjerkstradiel, de andere hebben als antwoord gegeven dat zij niet in één van de NFW-gemeenten zijn gevestigd maar wel in de provincie Friesland.

Bedrijfsactiviteit

De meest voorkomende bedrijfsactiviteit is melkveehouderij (62% van de Waadrâne-enquêtedeelnemers). Daarnaast zijn ook akkerbouw en schapenhouderij bedrijfsactiviteiten in het Waadrâne gebied.

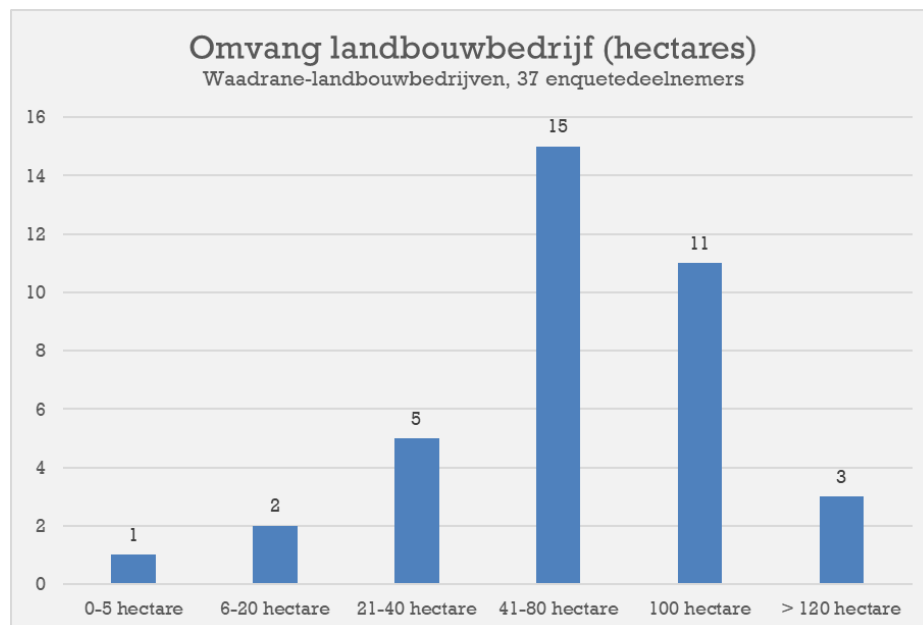
Biologische bedrijfsvoering

8% van de enquêtedeelnemers in het Waadrâne-gebied heeft biologische bedrijfsvoering, 92% heeft niet-biologische bedrijfsvoering.

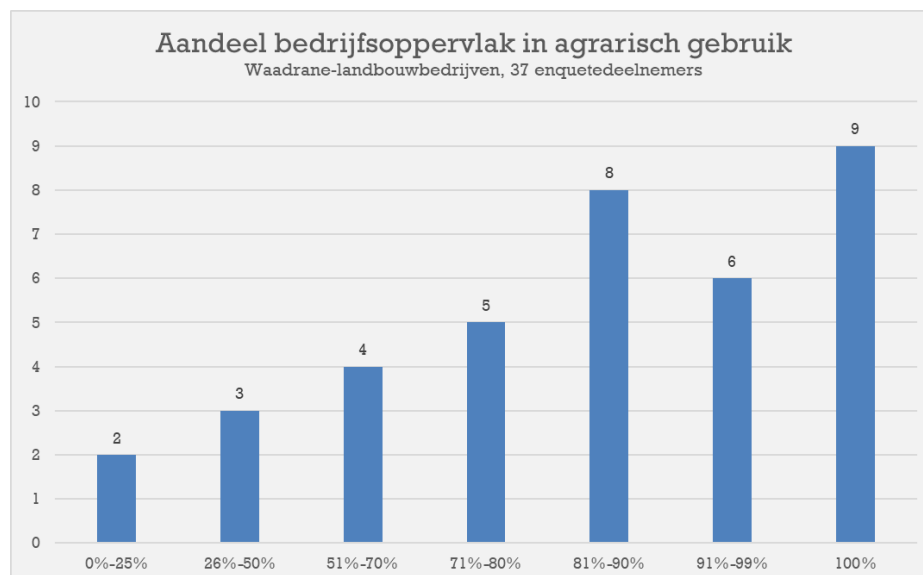

Gebruik van landbouwgrond

37 Waadrâne-enquêtedeelnemers hebben circa 2.600 hectare landbouwgrond. Dit is berekend met behulp van de gegevens uit de grafiek hierna. De meeste enquêtedeelnemers hebben een bedrijf met een oppervlakte van 41-80 hectare. De gemiddelde omvang van het landbouwbedrijf is 70 hectare.

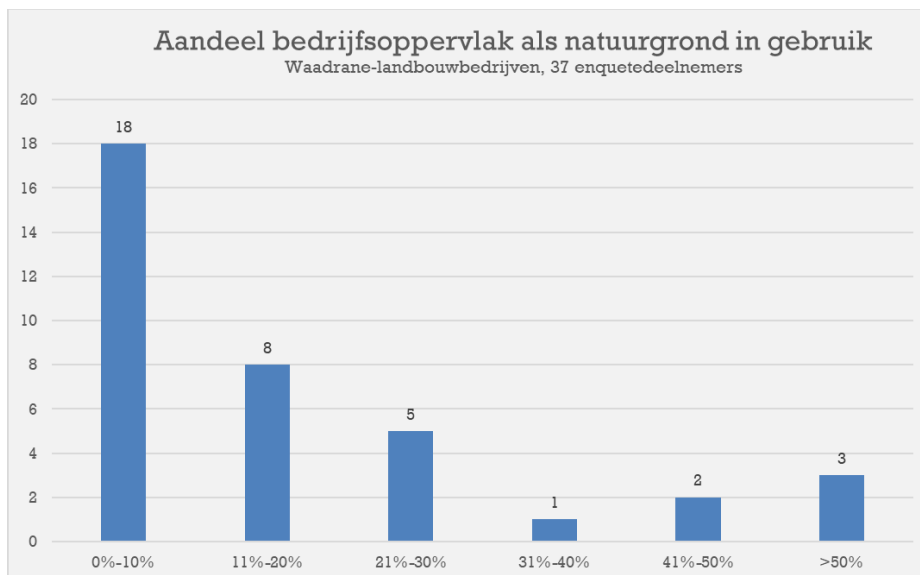

De meeste bedrijven hebben meer dan 80% van hun bedrijfsoppervlakte in gebruik voor agrarische activiteiten. Gemiddeld is dit 78% voor de Waadrâne bedrijven.

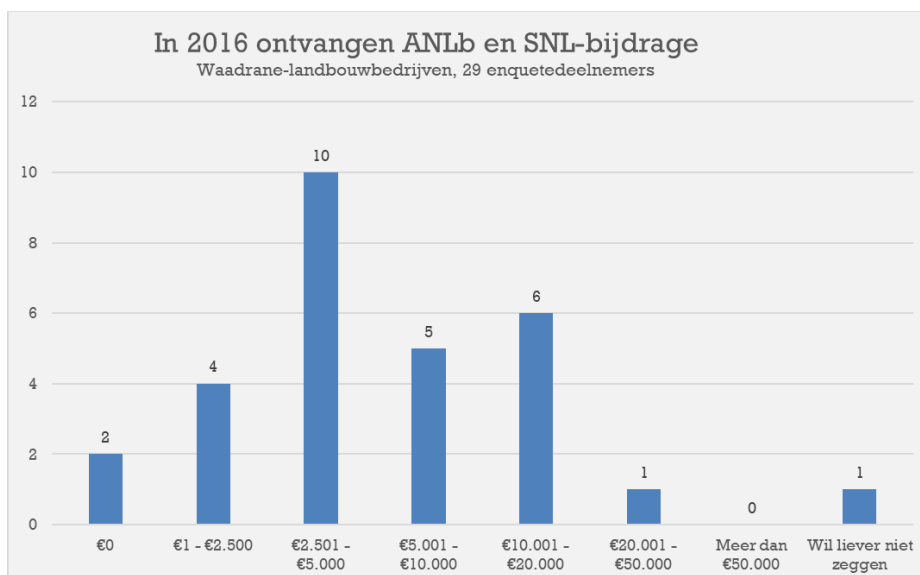

Het grootste deel van de bedrijven (71%) heeft minder dan 20% van de grond in gebruik als natuurgrond. Gemiddeld is 18% van het bedrijfsoppervlak als natuurgrond in gebruik.

ANLb en SNL-bijdragen in 2016

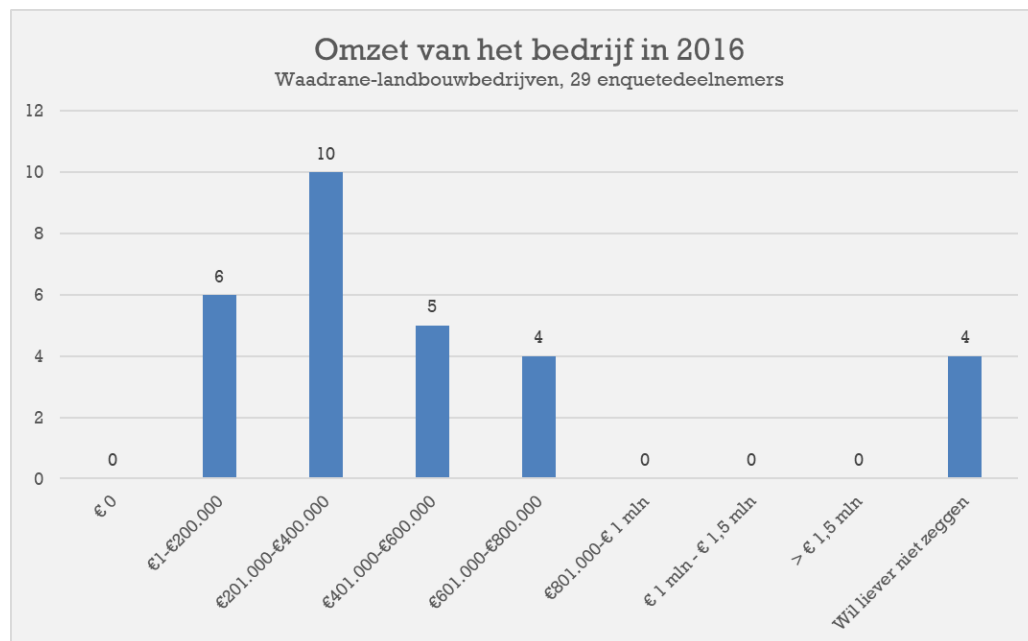
In totaal ontvingen 29 Waadrâne-enquetedeelnemers in 2016 iets meer dan € 200.000 aan ANLb en SNL-bijdragen. Dat blijkt uit de grafiek hierna. Dat is € 7.000 per Waadrâne-enquetedeelnemer (inclusief 3 enquetedeelnemers die € 0 ontvingen of die liever geen antwoord gaven; het bedrag is afgerond op € 100). Het gemiddelde ANLb/SNL bedrag van 26 enquetedeelnemer die een ANLb/SNL-bijdrage hadden ontvangen was in 2016 € 7.900 (afgerond op € 100). De bedragen zijn uitgerekend door het aantal te vermenigvuldigen met het klassemidden.

Omzet in 2016

De gemiddelde omzet van de landbouwbedrijven die deelnamen aan de enquête in het Waadrâne gebied is € 356.000 (afgerond op € 1.000). Deze gemiddelde omzet is gebaseerd op 25 bedrijven die omzetgegevens hadden verstrekt. De bedragen zijn uitgerekend door het aantal te vermenigvuldigen met het klassemidden.

Waadrâne-enquêtedeelnemers

In detail zijn de volgende gegevens over de Waadrâne-enquêtedeelnemers verzameld die de conclusies over de representativiteit (§ 2.3) kunnen onderbouwen. Deze gegevens zijn deels ontleend aan enquêtegegevens (zie elders in deze bijlage), aan gegevens van de Waadrâne en aan CBS-gegevens.

In detail zijn de volgende gegevens over de Waadrâne- enquêtedeelnemers verzameld die de bovenstaande conclusies over de representativiteit kunnen onderbouwen:

- Volgens gegevens van het CBS bevinden zich in de gemeenten waar de Waadrâne actief is 535 landbouwbedrijven. 39 (ofwel 7,2%) van deze bedrijven heeft deelgenomen aan de enquête. Deze weergave onderschat de representativiteit van de enquêtedeelnemers omdat in de Waadrâne in enkele gemeenten slechts in een deel van het grondgebied van deze gemeenten actief is.
- 37 Waadrâne-enquêtedeelnemers geven aan dat zij samen circa 2.600 hectare landbouwgrond hebben. Dat is een klein deel van het landbouwareaal van in totaal 33.500 hectare in de Waadrâne-gemeenten (CBS-gegevens 2016). Deze weergave onderschat de representativiteit van de enquêtedeelnemers omdat in de Waadrâne in enkele gemeenten slechts in een deel van het grondgebied van deze gemeenten actief is.
- 62% van de geënquêteerde Waadrâne-boeren is actief in de melkveehouderij, 26% is actief in de akkerbouw (éénjarige gewassen). Dit stemt overeen met het beeld dat de veel Waadrâne-leden melkveehouder is en akkerbouw ook relatief vaak voorkomt als bedrijfsactiviteit. Exacte gegevens over de bedrijfsactiviteit van de leden worden door de Waadrâne niet bijgehouden.
- 8% van de Waadrâne-enquêtedeelnemers heeft biologische bedrijfsvoering. Dit is meer dan het aandeel van 3,7% bedrijven onder de Waadrâne-leden. Volgens gegevens van de Waadrâne hebben 5 van 134 deelnemers biologische

bedrijfsvoering. Het aandeel van 8% is ook meer dan het gemiddelde aandeel van biologische bedrijven in de gehele provincie Friesland (3%).

- De gemiddelde omvang van het landbouwbedrijf in de Waadrâne is volgens enquêtegegevens circa 70 hectare, dat is iets meer dan de gemiddelde bedrijfsomvang van 63 hectare bij bedrijven in de Waadrâne gemeenten, maar wel in dezelfde orde van grootte (gegevens CBS 2016).
- Het aandeel natuurgrond bij de Waadrâne-enquête deelnemers is volgens enquêtegegevens gemiddeld 18%. Volgens gegevens van het CBS is bij landbouwbedrijven in de Waadrâne-gemeenten circa 7% van de grond in gebruik als niet-cultuurgrond. De definitie van het begrip niet-cultuurgrond is natuurlijk anders dan natuurgrond; niettemin maakt dit duidelijk dat de Waadrâne-enquête deelnemers gemiddeld meer natuurgrond hebben dan gemiddeld. Gegevens over natuurgrond op het boerenbedrijf worden door NFW niet bijgehouden.
- De gemiddelde ANLb en SNL-bijdrage bij de Waadrâne-enquête deelnemers is volgens enquêtegegevens € 7.900. Dit stemt overeen met gegevens van De Waadrâne: de gemiddelde ANLb en SNL-bijdrage voor Waadrâne-bedrijven bedroeg in 2016 € 7.500.
- In totaal ontvingen 29 Waadrâne-enquête deelnemers in 2016 iets meer dan € 200.000 aan ANLb en SNL-bijdragen. Hiermee is 20% van het bedrag van € 1 miljoen dat Waadrâne bedrijven in 2016 ontvingen aan beheervergoeding vertegenwoordigd in de enquête. Dit aandeel correspondeert goed met de respons van 24% onder Waadrâne-boeren.
- De gemiddelde bedrijfsomzet bij de Waadrâne-enquête deelnemers is € 356.000. Dit is iets minder maar wel vergelijkbaar met de gemiddelde omzet bij boerenbedrijven in de provincie Friesland; die bedraagt € 403.000 in 2017 (uitgedrukt in euro Standaard Opbrengst). Zie ook de opmerkingen die over de omzet van de NFW-boeren werden gemaakt.

Bijlage 2

Inbreng expertise

Expertgroep Natuurinclusieve landbouw 16-11-2016

Aanwezig: Albert van der Ploeg (Wethouder Dongeradeel/Voorzitter Living Lab NIL), Hans van der Werf (FMF), Conny Clazing (RVO, via Skype), Tom de Boer (ONOF), Alwin Gerritsen (WUR), Jan Fliervoet (Radboud Universiteit), Wouter Rozendaal (projectleider), Gert Jan van 't Land (zelfst. adviseur Grantz), Wout van Vulpen, Pieter de Vries, Jelle Pilat (allen NFW).

Afwezig met kennisgeving: Jan Sijsma (Tytsjerksteradiel), Remco Schreuder (RVO), Marga Waanders (burgemeester Dongeradeel), Bas Volkers (DO natuur & biodiversiteit), Tom de Jong, Ingrid van Huizen (beide NFW)

Klankbordbijeenkomst Natuurinclusieve verdienmodellen 28-2-2017

Naam	Organisatie
Deelnemers ANNO G&B	
Canisius Smit	Provincie Fryslân
Frank Kwant	Tytsjerksteradiel
Froukje Grijpstra	Wetterskip
Theun Miedema	Provincie Fryslân
Romke van der Wal	LTO
Menno Brouwer	Achtkarspelen
Siepie de Groot	Provincie Fryslân
Douwe Klijnstra	DDFK
NFW Themagroep Natuur & Landschap	
Tseard Veenstra	NFW Afdeling Achtkarspelen
Geert Broersma	NFW Afdeling VALD
Anne Wietse Kaastra-Caro	NFW Afdeling Wald en Finnen
Henk van der Boon	LTO
NFW Themagroep Landbouw, Milieu, Water en Economie	
Pieter de Vries	Voorzitter en NFW Afdeling Wald en Finnen
Pier Jan Boersma	stand-in NFW Afdeling Eastermar
Johannes Marinus	Afdeling Achtkarspelen
Bert de Boer	LTO
Jan de Boer	Friese Milieu Federatie
NFW	
Wout van Vulpen	Vicevoorzitter, tevens Voorzitter Afdeling Smelne's Singelland
Ingrid van Huizen	Algemeen Secretaris
Wouter Rozendaal	Projectleider
Jelle Pilat	Themacoördinator
Gert Jan van 't Land	Ext. Adviseur

Gesprekken met boeren en regionale stakeholders

Mient Douma

Jan Brandsma

Albert van der Ploeg

Bijlage 3 Antwoorden op open vragen

1. Vragen aan landbouwbedrijven

Toelichtingen bij vraag 'welke ANLB- of SNL-activiteiten had/heeft uw bedrijf in 2016/17?

Biologisch-Botanisch-Graslandbeheer sinds 2001 en Natte dooradering sinds 2016.
botanisch beheer en open grasland niet in 2017 wegens beëindiging contract
Botanisch randbeheer is helaas afgeschaft
Buiten SNL ALNB probeer ik mijn graslanden kruidenrijk te krijgen. leg ik bloemenstroken aan
daarnaast doe ik nog aan vrijwillig beheer; akkerranden aanleggen zonder dat ik daar een vergoeding voor ontvang
geen subsidie
geen vergoeding door te klein gebied, wel weidevogelbeheer en plas dras uitgevoerd
Is zeer afhankelijk van het gebied waar je bedrijf staat. Wij zitten in een elzensingel landschap
maar ik denk dat we wel wat meer aan de predatie zouden kunnen doen!
na 2015 is het gebied te klein voor open Grasland
Na de subsidie gedoe ben ik wel klaar met al die bomen
nog uit zoeken wat past
Open akker
open akkerland / vogelakker WEL ANLB
Open Grasland = Akkervogelbeheer
per 1-1-2017 liep mijn contract voor de elzensingels af helaas kon dit niet verlengd worden
vogelakker
voor de akkerbouw is er weinig tot niets mogelijk van bovenstaande aspecten.
wel botanisch beheer, verlate maaidatum, hoog waterpeil etc. Maar dit als onderdeel van pachtcontract. Niet met vergoeding ANLB/SNL
wel ganzenfourageergebied
Wij doen mee aan akkervogelbeheer bij de Waadrone misschien goed om dat kopje ook mee te nemen de volgende keer
Wij hebben ons te laat ingeschreven
Wij missen in het rijtje het particulier natuurbeheer, in ons geval 15 ha vochtig weidevogelgrasland. Daarnaast het vochtig weidevogelgrasland (17 ha) en het botanisch beheer (2ha) wat uitgevoerd wordt op de gronden die we in gebruik hebben van de tbo's.

Toelichting bij de vraag welke andere niet- ANLB-/SNL activiteiten het bedrijf heeft die een bijdrage (kunnen) leveren aan de omzet van het bedrijf.

Biologische Skal gecertificeerde hooi of kuilgrasbalen worden verkocht aan biologische boeren, zij mogen alleen maar Skal-gecertificeerd voer aankopen.
Gemengd bedrijf akkerbouw-veehouderij
rietzoom aandacht voor 'tuin'vogels en zwaluwen
???????
warmte terugwinning uit melk /led verlichting in stal op tijdsklok
rietafval rietdekkersbedrijf op maisland tbv org. stof
15 ha particulier natuurbeheer
Bokashi

wandelpad door de ecolana landerijen
energiebesparing, koeien naar buiten, goede landbouwpraktijk (oa bodem)
recreatie
singelbeheer zonder vergoeding
wij krijgen binnenkort zonnepanelen.
100 % gesloten bedrijfsvoering
Voedselbossen
Een boeren bedrijf is zowiezo natuur inclusief een boer leeft van de natuur Het verschil is wat verstaat een ieder onder natuur!!
Het zoeken van bramen
het beheer van 35 hectare natuurgrond van staatsbosbeheer
beperkingen maaien/weiden
Andere = rustperiode t.b.v. worminfectie bestrijding en gezond/kruidenrijk ruwvoer

Antwoord op de vraag 'Als u wilt kunt u uw ideeën geven over de manier waarop boeren meer inkomsten kunnen verwerven met behulp van natuur en landschap (anders dan door middel van ANLb-/SNL-vergoedingen).

Het moet passen in de bedrijfsvoering en arbeid, dan kan het een goede tweede tak zijn. Vaak zijn machines, kennis en interesse wel aanwezig.
Veehouders moeten eigen krachtvoer gaan verbouwen maw terug naar gemengde bedrijven=gesloten kringloop
taken van gemeenten overnemen (geen natuur)
Meer samenwerking tussen verschillende bedrijven (veehouderij en akkerbouw) in een regio. Regionale mestafzet en teelt van voedergrassen. De kringloop regionaal sluiten.
Producten afvoeren naar veehouder welke deze kan vervoederen, mest in welke vorm dan ook terug ontvangen voor ons akkerbouwbedrijf
zonnepanelen vergoeden, zodat ze binnen 3 jaar rendabel zijn.
Grasland verzorging op land van TBO's
Zou mooi zijn dat de boeren de liefde voor de weidevogels op een hoger peil zetten ,is geld misschien een drijfveer andersom zou mooier zijn
Het is lastig, maar zoal hekel materiaal zitten weer voeding stoffen in en we hebben het altijd over uitspoelen van mest stoffen dus gaat ergens zitten. Ook denk ik dat je om de organischestof van je bodem gaat denken dat je later vruchten van gaat plukken. Altijd max van je bodem vragen ga vroeg of laat een prijs voor betalen
De omzet van melk is de belangrijkste pijler onder onze bedrijven en dat moet nr. 1 blijven. Niet meelopen met de natuurorganisaties. Dan raakt NFW het draagvlak onder de leden kwijt.
Het gaat niet om meer inkomsten. Maar om de licence to produce. Hierin kunnen we nog stappen maken met het verwerken van biomassa tot een voedingsstof voor onze bodem. Maar ook een andere manier van mest opslaan en verwerken op het land. Hiermee kan de kunstmest van het bedrijf en ontstaat er een ander beeld van de bedrijven. Uit eindelijk zij alle boeren altijd al bezig met natuur inclusieve landbouw. Maar wordt er nu een nieuwe term van gemaakt
hergebruik groen afval middels compost, of beter nog via fermentatie.
Recreatie en Toerisme en diensten voor de gemeente.
burgers stimuleren om houtkachels aan te schaffen. takken van mijn bomen worden versnipperd en gebruikt om huizen te verwarmen.
Ik denk hierbij aan composteren zonder bokashi
berm in de buurt maaien naar eigen inzicht om verrommeling te voorkomen
Provincie zijn beleid is net een boot die vol water loop geen vogels geen bomen meer en dan de sector met termen als landschap pijn de zondebok toespelen terwijl de overheid debet is.
verdienmodel maken met zuivelcoöperaties, samenwerken met bv Staatsbosbeheer om een streek meer in te richten voor natuur en recreatie waar de boer mee uit de voeten kan.

Kruidenrijk grasland op minder geschikte grond voor hoogproductief raaigras met behoud van bemestingsnormen. Om op deze manier wel een geschikt product te houden voor diergroepen zoals jongvee en droge koeien. Ook zou ik graag meer doen om een goede vegetatie in de sloten te creëren ondanks dat wij helaas net buiten het natte dooraderingsgebied vallen.
anders dure afvoer van TBO's en gemeente , nu opbrengst voor agrarisch ondernemer en meer OS op uw bedrijf
educatie, winkelverkoop, houtverkoop, adoptie bomen/singels/vogelkasten/nesten, braamstruiken.
educatie en toerisme, streekproducten

Toelichting op NIL-activiteiten waar geen vergoeding of opbrengst tegenover staat. Dit betreft de antwoorden op de vraag: 'als u wilt kunt u toelichten welke activiteiten u uitvoert'.

2.25 ha.oerbos in eigendom beheer samen vogelwacht en jager o.a zangvogel populatie. bedrijf bezit vele soorten hout opstand.
gebruik van agrimest
Biologisch-Botanisch-Graslandbeheer, dit ter bevordering van de biologische landbouw, het ecosysteem, de gezondheid van mens, dier en plant, het behoud van het landschap, mensen genieten hiervan. Biologisch is ook gezonder meer biofotonen en antistoffen, door de langzamer groei, meer zonlicht. Geen kunstmest veel gasbesparing. Het menselijk- en dierlijk lichaam herkent de chemische residuën niet, waardoor meer ziekte.
vooral leven rond boerderij
extensief blijven, en biologisch. waterpeil hoog houden. verlate maaidatum.rekening houden met weidevogels. vaste mest gebruiken.
extensieve bedrijfsvoering met relatief weinig input
Een agrarisch bedrijf werkt per definitie natuurinclusief. Agrarische productie werkt immers altijd samen met de natuur of het nu de grond is of de dieren zijn. Op ons bedrijf proberen we het bouwplan zo extensief mogelijk in te richten, voldoende aanvoer van organische stof te creëren, een divers bouwplan te hanteren waarbij iedere inzet van chemie (mest of gewasbescherming) voortdurend wordt gewogen op basis van effectiviteit, kosten efficiëntie en nadelig effect op omgeving. Met andere woorden gewoon het nuchter boerenverstand gebruiken!
niet in stand houden van kleinschaligheid, maar juist effectieve bebouwing, om zoveel ruimte over te houden voor open landschap. Dan kan een groter bedrijf ook erg mooi zijn. en wat is negatief effect op landschap. Dat is een subjectief woordt, dat voor iedereen anders kan worden ingevuld. Een grote stal kan erg mooi zijn, en een oude (vervallen)boerderij kan erg landschapsvervuilend zijn. Wie bepaald hoe het landschap eruit moet zien? De overheid met stadse beleidsmedewerkers, de fietsende burger, de betalende boer, de stadse inwoner die net op het platteland is komen wonen.
vogelakker
Het is niet zeer een aanleg van plas dras, maar wel plas gecreerd voor de weidevogels door greppel buis niet open te maken maar verstopt te laten zitten. Ik zou wel wat meer willen spelen met water in de sloten, vind het peil soms gewoon te laag. Ook daar door maak mijn zorgen over de bodem daling.klinken
flora en fauna vriendelijk hekkelen,
botanische weideranden, we laten bij de eerste snede een aantal randen staan. Bij latere sneden zorgen we er tevens voor dat er verspreid gras (of randen) blijven staan tbv weidevogels/bijen en insecten
Zolang er maar economisch rendement is. Instandhouding kleinschaligheid is een utopie. Armoede moet niet gestimuleerd worden.
teelt van sierheesters(economische activiteit), trekt vlinders , bijen en andere insecten.
Beheren van elzensingels waar geen vergoeding wordt bijgedragen
De fruitbomen zitten veel vogeltjes ook insecten, reën en hazen vertoeven tussen de boompjes ongeveer 10 reën verblijven op mijn landerijen. er is een kerkuil aanwezig.
grondgebonden melkveehouderij

wij proberen onder droge omstandigheden de werkzaamheden op het land uit te voeren met machines die verdichting minimaliseren. doormiddel van de ecobuster kunnen wij de grond luchtig maken. we hebben een streng protocol aangaande het gebruik van antibiotica. we proberen zo veel mogelijk preventief te werken. hier door ligt onze dierdagdosering al jaren onder het gemiddelde. we bestrijden het onkruid zoveel mogelijk met de rugspuit zodat we met minimale middelen gebruik toe kunnen.

kleinschaligheid is wat een relatief begrip maar we zijn van mening dat groeien voor ons geen voorkeur heeft. we proberen om natuurinclusieve activiteiten te ontplooiën zoals het plaatsen van zonnepanelen.

Binnen de biodiversiteit hoort volgens mij ook fruitbomen die wij hebben staan.

Verder is er een uil die een plaats heeft in de boerderij

Is een beweging van overheid om afhankelijk organisatie tussen belangebehartigers te wringen

Ik probeer mijn bodem om te schakelen zodat ik geen kunstmest meer hoeft te gebruiken. Meer bodembioïlogie krijg, kruidenrijke graslanden. Zodat mijn systeem robuuster wordt. Zowel economisch als qua gezondheid van de koeien. Ik probeer meer MET de natuur te werken dan TEGEN de natuur in.

Het weiden van uitstootkoeien, die ongeschikt zijn voor de melkerij.

niet vaak grasland vernieuwen, dit gaat ten koste van de organische stof en bindt daardoor veel minder co2

plaatsen en beheer 30 tal vogelkasten

Geen gebruik van kunstmeststoffen, gebruik ruige mest uit potstal, rietkragen beheer, dobber beheer, hoog sloot waterpeil, ruigte randen en we zijn nagenoeg vrijwillig biologisch zonder Skal-keurmerk.

Beheren van 12 hectare van Staatsbosbeheer.

meegedaan met project landschapsbeheer: her/aanplant elzensingels

extra zorg voor (weide)vogels, zonnepanelen, alleen eigen ruwvoerwinning (geen aankoop), kleinschalig bedrijf

Toelichting op de omzeteffecten van NIL-activiteiten waar geen vergoeding of opbrengst tegenover staat. Dit betreft de antwoorden op de vraag: 'u kunt uw keuze toelichten'

zonneenergie is concreet, maar andere aspecten niet en kosten nu eerder en later verwachten we positief effect

biologisch boeren is bewust kiezen voor een bepaalde manier van boeren. Het gaat om het totaalplaatje. losse activiteiten kunnen niet direct uitgedrukt worden in geld. Deze gedachtengang is niet de biologische gedachtengang.

er wel werk van hebben, kosten maken, geen vergoeding.

in de toekomst denk ik wel

we doen het omdat we er schik in hebben het zo te doen

onderhoud en tijd staat geen vergoeding tegenover en baten zijn er niet

Is geld het enige wat telt?

grond is duur, door deze minder intensief te gebruiken is er ook minder opbrengst en is de omzet lager

met name de tijdsinvestering/ mankracht. Bijv. na onderhoud elzensingels neemt het veel tijd om alles op te ruimen.

exstreem veel weide gang meer dan 250 dagen plus jongvee weiden dit kost opbrengst

mijn aandacht richt zich vooral op de bodem: dus structuur, organische stof, bodemleven etc

Toelichting op regels/wetgeving die anders, eenvoudiger of duidelijker kunnen zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu. Dit betreft de antwoorden op de vraag 'u kunt uw keuze toelichten'.

conflicterende regelgeving
betwijfeld de normen en echte kennis
taai proces om iets geregeld te krijgen waar vergunning voor nodig is
mogelijkheid uitrijden mest te kort. Verlenging zal iets meer spreiding geven en minder dumping van mest
Hou het zo eenvoudig mogelijk, maar wel effectief.
te veel regels en te ingewikkeld
Alles kan altijd eenvoudiger maar dat werkt misbruik in de hand omdat een deel van onze medemensen dergelijke vrijheden niet aan kunnen. Misbruik welke ongelijkheid oplevert mag niet voorkomen.
zonder regels een rommeltip
Veel regel hebben met natuur te maken en dat is elke dag anders, door de regels wordt er geprobeerd een beleid uit te oefen, maar voor heel nederland zelfde is niet goed. Vind dat er ook naar beweeg reden waarom iemand iets gekeken moet worden, dus het verhaal er achter waarom de ene het zo doet en ander persoon heel anders. Maar een perfect beleid is iet te bereik, maar beboet beleid kan wel ander in overleg en samen spraak kom je met zijn allen verder. Wil iemand niet dat kan je uiteindelijk overgaan op strenger maatregel zoals een boete opleggen. we willen allemaal zelfde doel en ik heb gevoel dat opleggen van boete vaker kwaad licht zet dan goed, maar ieder geval maakt her relisearen van doel van de regels het er niet eenvoudiger op
Milieuwetgeving: eerst meer duidelijkheid over de juiste cijfers, er zijn nu tegenstrijdige rapporten. In landbouwgebieden gelden voor waterkwaliteit nu zwaardere normen dan in natuur en alle waterschappen hebben weer andere normen. Wanneer de juiste cijfers leiden tot een beleid waar meer mest op het land mag worden gebracht, volstaat minder kunstmest en neemt de bodemvruchtbaarheid en dus de biodiversiteit toe! Regels mestwetgeving: vanaf het moment af dat er mestinjectie moest plaatsvinden, is het aantal weidevogels snel gedaald. Het lijkt logisch dat injecteren heel schadelijk is, omdat het bodemleven vernield wordt. Het effect vdeze mestaanwending voor de milieukwaliteit kan onvoldoende worden aangetoond, zo is pas geleden naar buiten gekomen. Terug naar bovengronds mestuitrijden is eenvoudiger en levert meer organische stof (verdienmodel) en biodiversiteit in de bodem op. Onderzoek doen naar relatie injecteren en daling weidevogels om zo het bovengronds mestuitrijden weer mogelijk te maken?
Regels met betrekking tot het bouwplan zijn te star. Dit leidt tot monocultuur. In het algemeen moet de regelgeving eenvoudiger kunnen.
Kunstmest heeft een werkingscoefficient van 100%. Dit is onmogelijk. We zouden meer organische mest (misschien vaste vorm) moeten brengen op het land. En dan stoppen met kunstmest
asbestverwijderen middels handschoenen, stofmaskers door iedereen goed te doen zonder de overbodige extreme eisen. Sneller en goedkoper van asbestprobleem af.
De een kan prima met regels overweg, de ander zit het alleen maar in de weg.
Mest is een grote bende
ik zou graag zien dat de overheid meer handelt naar de geest ipv naar de letter van de wet.
bejagen predatoren
instellen van een raam in het bestemmingsplan buitengebied vind ik onnodig en geen bescherming van het landschap
geen grond geen mestplaatsings ruimte
niet uit te voeren papier troep en arrogante controleurs
zou meer stimulerend moeten zijn ipv beperkend/schijnveiligheid creeren
Deze regels zijn zo onduidelijk geworden.
Dit is de rem op alle onwikkelingen in de landbouw met natuur
Wetgeving moet gebaseerd zijn op onderzoeken die bij de basis betrouwbare gegevens leveren. Het mesdag zuivelfonds toont regelmatig aan dat dit niet het geval is. Het vertrouwen van agrariers in de overheid is daardoor laag.

gebruik maken van kennis en ervaring van de boer t.a.v. uitrijden mest. Rekening houden met weersomstandigheden. T.a.v. regels algemeen: rekening houden met de financiële mogelijkheden van de boer. Vaak is de wil er wel maar zijn de financiën niet aanwezig.

Andere = extra biodiversiteit kost oppervlakte bij RVO in de perceelsregistratie

2 gve de ha geen verdere romslomp

Handhaving moet plaatsvinden

Toelichting op stimulerende maatregelen (subsidies en vergoedingen) die anders, eenvoudiger of duidelijker kunnen zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu. Dit betreft de antwoorden op de vraag 'u kunt uw keuze toelichten'.

onzinnige regelgeving belemmert saneren

onkruid na natuurlijk landgebruik is een zorg

Dit mag simpeler om tempo van investeren in duurzame energie te verhogen

De regelgeving moet gemakkelijk in de praktijk toepasbaar zijn en daar op worden aangepast.

Voorbeeld is dat ANLb 2016 nog volledig is uitbetaald terwijl 2017 alweer aangevraagd wordt. Maak het simpeler dan kan eea ook sneller afgewikkeld worden!

Vind dat als de overheid asbest echt een groot probleem vind dat ze meer budget of simpel regelgeving moeten doen. Dan was het allemaal allang van kant geweest. Bijvoorbeeld Nu werken mensen continue met asbest, dan zijn de regel en voorwaarden ook nodig. liet je elke ondernemer zijn eigen dag doen dat zat ieder hoogt uit 1 dag in de platen met iets meer stof dan de dagen de platen nog op de daken liggen. Een aanpak met berg regels en certificaten hoeft niet altijd het beste te zijn

POP3 geld inzetten voor stimulering natuur-inclusief is heel goed idee! Regelgeving ANLb: meer verantwoordelijkheid bij het collectief, bij voldoende resultaat geen kortingen obv 'foute afmetingen'. Verder zekerheid geven voor langere periode dan 6 jr. Duurzame energie icm asbestsanering meer stimuleren (hogere subs. of meer mogelijkheden met bijv revolving fund). NvO's hogere subs. toekennen ivm verlies mestplaatsing en onomkeerbare maatregel

Geen idee. In het algemeen is de regelgeving zo ingewikkeld dat ik me er niet eens in ga verdiepen.

Meer dykswallen en pingo's voor anl b en snl in aanmerkinmg laten komen.

Geen vergoedingen of subsidies is het mooist, dan zijn er ook niet zoveel voorwaarden/controles nodig waar je aan moet voldoen, het moet bij de mensen/ondernemer zelf vandaan komen.

bij bouwen in het buitengebied meer gebruik maken van architecten, zowel voor de gebouwen als voor het landschap. Bij bijv. nieuwbou zou ook een picht tot afbraak kunnen behoren

land met rustperiode, bij geen nesten/vogels eerder kunnen maaien

geen subsidie laat het uit de markt komen

zonder subsidies moet er een boven modaal inkomen mogelijk zijn

subsidie asbest en pv cellen koppelen.

Boerengeld uit Brussel wordt netjes achter een glazenwand bewaard voor werkgelegenheid projecten voor parasieten van organisaties

op dit moment is de regelgeving zodanig dat je steeds bang bent alles verkeerd te doen.

Toelichting op effect op omzet door stimulerende maatregelen (subsidies en vergoedingen) die anders, eenvoudiger of duidelijker worden (zonder nadelig effect voor natuur, landschap of milieu). Dit betreft de antwoorden op de vraag 'u kunt uw keuze toelichten'.

mn asbestsanering is een grote kostenpost, waar het bedrijf geen inkomsten uit kan halen ter compensatie. Een investering wil je terug kunnen verdienen

Dan is er minder frustratie

Hangt van de aanpassingen af. Geen idee.
bij vereenvoudiging is het makkelijker om subsidie aan te vragen
je hebt nu veel werk om dingen in te vullen, omslachtig,...

Toelichting op de vraag 'wat is uw belangrijkste wens of opmerking over een certificaat voor natuurinclusieve landbouw'

een van de vele
praktische uitvoerbaarheid en imago versterkend voor sector
Dat dit certificaat bijdraagt aan een positiever beeld ván de maatschappij vóór de agrarische sector
De vraag is of je met een certificaat moet werken, waarbij je moet voldoen aan een aantal eisen en dan min of meer "klaar" bent. Of dat je niet beter met een punten systeem kunt gaan werken waarbij je een minimaal aantal punten moet halen voor deelname aan het systeem. Maar waarbij het altijd een uitdaging blijft om het beter te doen. Meer punten geeft meer waarde voor je bedrijf in welke vorm dan ook.
moet geen last worden
hanteerbaar en handhaafbaar
Dat dit het beste past bij biologische boeren, Skal -gecertificeerd.
moet geen tweespalt veroorzaken zoals weidemelk
Eerst duidelijk weten wat de meerwaarde is van dit certificaat. Wie wil dit graag, en wie heeft er iets aan. (bedrijven, consument, overheid?)
in principe zijn wij tegen certificering
Maatschappelijk draagvlak en economische keuzemogelijkheid
Dat wij als veehouders weer positief in het nieuws komen zonder extra administratieve lasten
goed samen laten gaan
Nogmaals ieder agrarisch bedrijf werkt natuur inclusief, ieder bedrijf heeft daarmee het voorgestelde certificaat dus ook al gehaald. Men kan simpelweg geen agrarische producten produceren zonder natuur inclusief te werken. Dus of je geeft iedereen zo'n certificaat of je werkt dit verhaal niet verder uit. Ga maar eens buurten bij de mensen van stichting Veldleeuwewik (zijn we ook deelnemer van) en bekijk daar welke inspanning zo'n certificaat vraagt en wat er uiteindelijk aan rendement uit het certificaat komt. Onze ervaring is dat het resultaat nihil is en dan kun je de vraag stellen of verdere inzet ook zonde is van de energie die erin wordt gestoken. Daarnaast hebben we ook niks aan een wildgroei van certificaten want dan kan niemand meer tussen de bomen een bos vinden.
Laatste vraag is nee, tenzij.
Verder uitwerken alleen indien er genoeg geld beschikbaar wordt gesteld voor nu en in de toekomst. Het vertrouwen in de overheid is niet groot, doordat meermaals de vergoedingen meestal niet toereikend zijn en de plannen en vergoedingen niet duurzaam zijn(korte termijnvisie). Het voelt aan als weer een extra regel waaraan wij eerst MOGEN mee doen, en later mee MOETEN doen. Dus er mag geen claim gelegd worden op het land, bij deelname. (dan is het ineens als natuur ingekleurd).
certificaat niet nodig geeft veel extra rompslomp beter de predatie aanpakken waar nog weidevogels zijn anders zijn er over 5 tot 10 jaar geen weidevogels meer ik maak me grote zorgen.
Het is voor boeren die niet in een collectief zitten wel mooi dat die mee kunnen doen
Het moet wat opleveren voor de boer
Geen certificaat, hou op met die flauwekul. IK moet al minimaal 4 certificaten hebben daar hoeft echt geen vijfde bij. elk certificaat is al een herhaling van het vorige. Ik ken die grappen van: je krijgt meer voor je product als je een certificaat hebt. ik had een certificaat (a € 550,-)maar kreeg nix extra voor de producten , wat wel beloofd was. Met je vraag over een nieuw certificaat dan heb je er weinig kaas van gegeten waar we nu al aan moeten voldoen.

Ik vind het tot zover een goed idee, dat je plannen op schrijft voor wat je beweegreden zijn en dat je daar dan ruimte voor kan krijgen in de regel en medewerking van overheid dan vind ik het een goed plan. Dan heeft iedereen baad bij en weten ze in Den Haag wat de mineralen uitstoten zijn. ammoniak en fosfaat. Je kan dan na mij idee ook beleid gebieds/bedrijfs gericht gaan toe passen en kan er maatwerk geleverd worden. Dat lijkt mij altijd beter dan algemene regels

dat zowel maatschappij als boer er tevreden mee zijn

de waardering

Kleinschaligheidstoeslag voor percelen kleiner dan 4ha.

met staffel < dan 1ha. < dan 2ha. < dan 3ha. < dan 4 ha.

100% 75% 50% 25%

De bodem moet centraal staan (organische stof, soorten planten, toediening mest enz)

Opmerking: wat is een bijzondere prestatie? Antwoord *eens hierbij dus genuanceerd, in de zin dat het iets extra's moet zijn.

er moet door de overheid genoeg compensatie wezen

ik vraag me af wat een certificaat toevoegt aan de wens van de consument. Het zal worden gezien als een van de vele keurmerken waar de consument ondertussen mee doodgegoid wordt. Door de bomen het bos niet meer zien.

Het zal enkel dienen ter verantwoording van het financieren van, in theorie zeer goed onderbouwde dure, verwachtingsvolle projecten die een zeer klein effect op de natuur hebben.

Maak er geen administratieve rompslomp van Houd het simpel.

Ik heb nog nergens de definitie van natuurinclusieve landbouw gelezen in deze enquête. Daarnaast moet men het niet mooier voorspiegelen dan het is en er moet een meerwaarde uit de markt gehaald kunnen worden. Niet nog meer subsidies.

Biologische bedrijfsvoering is niet per definitie beter voor het milieu bijvoorbeeld. Het is alleen een marktconcept wat werkt doordat de consument er extra voor wil betalen. Wanneer de hele sector biologisch zou worden vervalt de meerwaarde en wordt deze bedrijfsvoering onbetaalbaar.

? dat burger kan zien dat de melkveehouderij zijn best doet?

Volgens mij zit de wereld (te) vol met certificaten en keurmerken. Zeker met certificaten waarvan niemand de precieze definitie weet. We zullen het op een andere manier naar buiten moeten dragen

geen

simpel houden

Het gaat om het geheel van hoe een bedrijf met de natuur etc omgaat, doel moet zijn geen verstoring in natuurlijke processen. Bovengronds uitrijden kan dan best in combinatie met gebruik stro uit bv potstal jongvee.

is leuk, maar wat levert het op, is er een afzetmarkt voor de producten die dan onder certificaat geproduceerd worden?

eisen op bedrijfsniveau, afspraken over extra kosten met alle partijen. Als er niks aan verdiend wordt is er geen economische duurzaamheid. Systeem bouwen voor doelen en niet voor de regels.

Dat iedereen kan meedoen, ook kleinschalige bedrijven,

niet nog weer een aparte club

Er moet positief worden gecontroleerd kleine afwijkingen moet direct gevolgen hebben

Der binne al tefolle sertifikaten. En eins is der al in sertifikaat foar natuurnynklusiviteit. It hat gjin doel om dêrnjonken mei in neam it mar 'alibi-sertifikaaten' te kommen.

As der al in apart sertifikaat komt, soargje dan yn alle gefallen dat it echt ynhâld hat.

Ga met boeren verder die echt willen veranderen! Niet alleen voor het geld

bij de vorige vraag eens/oneens had ook nog de mogelijkheid 'neutraal' moeten staan

weinig administratieve lasten en goed bekendheid bij de burgers.

Bij de vraag over certificering en collectief, had ik graag geen mening ingevuld. De tussenweg mist bij deze vragen. Lijkt de stemwijzer, er bestaat geen middenweg. Certificaat geeft waarschijnlijk weer meer controleurs, die we zelf mogen betalen. Misschien beter iets zoeken bij bestaande initiatieven.

betere vergoedingen

consument trek zich er niks van aan en de boer krijgt er weer meer papier en controle troep bij

Breder dan natuur inclusief. Klimaat inclusief!

Natuurinclusieve landbouw is goed, maar meer certificaten en regels zijn niet nodig. Zowel agrarische- als natuurcollectieven hebben al certificaten.

zorg ervoor dat de instap voor boeren aantrekkelijk is. dat betekent een goede verhouding tussen inspanning en opbrengst.

wat betreft bovenstaande ; als je te veel kosten moet maken voor evt. certificering moet je je afvragen of je bedrijf wel geschikt is voor evt. certificering en is je bedrijf ondertussen op heel wat anders ingericht dan natuurincl. landbouw. dat is helemaal niet erg natuurlijk maar een keuze

Het moet niet een standaard worden net zoals bijvoorbeeld weidemelk. Er mag nooit een verplichting komen als er niet vrijwillig meegedaan wordt en het mag ook niet een negatieve invloed hebben op niet deelnemende landbouwbedrijven

Moet niets kosten (dus ook de controle hierop niet !) anders levert de boer levert de inspanning en verdienen de randgroepen er het meest aan.,

Dat er een beloning komt voor de inspanningen van een boer die aan natuurbeheer doet

Inspanning hiervoor moet betaald worden.

Het moet eigenlijk ook voor de consument zichtbaar zijn.

Duidelijke omschrijving van het doel maar ook de voorwaarden waar natuurinclusieve landbouw aan moet voldoen. Is het bv anders dan biologisch of breder. Wat is het verschil. Een soort biologisch licht gaat niet echt werken denk ik.

de kringloop beter rond krijgen , samen met gemeente en collega boeren.

duidelijkheid en een vorm van controle

Minder regels

wens: dat een boer gewaardeerd wordt voor alle inspanningen die hij/zij moet verrichten om aan alle eisen te voldoen!

Het certificaat zou een plus moeten betekenen voor een extra "vergroening" uitbetaling in het GLB product word te duur

maak enkele bedrijven in verschillende gebieden als voorbeeld of proef bedrijf om te zien wat haalbaar is

Het moet breed inzetbaar zijn, voor veel verschillende type bedrijven. Bv weidevogelbeheer, houtsingels, compostering i.c.m CO2 vastlegging, H2O vasthouden in hoge gebieden etc

weer een regel erbij, waar zijn we zo langzamerhand wel niet voor gecertificeerd,

maar het geeft natuurlijk wel weer werk gelegenheid, en weer een grote groep bij meekunnen eten uit de ruif van de landbouw

niet in samenwerking met natuurmonumenten of iets dergelijks. zelf bepalen als boerenorganisaties

Toelichting op antwoord 'overige' bij vraag aan landbouwbedrijven 'welke partijen kunnen bijdragen aan de voeding van een regiofonds?

grote twijfel

Zorg over de vulling van de financiën van een regionaal fonds. Voor stimulerende maatregelen

natuurlobby clubs

Z

weer een geld potje erbij, hou toch op !!!!!!!!!

loterijen-co2 reductie-klimaat
burgers
p c en bg loterij
In principe moet de melk een plus krijgen, er moet geen extra subsidiestroom ontstaan
middels fondsen gevoed door legaten.
de retailers, zij stellen immers steeds meer eisen zonder daarvoor zelf een bijdrage te leveren.
afoming via bedrijfstoelag via overheid. financiering middels afnemers eindproduct, bv melkfabriek
om samen meer draagvlak te creëren
Er van uitgaande dat met voeding het financiële bedoeld wordt.
politieke partijen/consumentenorg., natuurbeheerorg.
hopelijk is zo'n fonds praktisch ingericht, geen ambtelijke mallemlen.
Toeristen- en Waterschapsbelasting zou hierin kunnen bijdragen. Provincie gronden inzetten voor extensivering en natuur inclusieve landbouw. Nationaal Grondfonds (zie concept EcoLaNa)
oprichten t.b.v. een veranderende en natuur inclusieve landbouw.
supermarkketens

2. Vragen aan regionale stakeholders

Antwoorden op de vraag 'welke kansen ziet u voor het uitvoeren van beheertaken of hergebruik van biomassa?'

Composteringsvormen voor eigen gebruik
naast bovengenoemde ook handhaven van openheid in weidevogelgebieden bijvoorbeeld door weghalen van bosopslag en rietbegroeiing
hergebruik bermmaaisel en hekkelafval. Dit is organische stof welke essentieel is voor de bodem. En dus goed hergebruikt kan worden in de directe omgeving.
Nvt
Schoonmaken van sloten levert een aantal nodige stoffen op
hergebruik bermmaaisel in stallen; snoeihout voor verwarming van houtketels.
Natuur en groenbeheer mits gecertificeerd
te vergisten materialen verzamelen en te koop aanbieden
boomwallen en pingoranden in eigen beheer
dit is ten gunste van de kwaliteit van de uitvoering
Zie uw eigen voorbeelde
onderhoudstaken prima mogelijk. biomassa nu vaak afval en prima te gebruiken als grondstof voor compostering en langs deze weg aanwenden voor organische stof
beheer bermen gras gebruiken als biomassa
Zie de voorbeelden die hierboven genoemd zijn
Onderhoud door gemeente is sterk terug gelopen, naast commerciële loonbedrijven zou dit prima kunnen door gecertificeerde boeren / partijen
toelichting wordt hier boven al weergegeven
De overheid heeft voldoende gebieden die beheerd kunnen worden door agrariërs
weidevogelbeheer en behoud van diversiteit
diensten (besparing beheer overheden), duurzame energie, bodemverbetering, buffer rondom natuur
Meer uit "afval" halen.
De genoemde voorbeelden, en ander onderhoud van publieke plekken: bomen snoeien en hout verkopen samen met het hout van de kap van de houtwallen
De boer als natuurbeheerder, spil in biomassastromen, etc.
Onderhoud sloten en bermen en het gebruik van de opbrengst
aaaaaaaaaaaa
Omdat dit bij boeren activiteiten past
Boeren onderhouden het buitengebied al, met een vergoeding kunnen ze dit onderhoud vast beter en goedkoper doen dan de overheid
De aangegeven voorbeelden spreken mij wel aan.
Biomassa uit houtsingels en waterdiensten
In het verlengde van wat er in al gebeurd aan landschapsbeheer (weidevogels, boomwallen en elzensingels) kunnen er meer diensten worden aangeboden
Daarvoor zijn er te weinig boerenbedrijven in Achtkarspelen die er de tijd voor kunnen nemen
Ik kan ze zo niet benoemen, maar het lijkt een goed idee
Kansen zijn er zeker, maar er moet een stevige subsidie tegenover staan. Boeren zullen voor dergelijke werkzaamheden de hulp moeten inroepen van loonbedrijven en zullen die kosten willen verhalen.
-
zaken die nu door de gemeente gedaan worden zoals bermbeheer. Of inzet van boeren bij het Fryske Gea, de Oude Venen

Aanvoer groenafval voor verwerking d.m.v. bokashi en privé verwarming door (eigen) snoeiafval.
Boeren op gebiedsniveau beheerder van het landelijk gebied, faciliteren van recreatieve activiteiten, verantwoordelijkheid voor de wateropgave
De materialen en kennis hebben ze, maar hebben ze ook de tijd hiervoor?
maaisel uit sloten composteren, zelf onderhoud watergangen regelen, enz
Omdat men dit vaak met een oneigenlijk doel wil doen. Geld! Bovendien is het vaak niet doelmatig en professioneel. Bovendien is de neiging eigen regels te gebruiken.
Controleren waterpeilen
zoals boven genoemd
in hun bodembeheer
Landschapsonderhoud; verbeteren luchtkwaliteit intensieve veehouderij
Boer als lokale verwerker van reststromen, energieleverancier enz. Zorg en lokale producten/streekproducten zijn ook kansen in de markt.
Voorbeelden staan al genoemd
?
Al die boeren die tijd over hebben kunnen zo nog wat bij verdienen. (sarcasme!) Nu serieus, om bij te verdienen is het alleen weggelegd voor te kleine boeren cq hobbyboeren of boeren met grote gezinnen. Laat je het doen door derden dan blijft er weer niks over, niet interessant dus. Hergebruik van biomassa liep in een eerder project ook al niet geweldig.
in de lijn van de bovengenoemde voorbeelden
waterbeheer en energie
Klinkt aannemelijk dus.....
bijvoorbeeld onderhoud van houtwallen
Fabriceren van compostkorrels ipv kunstmest
biomassa e.d gebruiken als compost voor de bodem
bomen, struiken, sloten, kanten beheren. Gemeente laten dit binnen de bebouwing al toe op de eigen bewoners.
bermmaaisel kan via goede veilige compost de bodemvruchtbaarheid verbeteren en CO2 vastleggen
hekkelkontrakten lykas yn VALD gebiet en miskien it opwekken fan duorsume enerzjy
mits er een vergoeding tegenover staat
nee
maaïen van bermen, als je toch bezig bent
als gebied de cirkel rondmaken
maaïen van bermen, snoeien van boomwallen, oevers toegankelijk houden
snippers
biomassa en bermen zijn bij rond huis veel aanwezig
Bijvoorbeeld hekkelspecie composteren en uitrijden over het land of ook met andere geschikte organische reststoffen

Antwoord op de vraag welke overige partijen een bijdrage kunnen leveren aan een regiofonds.

Verkopers van agrarische of afgeleid van agrarische producten niet zijnde grootverbruikers van agrarische producten.
compensatieregeling bij bouwvergunningen
supermarkten, voedingsmiddelenverkopers
natuur is collectief belang zeker voor volgende generatie

zorgverzeraars
Ik heb een heel ander idee, maar kan dat niet kwijt in zo'n klein blokje
bij Gemeente/Provincie dragen indirect alle burgers bij door gem/prov belastingen
grootwinkelbedrijven
Ik vind ook dat de agrarische bedrijven een eigenverantwoordelijkheid hebben, net zoals andere bedrijven, organisaties en burgers
In principe elke partij. Kennipartners in principe niet. Daar zit geen geld. Hoogstens als beleggingsobject.
geen regiofonds
Europa?
Europese subsidiestromen aanboren
Alle boeren moet verplicht worden natuurinclusief hun bedrijf te voeren. Gaat de orijs vanzelf omhoog en betalen de consumenten uiteindelijk een eerlijke prijs
Recreatiesector/toeristenbelasting, GLB, vulling door compensatie van ruimtelijke ingrepen (bv infrastructuur, windmolens)
Tijdelijke regiofondsen waarborgen geen stabiel langdurige bijdrage aan doelen. Geld op doel weg! Dit is rol voor centrale overheid om stukje winst van efficiënte natuur onvriendelijke bedrijven te heffen via b.v Zuivel.
Groothandel en detailhandel in voedingsmiddelen.
opslag op prijs van producten met keurmerk inzetten voor dit fonds en dus versterking van natuurinclusieve landbouw
Grootwinkelbedrijven
Het geld zal van buiten de sector moeten komen, anders is het een sigaar uit eigen doos. Wie een grote tuin wil, wie veel "natuur" wil, wie een grote auto wil, kan niet verlangen dat anderen daar voor opdraaien.
het moet geen regionaal-, maar een nationaal fonds zijn
Niet met subsidies werken, meestal tijdelijk of juist ontsporing van het doel. Zie toeslagrechten: ooit ontstaan om kleine minder rendabele bedrijven of bedrijfstakken te steunen. Nu ontvangen de grootste melkveehouders het meeste geld in veel kleine (hobbymatige) bedrijven niets meer (KvK) Maar die zijn wel belangrijk voor het imago van de regio/sector.
alleen de kern
voorkomen moet worden dat er weer nieuwe regels ontstaan
Iedereen die het hiermee eens is

3. Vragen aan boeren en regionale stakeholders

Antwoord op de vraag 'heeft u een goed idee om natuurinclusieve landbouw te bevorderen'.

grote twijfel haalbaarheid en bereid zijn van agrariër
Werkzaamheden om netheid van erf en gronden na te streven achterwege laten. Bodemleven stimuleren m.b.v. compostering. Natuurinclusieve bouwvormen toepassen bij renovatie, uitbreiding en nieuwbouw. Schouwvrije watergangen om en om hekkelen. Materiaal inzetten waarbij insporing met kwalijke gevolgen voor het bodemleven wordt voorkomen.
gebiedsdekkend overstappen op kruidenrijk grasland en de meerwaarde vermarkten
certificering die leidt tot herkenbare en gewaardeerde regio-producten en tot een hogere opbrengst van producten.
Ondersteuning (beloning) vanuit de zuivel industrie
promoten van al bestaande voorbeelden, zoals van Vogelstichting Nederland die via een contract helpt met de afzet van melk tegen een hogere prijs. Voorlichtingscampagne aan burgers.
Publiek informeren over alternatief voor alleen maar productie verhogen en wat er nodig is voor alternatieve werkwijze.
kennis en ervaring van relatie natuur en landbouw bewaren, o.a. mensen die streek goed kennen en voormalige boeren bevragen en filmen voor nonverbale communicatie
in plaats van belasting voor je huis kun je beter belasting voor je tuin betalen de hoeveel natuur als in Amerika iedereen een natuurlijke tuin heb de zelfde oppervlakte als een hele staat
Maatschappelijke kosten van natuurexclusieve landbouw doorberekenen in producten van natuurexclusieve landbouw ten gunste van regio of nationaal fonds natuurinclusieve landbouw. Deze kosten en overlast komen momenteel via andere weg ook bij de burger/ consument terecht. Het prijsverschil neemt dan af. Natuur exclusieve (of parasiterende) landbouw is dan niet interessant meer.
bestaande zorg/beheer voor landschap onder natuurinclusieve landbouw scharen, het beheer/structuur nog verbeteren, dit beter onderhouden en verbreden/combineren met kruidenrijk grasland
subsidies bij de gewone boer helemaal afbouwen en bij de natuurinclusieve boer belonen
zo slecht is het niet gesteld met de natuur, waarom niet gewoon waarborgen ipv de roep om nog meer natuur
Subsidie op uitbreiding land mits natuurinclusief. Herschikking industriegebieden rondom kernen als leegstand dreigt na bepaalde periode. Opvullen sloophougrond in dorpskernen door natuurprojecten iom dorpsbelang.
Ja, ik vind dat ik een goed idee heb
De boer moet wel in controle blijven
Het organiseren van bijeenkomsten waar burgers, agrarische bedrijven en periferie aan deelnemen zoals in De Pleats Burgum eerder is georganiseerd
Het moet praktisch uitvoerbaar zijn.
De landbouw en de consumenten moeten het samen doen, om een goede en eerlijke prijs voor de landbouw te creëren en voor de consument gezond eten, geproduceerd met respect voor de natuur. Dat kan niet op de goedkope manier, bij een goed overleg en voorlichting zal de consument dit begrijpen en is wellicht bereid hier voor te betalen. Uiteindelijk heeft de consument het laatste woord.
voorkom het weidemelk versus stalmelk effect bijna iedereen respecteert wat groeit en bloeit
Ik denk aan: samenwerking met - recreatieve sector - padvinderij - natuurclubs - universiteiten - hoge scholen

Ontwikkelen van verdienmodellen door "slimme koppelingen" van gebiedsniveau aan vernieuwing in keten(s). Certificaten is denk ik een te zwaar / duur middel. Iets waar je uiteindelijk waarschijnlijk wel heen moet, maar niet mee kunt starten.
Nogmaals ieder agrarisch bedrijf is al natuur inclusief, bedenk goed wat worden betekenen voor je iets een naam geeft
Een plus op melk uit NFW en/ of bij collectieven
bij de kringloopwijzer boeren compenseren die aan weidevogelbeheer doen
het is natuurlijk wel zo dat het getoest word dat het werkbaar is en echt bijdraagt
Meer subsidie om tot biologisch boeren over te gaan. Op houden met het intensieve bewerken van graslanden voor de veeteelt.
Onderhoudsmethoden welke niet direkt verband houden met de productie kritisch te bekeijken of die niet natuurvriendelijker uitgevoerd worden. Bijvoorbeeld niet alles (bij)maaien en afwisselend hekkelwerkzaamheden uitvoeren.
Denk dat als maar groeien van boeren bedrijven en groter worden geen antwoord meer is. We moesten na de oorlog van zelf de kosten van voedsel prijzen zien te verlagen, maar dat is denk voor bij. Willen we zoals in walden kleinschalig blijven zullen we economische doel moeten vergeten. natuurlijk moet er wel genoeg worden verdiend. Maar grote bedrijven is ook niet het antwoord. Dan gaat landschap van nederland ook verloren. Het heeft door de ruilverkabelings projecten al een klap gehad laten we met zijn allen niet nog zoiets vergelijk baars gebeuren.
Betere positionering in de markt, stappeling functies in gebied (water, natuur, energie/CO2)
echte wensen van maatschappij/burgers dieper onderzoeken, voordat we van alles gaan invullen.bv: wil men echt meer biodiversiteit, of gaat men voor het landschappelijke plaatje.
In ieder geval dit idee goed communiceren naar burger, gemeente, agrarische bedrijven en iedereen die met de landbouw te maken heeft. Voordelen goed belichten. Lange termijneffecten duidelijk maken. Ook wat het effect is als je het niet doet, op de lange duur.
inwoners de mogelijkheid geven voor een adoptie-boerderij , daar kunnen ze dan met de boer meedenken/meepraten/meeuitvoeren aan natuurinclusieve landbouw
landschap onderhouden is mooier dan nieuwe "natuur"ontwikkelen
Burgers te informeren over gevolgen van productie verhogende maatregels van intensieve bedrijven en wat dit de maatschappij kost aan financieel en verlies aan landschap en natuurwaarden.
daar is enquête niet geschikt voor
Unieke streekeigen producten ontwikkelen op basis van agrarische grondstoffen die afkomstig zijn van gegarandeerd natuurinclusief werkende bedrijven.
ga scholen benaderen en via kennisinstanties kennis bevorderen
Maak het zo haalbaar mogelijk met zo weinig mogelijk subsidies door eerlijke producten
nee
nieuwe producten/gewassen die als grondstof gebruikt kunnen worden voor productie in de regio (bouwmaterialen, energie bijv.)
markten voor en met duurzaam verbouwde streekproducten
landbouwschool' (3.0) voor natuurinclusieve landbouw (heel praktisch en gericht op uitwisseling en ontwikkeling van kennis, nieuwe producten en waardetoevoeging)
ecotouristische routes met natuurinclusieve landbouw als een van de thema's
co2 neutraal produceren
gezonde bodem geeft gezonde producten
Excursies naar de boeren. Voor jong en oud. Breng mensen dichterbij de boeren. Geef een eenvoudige -eerlijke- presentatie over wat de boer al doet!
goede voorlichting /communicatie
Kleinschaligheidtoeslag
We moeten vooral ook uitdragen dat we het al goed doen en dat we niet terug kunnen naar het Ot en Sien tijdperk.
We hebben afgelopen jaar excursies gehad voor de boeren om te kijken naar de houtwallen. Dit kan ook heel goed voor burgers worden georganiseerd. Mensen roepen van alles maar zien het niet meer.
hekkelmateriaal composteren

regels voor de jacht versoepelen,
de waadrane, deze groep is goed bezig met de natuur rond de waddenzee/land. maar wij krijgen te veel ganzen.
Een nieuwe manier van het creëren van ruige mest ontwikkelen. Waardoor de bodem anders belast wordt en anders gevoed wordt. Hierdoor gezonder bodemleven en andere grasmatten. Daarmee bewerkstelligen dat er geen tot weinig chemicaliën op het bedrijf nodig zijn. Dit wordt zeer gewaardeerd door natuur en burger
draagvlak onder consumenten vergroten door actieve deelname op markten, open dagen etc. Ook door investeerders als gemeenten en banken.
Met uw manier van vraagstelling lijkt het of de beslissing al genomen is. Mijn idee is: als mensen, organisaties, overheden en andere wensdenkers zo graag 'natuur' willen is er niemand die hen belet om voor eigen rekening grond of een boerderij te kopen om er zijn ding mee te doen. Boeren(werkwoord) is in beginsel een economisch gebeuren. De boer wil er een inkomen mee verdienen. Hoe meer 'natuur' hoe meer ambtenaren en controleurs, hoe meer mensen aan het vliegwiel hangen, hoe minder er weer overblijft.
De dieren moeten ook geschikt zijn voor natuurinclusieve landbouw, dus de veefokkerij er bij betrekken.
mee helpen open dagen
De huidige waarden beter vermarkten. De provincie wil nu de gemaakte afspraken ook nog niet nakomen, dit is een slechte basis om nog verder uit te breiden. Langdurige afspraken met overheid maken voor bestaande natuur voordat er in "nieuwe" natuur geïnvesteerd wordt
geen idee
benaderen van mensen via Dorpsbelang, regionale en wel zo belangrijk Omrop FRL. En zo werkgroepen/ komitees in het leven roepen. Kening Van de Greide meer bekendheid en samenwerking.
Bewust maken van de mensen zowel boer als burger. En daar veel aandacht aan geven op de scholen. Vooral in de grote steden!!
dat moet via bestaande structuren, niet weer iets nieuws uitvinden
Stimuleren dat we Fryslân (of de NFW) biologisch maken.
- kruidenrijke graslanden
meer voorlichting aan burgers
met grondgebonden melkvee zonder gekke dingen te bedenken en bemoeienis van bewoners een boven modaal inkomen realiseren anders moeten de bewoners zelf hun voedsel maar gaan produceren dan gaan de ogen open en begrijpen ze wat er voor nodig is om eten op tafel te krijgen
bodemleven en de insecten bevorderen in de huidige bedrijfsvoering.
begroeiing, boomwallen laten onderhouden door boeren
maatschappelijke aspecten zoals het begeleiden van wajongeren. dit is er wel maar nog niet in een totaalpakket als natuurinclusieve landbouw. ook regionale/lokale compostering lijkt mij een goed idee.
een passend verdienmodel er bij zoeken
laat de burgers mee bepalen
We moeten zelf een goed bruikbaar plan uitwerken en dan naar de burgers.
betere vergoeding
onderwijs, info politiek, LTO, consumenten org. rubrieken op tv.
Bokashi maken van gemeente spul (hekelspecie, bermgras) zelf krachtvoer verbouwen, dus 80-20 regel weg (derogatie)
stimuleren verdien model gezinsbedrijven, LTO stimuleert alleen grote intensieve bedrijven
Eerst een eerlijk verdien model maken, zonder eerlijk inkomen geen duurzaamheid. Maar betalen voor diensten! niet opstarten en dan weer stoppen: zie ganzen schade regeling etc.
graag rekening houden met de mogelijkheden van de boer. Met name de factoren: tijd, financiële mogelijkheden en logica van de materie.
De boer is ook maar een mens en heeft niet alleen een bedrijf maar ook een gezin en familie

Van elkaar leren waar de plussen/minnen zitten bij Natuur Inclusieve Landbouw, de burger (maar ook bedrijven en ambtenaren) meer betrekken bij dit gebeuren tijdens open dagen en wandelroutes.
werk laten doen door mensen uit de reio, werk zoals onderhoud aan landschap
bedrijf aan passen aan het gebied waar het licht
geen kunstmest strooien
opwekken lokale enerzjy (hout, sinne, postcode roas)
Beginnen in het onderwijs: vast onderdeel van de lesstof maken op basis en middelbaar onderwijs maar daarin zowel voor als tegenstanders in betrekken dus geen eenzijdige voorlichting.
Verbeter de handhaving binnen de 'intensieve landbouw'
nee
Geen bestrijdingsmiddel en kunstmest meer gebruiken.
nee
Beter in beeld brengen hoe via elzensingels en houtwallen CO2 wordt vastgelegd, waardoor je kunt aantonen dat je de CO2 en methaan uitstoot van je koeien compenseert
Door het accepteren van kruiden in de weilanden. Ze hebben bovendien een gezonde werking op de dieren.
x
Nee
agrariër heeft niet het allemansrecht op aangrenzende oevers; wandelaars, vissers, bootvolk zou toegang moeten hebben (zonder verstoring door honden uiteraard)
certificaat of merk voor streekproducten
Biotoop versterkende maatregelen voor de aanwezige (gewenste) populatie met fatsoenlijk beheer dus ook zo nu en dan een vos of een marter of kraai bejagen als die de overhand krijgen . Goed evenwicht dus.

Reacties op de vraag welke bijdrage de enquêtedeelnemer zelf wil leveren aan het verder ontwikkelen van natuurinclusieve landbouw.

Vanuit mijn werkkring wordt ik al geacht er aan mee te doen ;-)
als professional: met kennis van ecologie en beheer van het agrarisch cultuurlandschap; en als consument: met een meerprijs
Akkerranden beheer middels inzaaien met wildmengsels
kenmerkende elementen versterken (en natuurlijker gebruiken) en beleving van het gebied bv mooie stroken
meer weidevogel gebieden en bokasi
meedenken van uit de boeren voor hun belangen
de weide vogels
bijdrage aan bv. discussie-avond
Collega boeren uitleggen hoe ik probeer een stukje natuur inclusieve landbouw te ontwikkelen op mijn eigen bedrijf
actief initiatieven ondersteunen
?
meedenken en meer betalen voor gecertificeerde producten
energie kringloop verschillende gewassen
ontwikkelen van een visie
kennis van bomen, planten en historische landbouwmethoden

veel bloemen planten die zin hebben voor de natuur
Betalen van een meerprijs, meepraten/denken en gemeentelijk beleid ontwikkelen
inzetten van onze kennis
meedenken in processen
Opofferen land ten faveure van boezemwater zodat meer leefruimte ontstaat
Ik wil mijn idee wel aandragen in een e-mail oid
Door kennis te ontwikkelen over de governance aspecten
doe al mee aan weidevolgelbeheer
Dat doe ik al. Biologisch-Botanisch-graslandbeheer.
actieve inbreng via Living Lab
Inrichting landschap en educatie. Ook de transparantie naar de huidige manier van landbouw toe. Al of niet weidegang, maar ook diervriendelijkheid. We moeten de keuze mogelijkheid breed houden. Een verzorgd erf kan net zo waardevol zijn als een ha. plasdras.
In stand houden van unieke kenmerken van het gebied
fietspad door het land
uit wisselen kennis d.m.v studie groepen
op collectief niveau natuurinclusieve landbouw mogelijk maken
.
Meedenken, brainstormen ook met mensen die niet-agrariër zijn. Een brainstormsessie onder leiding van neutrale gespreksleider
Vooraf via ontwerp, facilitatie en evaluatie van lerend beheren, lerend organiseren, verdienmodellen.
pilot locatie
bodemleven
aaaaaaa
meedenken
zoveel mogelijk naar bio
Op ons bedrijf, maar ook via LTO praat ik mee over natuurinclusieve landbouw
natuurwerkdag
akkerrand of vogelopvang
optimaliseren duurzame bemesting
Verder op huidige basis
als raadslid beleidsvoorstellen ondersteunen ter stimulering van natuurinclusieve landbouw
Denkkracht en consumenten bijdrage
alleen voor mijn eigen bedrijf
Biodiversiteit op erf, kruidenrijke perceelsranden
Want wij onderhouden onze berm zelf en wij leven in een buitengebied en dat willen wij graag zo houden
weidevogelbeheer
1000
Politieke besluitvorming de goede kant op zien te krijgen
Leiden van overleggen, schrijven van notities, meedenken.
via eigen werkzaamheden.
Vind wel belangrijk dat er cultuur landschap blijft behouden, allemaal grote melkveehoud bedrijven wordt er ook niet mooi op
Koppeling met burgers, marketing, projectontwikkeling
meer doen met randen/slootkantenbeheer

Invloed vanuit de raad voor het fonds.
ja, het gedachtegoed ondersteunen
Doe al door biodivers te tuinieren en plesiertuin met bloemen en planten.
via mijn werk ben ik daar mee bezig en verder heb ik in een natuurinclusief bedrijf mede geïnvesteerd
Pm
Op verzoek inzet van kennis, ervaring en netwerken.
is bekend
Meedenken in het flexibeler maken van wet en regelgeving voor bio boeren, weide weelde boeren en natuurinclusieve landbouw
meewerken aan lobby, promoten voorbeeldprojecten, bevorderen overheidbijdragen voor goede projecten, meer betalen voor duurzame landbouwproducten
voorbeeld bedrijf
Lezingen geven; vertellen over het boerenbedrijf; excursies geven.
in vorm van hogere prijs product
Mee denken/ontwikkelen
predator beheersing weidevogels
pilotbedrijf zijn
o.a.aangelegde plasdras
Wij stellen ons bedrijf open voor de burger en zijn zelf ook open over wat wij doen en waarom wij dingen doen. Dat werkt beter dan al die instanties die het liefste zien dat de boeren verdwijnen uit Nederland en dat alles terug gaat naar de natuur.
perceel bos is al natuur, maar telt nergens nu voor mee
Ik sluit regionalere kringlopen
goede balans tussen land koeien natuur weidevogels
weidevogels terug in natuurgebieden en ganzen eruit
zou wel willen maar tijd is de beperkende factor.
dat doen we al, in arbeid
Meedenken aan toegevoegde waarde producten
het maaien van bermen , en onderhoud bomen langs de weg. dit doe ik nu ook al
ik wil wel meedenken over invulling van dit plan
mogelijkheden voor proeven en experimenten.
Instandhouden kleinschaligheid
weet nog niet.
boom snoei dag
in principe passen we al jaren natuurinclusieve landbouw toe alleen destijds bestond dat woord nog niet.
kruidenrijk grasland
tijd
-
meedenken, meedoen, schrijven
energietransitie
Ik ben van 1946 mijn productiviteit is niet veel meer
Waterpeil verhogen, plasdras, randen beheer, bokashi maken
wij zijn er dagelijks mee bezig
voorlichting
- Kennis e.d. om mezelf ook verder te ontwikkelen

Doe ik al door marginaal kunstmest te gebruiken en bonte weiderand
te oud
op dit moment niet
meedenken
biodivers gericht ondernemen
dat doen we al jaren met 5 of 10 koeien was er onvoldoende inkomen we zijn door overheid en consument opgejaagd om goedkoop te produceren
meedenken aan het verder ontwikkelen van natuurinclusieve landbouw. het moet voor de landbouw wel praktisch en economisch uitvoerbaar zijn.
op eigen bedrijf aan de slag, hopelijk binnen een stimulerend kader met vergoeding voor resultaat en/of inspanning
onderhoud van slootkanten. divers begroeiing
Dit is een goed initiatief wat kans van slagen heeft als dit breed maatschappelijk wordt gedragen. wil best mee denken over de voortgang.
bij alle ideeën die er via bijv. media worden gepresenteerd kijken we of het inpasbaar is op het eigen erf.
tijd en energie
kennis en informatie
doe veel aan educatie van jeugd
grond
Mischien overgaan op een biologische produktiewijze, ons land ligt aaneengesloten tegen het land van Staatsbosbeheer aan dus het biedt wel mogelijkheden.
Beperkte kennis en enige tijd
Opzetten van plannen en projecten
educatie natuur/ planten dieren.
doe nu al wat met TBO en met andere boeren
Inzet
2500/jaar
Ik heb veel verstand van verwerken van biomassa en bodemvruchtbaarheid. Deze kennis wil ik graag delen. Maar ook hier geldt dat ook de sector zelf moet mee betalen. Veel grote bedrijven ontvangen meer toeslagrechten dan een normaal bijstandsgezin. Dat klopt niet, zo zijn ze geen ondernemer maar ambtenaar!
Anderen vertellen en laten zien wat we bedoelen met Natuur Inclusieve Landbouw.
ganzenbeheer
melkvee bedrijf aan de rand van het dorp tussen de zandpaden en bos van 4 ha helemaal inrichten natuurinclusieve landbouw
zonnepanelen
fraach en aanbod enerzjy lokaal better ôfstimme
tijd en energie
Zelf inzaaien van bloemrijke gramengsels. Samen met veehouders ruige mest gebruiken in tuin en moestuin
het moet totaal anders
overleg met de buorman
Geen concreet idee
diergezondheid als kernpunt nemen
Xxxxxxx
Vaste mest gebruiken zonder kunstmest en bestrijdingsmiddelen
Kennis inbreng
bestuurlijk

o.a. weilanden met royaal kruiden bestand.
friese milieu federatie . overleg groene lopers, vaar-wandelroutes
doe aan landschaps beheer
hier op ons eigen bedrijf meer mee doen: educatie, toerisme, streekproducten en natuurbeheer
c
Natuur vriendelijke oevers aanleggen stukje plas dras, nestkasten ect
heb wel biomassa over afkomstig van mijn hobbyvee, wil wel vogelland gras gebruiken als voeding voor mijn vee (koop nu kuil van buurman zonder vogelgras)

Reacties op de vraag 'heeft u naar aanleiding van deze enquête een vraag of opmerking?'

De meeste boeren zijn alle bemoeienissen zat, en zullen het bijltje er bij neergooien
De vraag wie er mee "moeten" doen aan een fonds kan bij nader inzien (ik kon niet terugscrollen=nadeel van deze enquête) ook het Wetterskip zijn. Er zijn voor hun ook belangen in de zin van waterberging (klimaatadaptatie) welke voor vergoeding in de zin van een bijdrage aan het fonds.
Ik heb nog een vragteken bij de juridische mogelijkheden van gemeenten om deel te nemen aan een fonds, misschien dat in dat geval subsidies een andere optie is.
vanla start werkgroep n.a.v. lezing maria groot (wageningen)
nee
nee
Ik mis in deze enquête nog wat vragen, zoals: - waarom vind je natuurinclusieve landbouw belangrijk? En dat je aan de hand van je antwoorden wat beter kwijt kunt waarom je het wel of juist niet belangrijk vindt. Er zijn bijvoorbeeld ook mensen die vinden dat het ten koste gaat van de voedselproductie en het om die reden niet belangrijk vinden. Er zijn ook mensen die denken dat het op korte termijn ten koste gaat van voedselproductie, maar op lange termijn juist beter is vanuit een veel breder perspectief. - ook de vraag waar mensen concreet aan denken bij natuurinclusieve landbouw mis ik hier een beetje. Denken mensen aan meer bloemen in het weiland of meer bessenstruiken in een singel of beide? Er valt vast nog wel meer te bedenken...
Eerst niet .Zie vorige vragen.
Nee
pas op dat vrijwillige inspanningen later niet wettelijk verplicht worden
nee
De vraag: "In welke mate voldoen boerenbedrijven in uw omgeving aan de kenmerken van natuurinclusieve landbouw? Geef dit aan voor de 5 kenmerken van natuurinclusieve landbouw" kan ik natuurlijk niet beantwoorden. Ik heb immers geen kijk in de keuren van de bedrijven in mijn buurt. Ik heb daarom bij deze vraag maar overal 50% ingevuld omdat er geen mogelijkheid was om 'weet ik niet' in te vullen.
Onderdeel over certificering vond ik lastig. Ik ben kritisch over certificering, maar ben het wel eens met dat er een verdienmodel moet komen. Die nuance kon ik niet kwijt. Ook had ik een vraag wel passend gevonden over of het realistisch is om tot een meerprijs te komen of dat natuurinclusief een leveringsvoorwaarde gaat worden. Dat laatste is natuurlijk niet fijn voor de ondernemer en ik denk ook dat een plus beter werkt, maar is niet ondenkbaar en zou grote consequenties hebben voor de zoektocht naar verdienmodellen.
sommige vragen vond ik moeilijk te interpreteren, er had soms een betere uitleg of voorbeeld bij gekund
boer al fulltimejob dus mi geen tijd voor nevenwz in loonbedrijfssector. die wellicht stimuleren slootonderhoud en onderhoud zandwegen?
Het is als particulier heel lastig om te bepalen in hoeverre agrariers nu voldoen aan de natuurinclusieve waarden. Regiomarketing lijkt mij een beter instrument dan met de hele

samenleving nadenken over de bedrijfsvoering van agrariers. Dat gebeurt op dit moment al veel te veel; een mening hebben over andermans bedrijfsvoering zonder kennis van zaken te hebben.
hou de lijnen kort kijk naar de resultaten wees flexibel heb een duidelijk doel.
Goe dat dit gebeurt. Ik ben benieuwd naar de resultaten en wat er vervolgens mee gebeurt.
Deze enquête slaat de plank helemaal mis. ik krijg het idee dat jullie het bedrijf zien als een speeltje. en maar weer iets uitvinden voor de natuur. ik heb al 5% van mijn areaal waar vergroening op moet. Grond is duur de bank wil ook zijn centen. op houden met nieuwe fondsen.
Nee, als er nog hulp nodig is met verder ontwikkelen van plannen dan houd ik mij hiervoor aanbevolen om meer te denken. Vele handen maken licht werk. Belangrijkst is denk ik dat er draagvlak gecreëerd wordt.
Mijn Kennis op dit gebied is beperkt. Wat gebeurt er nu al, waar lopen agrarische bedrijven tegenaan, enz. Dat maakt wel dat mijn cijfers op grond van aannames zijn.
te lang
OPmerking Ik heb veel waardering voor uw werk. Heel bijzonder.
Laat een eventueel fonds ook een innovatieve oplossing voor ganzenschade bieden, gekoppeld aan het volledig stopzetten van de jacht op ganzen in het gebied. Wees realistisch ten aanzien van de kansen voor traditionele weidevogels en zet de kaarten waar mogelijk op de nieuwe weidevogels: de ganzen. Met een goed plan en een goede communicatie vormen zij een in potentie grote economische pijler voor het gebied.
nee
hoop dat natuurinclusieve landbouw echt de norm gaat worden
Meedenken van mensen uit de regio is mooi, maar een boer blijft ondernemer. Zeggenschap ligt bij een boer. Er zijn al zoveel regels! Maar samen nadenken en inspiratie opdoen is natuurlijk heel goed.
Goede enquête, maar wel lang!
NFW moet er voor oppassen dat ze niet te veel een organisatie wordt in dienst van de overheid. Ze zijn nog altijd een boerenvereniging en horen dus ook de belangen te verdedigen van de leden. Jullie zijn geen ambtenaren dus gedraag je dan ook niet zo.
nee
We moeten niet net doen of is natuurinclusieve landbouw opeens eens een nieuwe manier van boeren
nee
ja, ik er waren nogal wat vragen waar ik graag een toelichting bij had gegeven waar dat niet mogelijk was, zoals waarom in mijn ogen burgers inspraak geven, niet z'n goed idee zou zijn.
ik vindt het jammer dat er geen geld meer is voor behoud van in ons geval de elzensingels dit stimuleerd niet het natuurbehoud
Veel succes toegewenst met de uitwerking en de conclusies.
houd het simpel en beperkt, schiet niet te ver door in de regelgeving.
Ik mis in deze enquête de opvang en het gedogen van ganzen.
Het is een lange enquête, Gezien de vraagstelling lijkt het mij best moeilijk om harde conclusies te trekken.
Succes
Goed dat het gebeurt, krachten bundelen
Ik heb het gevoel dat het alleen voor de melkveehouders is
Te veel regels van bovenaf de mens moet zelf inzien dat er meer met begrip voor de natuur gewerkt moet worden. De prijs van producten van de boer moeten in overeenstemming zijn met een milieu vriendelijker boeren!
nee
nee
sommige vragen hadden wat meer antwoord mogelijkheden moeten hebben
vragen moeilijk te lezen en eenzijdig van richting

goede enquête. Hoop dat wel de landbouw centraal staan. De levensvatbaarheid van de bedrijven moet centraal staan.
De enquête is niet erg objectief.
nee
Burgers hebben geen realistisch beeld van natuur inclusieve landbouw en moeten dus absoluut niet om hun mening gevraagd worden!
-
Ik vind het jammer dat NFW zich steeds meer ontwikkeld tot een Ot en Sien organisatie voor ot en sien boeren/ door aantesluiten bij grondig
prima idee.
wil graag mee participeren en denken
goed initiatief! Succes!
Hoe graag wil de sector zelf? Ik heb het idee dat ze nauwelijks open staan dit soort initiatieven maar het als opgedrongen ervaren. Weer iets wat moet! Vooruit dan maar als het maar niets kost.
nee
plan van aan pak maken van ons bedrijf samen met provincie en gemeente en noardlike fryske walden
Het zou goed zijn dat elk boerenbedrijf een bepaald percentage van zijn totale hectare's natuurlijk inricht.
nee
nee
nee
door ontwikkelen
te veel roofvogels te veel vossen canadese ganzen die weidevogels verdrijven te weinig grassoorten steenmatters het is al te laat
x
Hoe ver gaan we voor het peloton uit fietsen, gevolg is veel werk en kom je niet als eerste over de finish heb alleen onnodig veel energie verspeeld.
Gewoon boter bij de vis, wat wordt de komende 20 jaar verwacht en staat de overheid/ samenleving er dan ook voor ? zo niet dan kunnen we beter met de rest meegaan.
De wal keert t schip. Als we het niet doen gaat t draagvlak van de bevolking omlaag en ook de biodiversiteit. Ook het woon genot en de recreatie lijden eronder.
geen vragen